

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

**1990 SONRASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN PARA
POLİTİKALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Turan ŞAHİN

Sivas

Mayıs 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

**1990 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA
POLİTİKALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Turan ŞAHİN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN

Sivas

Mayıs 2020

KABUL VE ONAY

Üniversite : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : İktisat Ana Bilim Dalı

Tezin Başlığı : 1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları

Savunma Tarihi : 30. 04. 2020.

Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN

	Unvanı	Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı	: Prof. Dr.	Salih BARIŞIK	
Üye	: Prof. Dr.	Adem DOĞAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi	Sezgin ZABUN	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Ahmet Turan ŞAHİN tarafından hazırlanan ‘1990 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları’ başlıklı bu tez kabul edilmiştir.

...../...../2020

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Ahmet Turan ŞAHİN

13./05/2020

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve sonuca ulaşmasında büyük bir özveri ve ivedilikle yardımlarını esirgemeyen ve bu süreç içerisinde göstermiş olduğu sabır ve anlayışından dolayı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sezgin ZABUN'a ve tez sürecim içerisinde tezimin her konusuyla büyük bir özveriyle ilgilenerek daha sağlıklı bir tez süreci geçirmemde emeği olan değerli hocam Dekanımız Prof. Dr. Adem Doğan'a çok teşekkür ederim. Çalışmanın şekli ve içeriğiyle ilgili olarak yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre BİROL'a teşekkürler ederim. Bu süreç içerisinde bazen benimle birlikte sıkıntı çeken bazen benimle birlikte sevinen ve benimle birlikte bu sıkıntılı süreçte aynı duyguları yaşayan, dualarını her daim bir güç kaynağı olarak gördüğüm canım Annem ve canım Babama sonsuz şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim. Akademik alanda ilerlememde gerek bana olan nasihatleriyle gerekse göstermiş olduğu ilgiden ve bana bir hocadan çok anne şefkatiyle yaklaşan bu yolda ilerlerken idolüm olan değerli Tarih hocam REYHAN İLASLAN'a teşekkürlerimi sunarım. Üniversite hayatıma başlamamda vesile olan değerli matematik hocam Hakan GENÇ'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TABLolar DİZİNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.PARA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ	4
1.1. Parasal Tanımlar ve Paranın İşleyişi	4
1.1.1. Parasal Kavramlar	4
1.1.2. Paranın Fonksiyonları	7
1.1.3. Paranın Özellikleri	10
1.1.4. Para Tanımları.....	13
1.1.4.1. Paranın Çeşitlerine Göre Tanımları	13
1.1.4.2. Paranın Miktarına Göre Tanımları.....	15
1.2. Para Sistemleri	31
1.2.1. Mal Para Sistemi	32
1.2.2. Metal Para Sistemi	33
1.2.3. Temsili Para Sistemi	53
1.2.4. Kâğıt Para Sistemi	54
1.2.5. Kaydi Para Sistemi.....	57
1.2.6. Elektronik Para Sistemi (E-Para).....	58
İKİNCİ BÖLÜM	60
2. TÜRKİYE’DEKİ PARASAL KURUMLAR	60
2.1.Dünyadaki Bankacılığın Tarihçesi ve Gelişimi.....	61
2.2.Osmanlı Döneminde Banka Türü Faaliyetler	62
2.3. Türkiye’de ki Banka Çeşitleri ve Özellikleri.....	65
2.3.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB).....	65
2.3.2. Ticari Bankalar	69
2.3.3. Kalkınma Bankası	71

2.3.4. Yatırım Bankası	73
2.3.5. Kıyı Bankacılığı (Of- Shore Banking).....	75
2.3.6. Katılım Bankacılığı.....	76
2.4. 1980 ‘den Sonra Bankacılıkta Yaşanan Gelişmelere Kısa Bir Bakış.....	80
2.5. Türkiye’de ki Bankacılık Sektörünün Ekonomiye Etkileri	82
2.6. Türkiye’de ki Banka Dışı Finansal Piyasa Kurumları ve Özellikleri.....	84
2.6.1. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.....	84
2.6.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)	85
2.6.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF).....	85
2.6.4. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	90
3. 1990 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA POLİTİKALARI ...	90
3.1. Para Politikası Amaçları	91
3.2. Para Politikası Araçları.....	94
3.3. 1996-2017 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları.....	97
3.3.1. 1996-2000 Dönemi (21.Yy’e Girerken Gegp Hazırlık Dönemi).....	97
3.3.2. 21.Yy Başlarında Türkiye Ekonomisi (2000 ve 2001 Krizi Dönemi).....	99
3.3.3. 2002-2006 Dönemi Para Politikası (Güçlü Ekonomiye Geçiş ve YTL). 105	
3.3.5. 2006 Yılı Geçiş Dönemi Para Politikası	109
3.3.6. 2007-2013 Dönemi Para Politikası	111
3.3.7. 2013-2017 Dönemi Para Politikası	117
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	131
ÖZGEÇMİŞ.....	139

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. 2009 ve 2018 Yılları Arasında Türkiye’de Bozukluk Paraların Emisyon Hacmi (Milyar TL).....	14
Tablo 2. 2017-2018 Yılları Arası Toplam Emisyon Hacmi (Milyar TL).....	14
Tablo 3. Kaydi ve Asli Para Oluşumu.....	17
Tablo 4. Asli Para, Kaydi Para ve Para Benzerlerinin Tablosal Gösterimi.....	21
Tablo 5. Türkiye’deki Para Arzı Tanımları	26
Tablo 6. Türkiye’nin 2018 Haziran Ayı Dönemi Para Azı (Milyar TL).....	28
Tablo 7. İlk İnsandan Günümüze Kadar Mallara Ulaşmak İçin Kullanılan Yöntemler	32
Tablo 8. 2018 Yılı Türkiye’deki Kredi Kartı Kullanımı, Pos Cihazı ve ATM Sayıları	59
Tablo 9. Para Kurulu ve Merkez Bankası’nın Piyasaya Para Sürme İşlemi	67
Tablo 10. 2017-2018 Döneminde Türkiye’deki Katılım Bankacılığı Finansal Değişimi	78
Tablo 11. Türk Bankacılık Sektörünün Personel ve Şube Sayısı.....	82
Tablo 12. 2017-2018 Dönemi İtibariyle Bankaların Aktif Toplamı (Milyon TL)....	83
Tablo 13. Her İki Bankada Bulunan Mevduat Hesabı İçin TMSF’nin Sigorta Hesaplaması	87
Tablo 14. 1996-2000 Yılları Arası Ekonomik Veriler (Milyon TL)	98
Tablo 15. 2000-2001 Yılı Ekonomik Veriler	105
Tablo 16. 2001-2006 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler.....	107
Tablo 17. 2007-2013 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler.....	113
Tablo 18. 2013-2017 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler.....	118

ÖZET

Gelişen teknoloji ile beraber artan sanayileşme hareketi üretim ve ticaret hacmi üzerinde itici güç oluşturmaya başlamıştır. Artmaya başlayan üretim ve ticaret hacmi yeni para araçlarının ekonomiye girmesini sağlamıştır. Böylelikle her kesimin üzerinde uzlaştığı ve uzun dönem kullanılabilir para ve parasal argümanlar ortaya çıkmıştır. Yeni parasal argümanların ekonomide daha aktif olmaya başlamasıyla beraber devletler; bu hedefe yönelik olarak politikalar geliştirmeye başlamıştır. Böylelikle para politikalarının oluşum süreçlerinin temelleri atılırken parasal olguların daha etkin bir şekilde kontrol edilebilmesi için parasal kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Ülkemizde, tarih boyunca para ve parasal kurumların oluşturulmasına yönelik olarak ciddi adımlar atılarak 21.YY a girerken daha güçlü bir ekonomi için etki para politikaları oluşturulmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde; para ile ilgili özellikler ve parasal tanımlar incelenmiştir. Parasal sistemlerin tarihi ve içeriğiyle ilgili değerlendirme yapılmıştır. İkinci bölümde; ülkemizde parasal kurumlar ve işleyişiyle ilgili değerlendirmede bulunarak ekonomiye olan katkıları sayısal olarak belirtilmiştir. Üçüncü bölümde; Türkiye’de 21.YY’ın ilk on yılında uygulanan para politikalarının içeriği sayısal verilerle ortaya konularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Para, Para Politikası, Bankacılık, Enflasyon, Faiz, Para Arzı

ABSTRACT

The increasing industrialization movement with the developing technology has started to be a driving force on your production and trade. While trying to increase, it enabled new money tools to enter the economy in your production and trade. With this, money and monetary arguments, which will be agreed upon by the section and which will be long-term, have emerged. With the new monetary arguments becoming more active in the economy, states; started to develop policies towards this goal. While the foundations of the formation processes of monetary systems were laid, monetary institutions were started to be established for more efficient control of monetary cases. While entering the 21st century, impact monetary policies were started to be developed for a stronger economy.

The first time of this study; money related features and. It is for the history and content of monetary systems. On the second page; In our country, the enterprises belonging to the economy are quantitatively stated by evaluating the monetary institutions and their functioning. On the third page; In our country, the content of the 21st century monetary policy has been interpreted by putting forward with numerical options.

Keywords: Money, Money Politics, Banking, Inflation, Interest, Money Supply

GİRİŞ

İnsanoğlu; yaratılışından itibaren beslenme, barınma, giyinme ve güvenlik gibi gereksinimlere ihtiyaç duymuştur. İlkçağlardan başlayıp günümüze kadar uzanan süreç içerisinde bu gereksinimlerini karşılama mecburiyetiyle hareket etmiştir. Sürekli olarak artan bu ihtiyaçları insanoğlunu daha çok üretmeye daha çok tüketmeye sevk etmiş ve bununla birlikte ekonominin olmazsa olmaz dinamiği olan arz ve talep fonksiyonları meydana gelmiştir. Mal üretim süreci tek bir mal üzerinden olmayıp değişik türlerde değişik kişiler tarafından üretim yapılmaya başlanmıştır. Bunların dışında kalan kişiler ise hiçbir mal üretim grubunun içerisine girmeyip bunları doğrudan alarak tüketme eğilimi içerisine girmişlerdir. İlkçağlarda değişik türde mal üretenlerle hiç üretmeyenler arasında mal değiş tokuşu yapılarak (takas) ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat bu değiş tokuş işleminin düzgün bir şekilde işleyebilmesi için her iki tarafında birbirlerinin istekleri doğrultusunda hareket etmeleri gerekiyordu. Örneğin; elması olan birisi yumurta almak istiyorsa aynı şekilde yumurtası olan birinin de elma talep etmesi gerekiyordu. Zaman geçtikçe üretim hacminin artması ticari ilişkilerin genişlemesi ve insan ihtiyaçlarının daha da çeşitlenmesi nedeniyle bu takas işlemi etkisiz hale geldi. Durum böyle olunca değeri herkes tarafından kabul edilmiş olan ortak bir kıymetli değer aracı aranmaya başlandı. Bu ilkçağ dönemlerinde kimi zaman deniz kabuğu, midye kabukları, balina dişleri...vb para benzeri olarak kullanıldığı bilinmektedir.

İnsanların göçebe toplumdaki yerleşik topluma geçmesiyle daha da önemli bir hal alan para zaman içerisinde üzerine aldığı özellikleri ve işlevleri ile birlikte ticarete kullanılan tek ana unsur olmayı başarmıştır. Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi; para bulunmadan önce insanlar alışveriş için takas usulünü kullanıyorlar bu da takasa konu olacak malın gerek taşınması gerekse değerinin her biri için ayrı ayrı hesaplanmasından çıkan zorluklarla birlikte tam sağlıklı bir durum teşkil etmemektedir. Bu durumda devlet güvencesinde gümüş, altın...vb madenler belirli oranlarda basılarak para olarak kullanılmaya başlandı. Nüvizmatik bilimine göre paranın hangi topluluk tarafından ilk olarak bulunduğu kesin olmamakla birlikte tarihte ilk madeni paraların Lidyalılar tarafından basıldığı söylenmektedir.

Paranın dünyadaki geçmişine baktığımız zaman ilk olarak darp kelimesini görmekteyiz. Tarihteki ilk paralar bu yöntemle basılmıştır. Bu sebeple bugün para basmak için kullanılan bu yerlere darphane denilmektedir. M.Ö 7.YY' da Anadolu da kurulmuş olan Lidyalılar tarafından ilk para; bir kalıp üzerine yerleştirilen madeni pulun üzerine başka bir hareketli madeni pul yerleştirilmesi sonucu basılmıştır. O günden günümüze kadar çeşitli şekillerde ve çeşitli isimlerde gelen para ticarete en önemli araç olmuştur.

Paranın ticarete öneminin artmasıyla beraber hacmi de daha genişleyerek piyasada kontrol edilebilmesi gereken bir ödeme aracı haline gelmiştir. Bununla beraber şekli ve içeriğinde de düzenlemeye gidilmesi gerektiğinden ilk önce şekil yönünden daha sağlam ve uzun vadede bozulma vadetmeyen paralar üzerinde çalışılmış daha sonraları ekonomik koşulların gerektirdiği şekilde içeriğinde düzenleme yapılma gereği doğmuştur. Altın, gümüş, madeni ve kağıt para olarak varlığını sürdüren bu değişim aracı, gelişen teknolojiye paralel olarak e-para olarak da yeni bir türde varlığını piyasaya hakim olmaya başlamıştır.

Piyasaya olan hakimiyetinin artması neticesinde bu büyüklükte ki bir ekonomi aracını kontrol altında tutma ve devletin hakimiyeti altında idame ettirilmesi gereğinden dolayı bu yönde kontrol mekanizmalarına yönelik olarak parayı düzenleyici ve denetleyici kurumların varlığına önem verilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte her geçen gün paranın kontrolü altında tutulmasına yönelik olarak bu kurumların yapısı güçlendirilerek paranın üzerindeki hakimiyet gücü artırılmaya çalışılmıştır. Bu kurumlar devletlerin geliştirdiği politikalar doğrultusunda hareket ederek piyasa işleyicisine katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Bu kurumlar devlet eliyle oluşturulabileceği gibi özel tüzel kişilikler tarafından da oluşturulabilmektedir.

Bu kurumların piyasa işleyişindeki katkıları göz önünde bulundurularak bu kurumlar aracılığıyla hem kendilerinin güçlenmesi hem de piyasa kontrollerinin daha aktif bir şekilde yapılabilmesi için birtakım politikalar geliştirilme gereği duyulmuştur. Bankacılık sektörünün daha da gelişmesiyle birlikte ekonomik araçlar içerisine bir takım müdahale araçları eklenmiş ve bu da devletin müdahale şeklini genişletmiştir. Özellikle kredi, faiz, kambiyo, tahvil, bono ve benzeri araçların yaygınlığı sonucunda devlet piyasaya müdahale ederken daha geniş bir araç yelpazesine sahip olmuştur. Bu

dönem içerisinde ekonomik akımlarda şekillenmeler meydana gelmesi sonucunda devletin ekonomik olgu içerisinde bulunup bulunmaması yönünde tartışmalar yaşanmış ancak birçok devlet ekonomiyi disipline sokma adına devletin ekonomiye müdahale edebilmesi yönünde karar kılmıştır. Bu bağlamda ekonomik düzen için para ve maliye araçlarıyla piyasa şartlarına müdahale edebilmek için politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Günümüzde devletlerin en etkin kullandıkları müdahale politikası ‘‘Para Politikası’’dır. Bu politikayı uygularken paranın tüm imkanlarını kullanır ve parayı düzenleyici ve denetleyici kurumların işlevselliğine yönelik olarak politikalarına şekil verirler.

Bu çalışmamız; ekonomik olgunun olmazsa olmazı olan parayı işlevsel yönden daha iyi tanımak, parasal kurumların piyasa işleyişindeki rolüne yakından bakarak Türkiye’de ki ekonomik yapıya olan katkılarına değinmek ve devletin bu yönde attığı adımların takibi yapılarak bu yönde geliştirdiği ekonomik politikaların Türkiye ekonomisi için etkilerini sayısal yönden inceleyerek etkinlik durumunu incelemek amacıyla hazırlanmıştır.

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda çalışmamız üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde; para kavramının kavramsal çerçevesi belirlenmeye çalışılmış, ikinci bölümde; Türkiye’nin para politikalarının şekillenmesinde doğrudan veya dolaylı etkileri olan parasal kurumlar tanıtılmış, son bölümde ise; Türkiye’de 1990’dan günümüze uygulanan para politikalarının sonuçları ana temaları itibarıyla değerlendirilmiştir.

Çalışmada, teorik bir yöntem izlenmiştir. İlgili konularla ilgili literatürden yararlanılarak konular açıklanmaya ve örneklendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.PARA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ

1.1. Parasal Tanımlar ve Paranın İşleyişi

Para; ekonominin omurgası olan ticaretin sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlayan üretici ve tüketici arasında değiş tokuş işlemi gören bir araçtır. Bu aracın kullanan bütün insanlar tarafından güvenilip kabul görme özelliğinin bulunması gerekir. Paralar devletin tekelindedir ve yalnızca devletler tarafından basılabilmektedir. Bu durum insanların paraya olan güveninin sağlanmasına öncülük etmektedir. Paranın ilk icadından günümüze kadar paraya çeşitli özellikler görevler ve sistemler yüklenmiştir. İlerleyen bölümlerde bu konuları daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle günümüze kadar parayla birlikte hayatımıza giren parasal tanımları iyi bilmemiz gerekmektedir

1.1.1. Parasal Kavramlar

Para ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Ancak iktisatçıların üzerinde anlaştıkları ortak bir para tanımı yoktur. Genel anlamıyla; Toplumdaki bireyler tarafından benimsenip kabul edilmiş ortak kullanıma açık değer ölçüsü olan bir mübadele aracıdır (Öztürk 2014: 7).

Nakit: Piyasalarda dolaşım halinde olan ve her an kullanılmaya hazır madeni ve kâğıt paralara nakit (efektif) denir.

Aktif (Varlık): Genel tanımıyla; para ve para gibi değer taşıyan unsurlar tarafından değerlendirilebilen malların tümüne denir. Türlerine göre; sabit varlıklar, vadeye göre varlıklar, cari varlıklar ve reel varlıklar olarak ayrılabilir (Öztürk 2016: 6).

Gelir: Aktif ile karıştırılmaması gerekir. Aktifler maddi değeri olan mal ve gayri maddelerin hepsine denirken gelir ise belirli bir dönem içerisinde kazanılmış hakları ifade eder.

Likidite: Herhangi bir aktifin, menkul, gayrimenkul veya dövizin kısa bir süre içerisinde değerinde herhangi bir kayıp olmaksızın nakde çevrilebilmesini ifade eder. Aktiflerin paraya dönüştürülme hızıyla bireylerin kazançları arasında doğru orantı

vardır (Öztürk 2014: 7). Bireylerin daha çok kazançlı çıkabilmesi için aktifin o denli değer kaybı yaşamadan nakde dönüştürülmesi gerekir.

Portföy: Bireyler ve firmalar genellikle ekonomik kazanç içgüdüsüyle altın gümüş tahvil ve benzeri Menkul değerlere yatırım yapmak isterler. Bireylerin ve firmaların bu yatırımlarının tümü portföy olarak adlandırılmaktadır.

Mevduat: Bireyler elindeki ekonomik değeri olan kıymetlere saklama ihtiyacından dolayı bankaların vadeli ve vadesiz hesaplarına aktarırlar. Bankalarda açılan bu hesaplara mevduat denir. Vadesiz hesaplar faizsiz hesaplardır ve istenildiği zaman para yatırıp çekebilirsiniz fakat vadeli hesaplar faizli hesap türleri olduğu için faiz getirisini bozmamak adına istediğiniz zaman paranızı çekemezsiniz banka ile yaptığınız anlaşmaya göre vade sonunu beklemek zorundasınızdır (Boyacıoğlu, Takan 2001: 201-203).

Disponibilite: Vadeli ve vadesiz mevduat kabul eden bankalar ellerinde tuttıkları mevduatın güvencesi olarak kolaylıkla nakde çevrilebilen yani likiditesi yüksek kıymetleri bulundurma zorunluluğudur.

Faiz: Üretim faktörü olan sermayenin elde ettiği gelirdir. Bir başka ifadeyle paranın bir başkası tarafından kullanım bedeli sonucu elde edilen gelirdir yani paradan para kazanmaktır (Öztürk 2016:12).

Menkul Kıymet: 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kurulu yasasının 3. Maddesine göre; ortaklık veya alacaklılık sağlayan belli bir meblağı temsil eden yatırım aracı olarak kullanılabilen dönemsel olarak gelir getirebilen seri halde çıkarılan ibareleri aynı olan ve şartları kurulca belirlenen kıymetli evraktır

<https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/sermaye-piyasasi-kanunu-2499> (E.T: 19.03.2019).

Hisse Senedi: Genellikle şirketler tarafından çıkarılan ve şirket ortaklarının paylarını ve aynı zamanda ortaklıklarını da belirleyen kanunlara göre düzenlenmiş yasal dayanağı olan kıymetli evraklardır

Tahvil: Değiştirme ve dönüştürme anlamına gelen tahvil devletin veya ticari bir kuruluşun borç para sağlamak amacıyla yıllık bir faiz oranı üzerinden çıkardığı ve ihtiyaç süresi bir yıldan fazla olan alınıp satılabilen değerli evraklara tahvil denir.

Bono: İhraç süresi 1 yıldan az olan ve süre sonunda ödemenin yapılacağını taahhüt edildiği menkul değerlerdir (Öztürk 2014: 17).

Finansman Bonusu: Özel sektör tarafından borçlu olarak satılan vadesi 60 ile 720 gün olan kişinin hamiline yazılı menkul değerlerdir (Alkan 2015: 126).

Çek: Bir şahıs ve şirket tarafından ödenmesi garanti edilen ödeyecek kişi ile alacak olan kişinin hesabına parayı elde taşımasına gerek kalmadan ödeme emri içeren menkul kıymet niteliğinde olan evraktır (Uslu, Özatay, Akbostancı ve Özdemir 2013: 9).

Repo (Geri satın alım anlaşması): Elde bulunan kıymetli menkul gelecekteki herhangi bir tarihte önceden anlaşılan faiz miktarından tekrar satın almak üzere yapılan satışlardır (Eroğlu, Aydın ve Kesbiç 2016: 290).

Ters Repo: Reponun tersidir. Tahvil ve bono gibi kıymetleri tekrar satmak üzere alım işlemidir.

Para Benzerleri: insanın cebine tuttuğuna kitler dışında kalan ve paraya çevrilmesi kolay olan varlıklara para benzeri denilmektedir (Kurumlu Tarihsiz: 3)

Emisyon: Merkez Bankası tarafından işleme sürülen paraların toplam değeridir (Öztürk 2014: 19).

Para Piyasası ve Sermaye Piyasası: Para piyasasının İngilizce karşılığı ‘‘money market’’ olan kelimenin günümüze uyarlanarak geliştirilerek gelmiş halidir. Kısa vadeli menkul değerler krediler ve fonların arz ve taleplerinin karşılandığı piyasa türüdür (Eroğlu, Aydın & Kesbiç 2016: 288). Sermaye Piyasası ise daha uzun vadeli olan kredi ve fonların arz ve taleplerinin karşılandığı piyasa türüdür. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere bu iki piyasa birbirinden ayıran temel fark vadeleridir. Para piyasalarında işlem gören değerlerin vade süresi bir yıldan az iken sermaye piyasasında işlem gören değerlerin vade süreleri bir yıldan uzundur.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz bu tanımlar paranın günlük hayatta kullanılmasını daha da kolaylaştırmakta ve kullanıcılar tarafından paraya yüklenen; fonksiyon, işlev ve özellikler gibi görevlerini açıklamada kolaylık sağlamaktadır (Eroğlu 2004: 3). Paranın ekonomiye ve insana katkısı her alanda olmuştur. Nitekim

alışverişten dış ticarete sağlıktan savunmaya kadar her birimde ihtiyaçların karşılanabilmesi için paraya ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan hayatında böylesine kapsamlı bir etkiye sahip olan paranın ekonomiye ve insan hayatına katkısı onun fonksiyonları sayesinde olmaktadır. Paranın bu fonksiyonlarını inceleyecek olursak;

1.1.2. Paranın Fonksiyonları

Piyasada bulunan paranın para olmasını sağlayan temel şart; o paranın değişim aracı olması, tasarruf aracı olması, hesap birimi aracı olması ve ekonomik politikası aracı olma gibi fonksiyonlarını sayabiliriz (Eroğlu 2004: 3). Bu fonksiyonları inceleyecek olursak;

Değişim Aracı Fonksiyonu: İnsanlar doğası gereği birbirleriyle etkileşim içinde bulunurlar. Bu etkileşim en çok mal alışverişi üzerinden olmaktadır. Her birey tüm malların üretim süreci içerisinde yer alamaz ve bazen hiç yer almaz. Bu gibi durumlarda ya sadece daha iyi yapabildiği mal ve hizmetlere ağırlık vermekte ya da diğer mallar için değiş tokuş yöntemine başvurmaktadırlar. Bunun için öncelikli olarak değişime konu olan mal ve hizmetlerin değerinin çok iyi ölçülebilmesi gerekmektedir (Öztürk 2016: 22). Değiş tokuşta insanlar öncelikle faydalarını maksimize edecek olan mallara yönelir ve bu tip malları talep ederler. İnsanlar doğası gereği her mala talep oluşturamaz. Talep oluşturabilmesi için bu talebi destekleyecek yeterlilikte geliri olması ve talep edeceği malın fiyatının makul olması gerekir. Bu şartlar sağlandıktan sonra insanlar ellerindeki malları değiştirmek isteyeceklerdir. Takas ta değişilen malların nispi değer için kullanılan ölçütün sağlıklı olmaması neticesinde bireylerin ve diğer ekonomik birimlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik takas işlemi sağlayan etken para olmuştur.

Paranın takasın yerine geçerek mübadele aracı olması, kocası meydana getirdiği olumsuzlukları gidermiş ekonomik hayatı kolaylaştırarak yaşamın vazgeçilmez temel unsuru haline gelmeyi başarmıştır. Takas yönteminde değişimi olacak mal için o malın diğer tüm mallara göre değerinin bilinmesi gerekirken para ile birlikte diğer tüm mallara gerek olmaksızın sadece değişime konu olacak malın parasal cinsten değerinin bilinmesi yeterli olmaktadır (Öztürk 2014: 24). Bu da alışverişe kolaylaştırmakta ve bunun neticesinde, oluşmuş olan işlem maliyetlerinin azalmasını

sağlayarak ekonomik verimliliği katkıda bulunmuştur. Paranın değişim fonksiyonunun ortaya çıkmasındaki en önemli etken ilkel toplumlar düzeyinden sosyolojik gelişme gösteren toplum düzeyine getirmesidir. İkel toplumlar sosyal gereksinim konusunda birlikte sürülen bir hayat neticesinde ailenin gereksinimleri doğrudan toplayıcılık yapılarak sağlandığı için ve yapılan işlerde uzmanlaşma ve iş bölümüne gidildiği için paraya ihtiyaç duyulmamaktadır (Ertuğrul 1992: 2).

Hesap Birimi Olması: Teknolojik yeniliklerin baskısı altında sürekli değişim gösteren dünyamıza baktığımız zaman neredeyse her nesnenin ve hizmetlerin bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunu görüyoruz. Nasıl ki; sıcaklık termometre ile, insan veya herhangi bir nesnenin boyu metre ile, bir buhar basıncı barometre ile, havadaki nem miktarı hidrometre ile, yeryüzünde meydana gelen depremler sismograf ile, ağırlık kilogram ile, zaman dakika saniye ve saat ile ölçülüyorsa ekonomiye konu olan her türlü madde ve varlıklarda para ile ölçülmektedir.

Bireyler ve diğer ekonomik karar birimleri gelirlerini ve mevcut varlıklarını hesaplarken para birimini esas alarak hesaplayıp değerini belirler. Devletlerde dış ticarete elde ettikleri gelirlerini para olarak alırlar. Para hesap birimi olmanın yanında mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmasına da imkan sağlar. Paranın yaygın olarak kullanılması neticesinde ekonomik birimlerin değer ölçüsü para olmuştur. Mal ve hizmetlerin para ile değerinin belirlenmesi ‘‘fiyatlandırma’’ olarak adlandırılmaktadır. Üretilen tüm mallarda fiyatlandırma unsuruna başvurulması oluşabilecek karmaşıklığı gidererek alışveriş kolaylığı sağlar ve takas usulüne göre oluşacak olan gereksiz birçok hesaplama gibi işlem kalabalığını engeller burada fiyatlandırmanın tek maliyeti malların ve hizmetlerin fiyatının sürekli değişiyor olmasıdır.

Hesap birimi işlevi olan para mal ve hizmetlerin değerinin belirlenmesinde kullanılır. Bu değeri belirleyebilmek için ödeme aracı olan paraları, sağlam para, güçlü para, zayıf para olarak 3 gruba ayırabiliriz. Paranın mal ve hizmetleri satın alabilme gücü üzerinde yazılı olan değere göre yüksekte olabilir düşükte olabilir (Öztürk 2016: 23). Paraya atfedilen bu değerler; gerçek satın alma gücünün üzerinde belirtilen resmi değerinden çok daha yüksek olan banknotları ifade etmek için kullanılır (Ergin 1975: 30).

Değer Saklama Aracı Olması: İnsanlar doğası gereği faydasını maksimize etmeye çalışır. Bu fayda maksimizasyonu kimi insanlar için elde ettiği geliri kısa süre içerisinde istediği şekilde harcama yaparak sağladığını düşünse de asıl olan gerekli şekilde ihtiyaç dahilinde gereksinimlerini karşılamak olacaktır. Bireyler ileride oluşabilecek ihtiyaçları için paralarının tamamını harcamak istemezler ve bir kısmını elde gömü (iddihar) olarak tutarlar. Bu durum için bir atasözümüz; ‘‘sakla samanı gelir zamanı’’ der. Gerekli koşullar içerisinde elde tutmaya en uygun varlık paradır. Bunu bir başka varlık ile yapmak mümkün değildir çünkü bir sonraki konumuzda belirteceğimiz üzere para özelliği gereği dayanıklı bir değerdir ve tasarruf için saklanması en uygun olan araçtır. Aynı zamanda bu saklama sürecinin kişiye bir maliyetinin olmaması gerekir.

Paranın bu işlevini tam anlamıyla yapabilmesi için öncelikle kendi değerini koruyabilmesi gerekmektedir. Enflasyon oranlarının yüksek olduğu bir dönemde para sürekli olarak değer kaybeder. Bu değer kaybı paranın tasarruf fonksiyonunu etkisiz hale getirir ve enflasyon ortamından dolayı reel değer kaybına uğrayan birey yabancı para birimleri başta olmak üzere; tahvil, bono, gayrimenkul, hisse senedi, altın... vb daha fazla kazanç sağlayacak olan menkul ve gayri menkullere yatırır (Öztürk 2014: 26).

İktisat Politikası Aracı Olması: Para insan hayatını her yönüyle etkilemeye devam ederken kullanım şartlarının zaman içerisinde değişmesi ve piyasa düzeninde aksamaların olması paranın kullanım amacının sapmasına neden olmuştur. Örneğin; yukarıdaki maddede bahsettiğimiz paranın değer saklama aracı olmasını yanlış benimseyen insanların ellerine geçen gelirlerinin çoğunu gömü (iddahar) durumunda tutmaları ve ihtiyaç olduğu halde bile bunu piyasaya sürmeyip insanların hizmetine sunmadıkları zaman piyasada para azlığına bağlı olarak deflasyon olgusu oluşacaktır. Devlet; jandarma devlet anlayışı neticesinde piyasa ekonomisinin işleyişi bozulmasın diye piyasaya müdahale edecektir.

Bu durumu örnekle açıklamak gerekirse; ekonomide bir kural vardır, çoğalan bir şeyin değeri azalır. Diyelim ki ülkede para arzını artırdık bu durumda piyasada çok miktarda para dolaşacaktır, bunun neticesinde faizler düşecektir çünkü faiz paradan para kazanmaktır. Zaten para arzı arttığı zaman piyasada dolaşımda bulunan para

miktarında artış yaşanacağı için faize rağbet azalacaktır. Diğer bir durumda aşırı artan para arzı paranın değerini etkileyerek reel anlamda değerinin düşmesine neden olacaktır. Fiyatların göreceli olarak daha yüksek duruma gelmiş olması ekonomik birimler tarafından malın talebine olan ilgiyi azaltacaktır. Mala olan talebin azalması neticesinde yatırım ve tüketim gibi ekonomik çarkın dönmesini sağlayan reel değişkenler azalacak ve ekonomide sorunlar oluşmaya başlayacaktır (Parasız 2000: 13). Bu sorunları ortadan kaldırmak için en önemli etken para arzıdır ve bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

1.1.3. Paranın Özellikleri

Paranın fonksiyonlarının yanı sıra bir de fonksiyonlarını yerine getirebilmesini sağlayan özellikleri vardır. Paranın özelliklerine kısaca değinecek olursak;

Herkes Tarafından Kabul Edilmesi: Madem ki önceki dönemlerde kullanılan takas yönteminden vazgeçip bir ticari aracı kullanmaya başladık o halde bunun herkes tarafından onaylanıp kabul edilmesi gerekir.

Kolay Taşınabilir Olması: Takas yönteminin kullanıldığı dönemlerden örnek vererek açıklayacak olursak; diyelim ki takas için ortak değişim aracı topraktan yapılmış kap-kacak olsun. Bazen bir mal için birkaç kap-kacak götürüp takas işleminin yapılması gerekirdi, ancak bu taşınması bakımından çok zahmetli olmaktaydı. Bu yüzden genel kabul gören değişim aracı niteliğinde görülen para kolay taşınır olmalıdır.

Dayanıklı Olması: Yine takas sistemi üzerinden örnek vererek açıklayacak olursak; Ortak belirlenen değişim aracının çabuk bozulduğunu düşünelim, daha takas işlemine giderken yolda etkinliği kaybetmeye başlaması onun para özelliğinin kaybolmasına neden olur. Bu yüzden para özelliği taşıyacak olan değer dayanıklı ve kolay deforme olmayan bir özelliğinin olmaması gerekir. Bu durum aynı zamanda devletin para basma getirisi olan ‘senyoraj’ gelirinin azalmasına neden olmaktadır çünkü kolay deforme olan paralar sürekli yenisi ile değiştirilirse bu devlet için ek maliyet demektir.

Bir mal para olarak kullanılması deforme olup olmaması ile yakın ilişkilidir. Dolayısıyla para basan devletler senyoraj gelirini korumak için bu hususa dikkat ederler. Örneğin; parayı demirden imal edecek olursak bu parayı kullanamayacağımız anlamına gelir çünkü demir elementi havayla ve suyla çabuk etkileşime girerek hızlıca

paslanır. Dayanıklılık demek imal edilirken ve saklanırken çok az bozulmayı gerektirir, bu vb nedenlerden dolayı birçok maden para yerine kullanılamamış onun yerine içine dayanıklılığını artıracak elementler eklenerek alaşımı yapılarak kullanılmışlardır (Parasız 1999: 3).

Bölünebilir Olması: Günümüzün gelişen teknolojisi birçok farklı alanlarda çeşitli sektörlerde malların üretilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte alışverişlerde o değerlerde yapılmaktadır (Parasız 1999: 3). Malların çeşitlenmesine paralel olarak fiyatlarda çeşitlenmiştir. En düşük fiyattan en yüksek fiyata kadar mal çeşidinde alışverişi kolaylaştırmak için paraların o değerleri karşılayabilecek birimlere ayrılması gerekir. Örneğin; 25 Kuruşluk 1 liralık ya da küsüratlı fiyatları olan mal aldığımız zaman para üzeri verilebilecek şekilde paralar bölünebilir olmalıdır (Erdem 2008: 2).

Standart Olması: Aynı tür paraların hem değeri hem de görünümünün o ülke sınırları içerisindeki tüm yerlerde aynı olması (homojen) gerekir. Eski devirlerde bu ölçüye uymayan kalıp sikkeler vardı, bugün de aynı şekilde sahte paralar mevcuttur. Geçmişte kullanılan sikkeler uzun kullanım neticesinde aşınarak deforme oluyordu bu nedenle paranın görüntüsünde ve ağırlığında değişimler oluyordu. Paranın dayanıklı olması özelliği neticesinde bu sorun giderilmeye çalışılmıştır (Erdem 2008: 2).

Kolay Taklit Edilememe: Para vb ödeme araçları tüm kullanıcılar tarafında tanınabilecek özellikte olması gerekir. Yoksa para vb gibi ödeme araçlarının sahteleri ortaya çıkabilir. Bunun önüne geçebilmek için günümüz teknolojisinden yararlanılarak önlem alınmaktadır (Günel 2012: 9). Paranın kolayca taklit edilememesi gerekir ki para basma tekelinin devletin otoritesinde olduğu gerçeğini yansıtabilsin.

Miktarının Yeterli Olması: Paranın sağladığı kullanım kolaylığıyla birlikte ticaret hacminde de sürekli olarak genişleme olmuştur. İşlem hacmi ile paraya duyulan ihtiyaç arasında doğru bir ilişki olduğunu düşünürsek artan ticaret hacmi paraya olan ihtiyacı da artıracaktır. Sürekli genişleyen ticaret hacmine rağmen para miktarı bu doğrultuda artırılmazsa piyasada para yetersizliğine bağlı olarak durgunluk ortaya çıkacaktır. Fakat paranın miktarının yapılan işlem hacminden çok artırılması ise enflasyon olgusuna sebep olacaktır (Öztürk 2014: 28).

Değerini Koruması: Paranın kendisine verilen fonksiyonlarını özellikle de değerini koruma işlevini yerine getirebilmesi için öncelikle kendisinin birim başına düşen

değerini koruması gerekir. Geçmişte merkantilist dönemden önce altın ve gümüş gibi paralar değerini korurken merkantilist düşüncenin getirdiği ‘‘altın ve gümüş biriktirmek zenginliğin ölçütüdür’’ söylemiyle beraber aşırı derecede biriktirilen altın ve gümüş değerinin düşmesine neden olmuştur. Günümüzde ise hükümetlerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) oranının çok üzerinde para arzını artırmaları neticesinde ortaya çıkan enflasyonist ortamda paranın değeri azalmaktadır (Eroğlu 2004: 7-8).

Yasal Olması: Günümüzde kullandığımız mevcut paraların üzerinde yazdığı değerden başka bir değeri yoktur. Metal ve kâğıt olarak düşük değerlerde maddelerden yapılmış olmasına rağmen üzerine yazılan rakamlar onun satın alma gücünü gösterir. Ticari işlemlerde kullanılırken bir güven teşkil eder çünkü üzerinde yazılan değer devlet tarafından belirlenmiş ve satın alma gücünün güvencesi bireylere verilmiştir. Bu paraların basımı ve değerini koruma devletin güvencesi altındadır. Devlette her şey yasal olmak zorundadır. Paraları aynı zamanda bağımsızlığında birer sembolüdür.

Kolay Bulunan Maddelerden Yapılmış Olması: Para basmanın da bir geliri olduğunu (senyoraj) söylemiştik. Bu gelirin azalmaması için paranın fiziki maliyetinin düşük olması gerekir. Yani para; piyasada ihtiyaç olduğu durumlarda kolaylıkla arz edilebilmeli aynı zamanda kolay bir şekilde çoğaltılabilmelidir. Geçmiş dönemlerde kullanılan altın ve gümüş gibi paralar istenildiği kadar çoğaltılamadığı için aynı zamanda bulunmasının ve çıkartılmasının getirdiği fazla maliyetler nedeniyle bu paralardan vazgeçilmiştir (Erdem 2008: 2).

Tarihe baktığımız zaman bu saydığımız özellikleri sağlayan çeşitli nesnelere para olarak kullanılmıştır. Günümüzde metal para ve kâğıt paralar yasal ödeme araçları olarak kabul edilirler. İktisatçıların bu özellikleri gördüğü bazı objeler de bulunmaktadır. Para yerine kullanılacak bu objeler para miktarı tanımlamalarında büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bir ülkedeki para birimi bu saydığımız özelliklerini kaybetmesi halinde yani değerini koruyamaması halinde ‘para ikamesi’ ortaya çıkar. Bu durumda yerli para yerine daha çok oranda yabancı para kullanılmaya başlanır (Paya 1998: 18).

1.1.4. Para Tanımları

Paranın insan hayatına girmesiyle birlikte mal ve hizmetlerin arz ve taleplerinin dışında paraya da arz ve talep oluşturulmaya başlanmıştır. Bundaki en önemli neden hiç kuşkusuz insanların sınırsız ihtiyaçlarını gidermek için paraya ihtiyaç duymalarıdır. Paraya ihtiyaç duyanların yanında bir de paraya ihtiyacı olanların ihtiyacını karşılamak üzere para arz eden kesim ve kuruluşlar vardır. Buna paralarını belirli bir ücret karşılığı (faiz) paraya ihtiyaç duyan kesime kullanarak paradan para kazanırlar. Para çeşitlerine göre ve miktar tanımlarına göre sınıflandırılır.

1.1.4.1. Paranın Çeşitlerine Göre Tanımları

Modern ekonomi yapısında para 3 çeşide ayrılır; bozukluk dediğimiz madeni para, harcamak için hazır bulundurduğumuz nakit ve bankalarda tutulan vadesiz mevduatlardır.

Bozukluk: İngilizce ‘tureng’ kelimesinin karşılığı olan bozukluk; en küçük para birimini ifade etmektedir. Toplam emisyon hacmi içerisinde en küçük miktarı oluşturmaktadır. Bunun nedeni bozuk paraların büyük miktarlardaki işlemlerde kullanılmamasıdır (Şıklar, Alkin, Yıldırım ve Özer 2007: 363).

Tablo 1. 2009 ve 2018 Yılları Arasında Türkiye’de Bozukluk Paraların Emisyon Hacmi (Milyar TL)

Yıllar/Cinsi	1 TL	50 Kuruş	25 Kuruş	10 Kuruş	5 Kuruş	1 Kuruş	Toplam	
2009 Yılı	311.920.400	162.840.100	174.061.100	280.140.000	235.122.600	14.297.000	1.178.381.200	
2010 Yılı	215.545.000	118.673.000	151.915.000	264.416.000	251.813.000	19.637.000	1.021.999.000	
2011 Yılı	100.735.000	46.861.500	73.398.000	156.279.000	128.820.000	13.040.000	519.133.500	
2012 Yılı	92.697.750	35.157.500	63.419.000	129.062.000	131.090.000	16.061.000	467.487.250	
2013 Yılı	88.251.000	45.466.500	79.452.000	133.566.000	137.076.000	52.620.000	536.431.500	
2014 Yılı	125.000.462	66.975.800	106.696.150	169.541.750	167.540.150	15.283.350	651.037.662	
2015 Yılı	213.134.000	72.620.000	137.621.000	201.880.000	182.620.000	40.040.000	847.915.000	
2016 Yılı	183.815.000	64.985.550	105.079.000	181.647.000	211.983.000	37.664.600	785.174.150	
2017 Yılı	167.216.900	66.150.000	113.795.000	171.438.300	179.970.000	31.710.600	730.280.800	
2018 Yılı	Ocak	10.860.000	4.950.000	4.200.000	1.620.000	4.680.000	2.640.000	28.950.000
	Şubat	20.580.000	8.739.000	9.000.000	10.302.000	18.000.000	4.760.000	71.381.000
	Mart	23.040.000	9.180.000	9.840.000	9.360.000	24.120.000	4.320.000	79.860.000
	Nisan	21.480.000	4.770.000	11.064.000	10.800.000	18.900.000	5.280.000	72.294.000
	Mayıs	38.460.000	14.760.000	16.920.000	18.540.000	24.726.000	4.824.000	118.230.000
	Haziran	25.860.000	14.220.000	15.600.000	19.980.000	26.460.000	1.440.000	103.560.000
	Temmuz	24.080.000	17.550.000	22.674.000	32.040.000	30.780.000	2.160.000	129.284.000
	Ağustos	26.640.000	9.540.000	15.720.000	12.240.000	15.840.000	1.440.000	81.420.000
	Eylül	18.960.000	5.758.500	6.400.000	8.640.000	11.340.000	1.680.000	52.778.500
	Ekim	18.932.000	11.700.000	14.520.000	16.641.000	22.548.000	4.172.000	88.513.000
	Kasım	28.800.000	15.570.000	14.280.000	13.680.000	17.640.000	3.120.000	93.090.000
	Aralık							
Toplam	267.692.000	116.737.500	140.218.000	153.843.000	215.034.000	35.836.000	919.360.500	
Genel Toplam	1.756.007.512	796.467.450	1.145.654.250	1.841.813.050	1.841.068.750	276.189.550	7.657.200.562	

Kaynak: <http://www.darphane.gov.tr/upload/files/verilerimiz/Madeni-Ufaklik-Para/Madeni-Ufaklik-Para-2018-11.pdf> (E.T: 05.05.2019)

Tablo 2. 2017-2018 Yılları Arası Toplam Emisyon Hacmi (Milyar TL)

YIL	AY	200 TL	100 TL	50 TL	20 TL	10 TL	5 TL	DİĞER	TOPLAM
2017	OCAK	33.280	64.899	15.217	4.260	1.947	987.519	183.654	120.776.141
	HAZİRAN	31.552	72.796	17.291	4.923	2.257	1.013	181.660	130.136.915
	ARALIK	33.910	72.648	16.814	4.671	2.139	1.096	179.020	131.457.662
2018	OCAK	32.002	69.211	15.704	4.419	2.065	1.086	178.821	124.669.725
	HAZİRAN	36.039	83.283	18.560	5.087	2.378	1.259	177.711	146.787.394
	ARALIK	37.451	70.958	15.776	4.537	2.180	1.181	176.123	132.261.722

Kaynak: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d3243d4d-339d-49e9-bcc4-d304477651b5/Tedav%C3%BCI_T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d3243d4d-339d-49e9-bcc4-d304477651b5-mwejH-4 (E.T:09.04.2019)

Tablo 1 ve Tablo 2 de görüldüğü üzere Merkez Bankası tarafından 2018 yılı içerisinde kontrol edilen toplam para hacmi 132 Milyar 261 Milyon Liradır. Bu miktar toplam basılı para miktarının %98,2 sine karşılık gelirken geriye kalan %1,8'lik kısmı, 2 Milyar 485 Milyon 897 Bin TL ise bozukluk paralarıdır <https://ipa.news/tr/2018/05/17/merkez-bankasi-16-ayda-13-milyar-tl-karsiliksiz-para-basti/> (E.T: 12.02.2019).

Bozukluklar banknotlara göre daha çok yer kaplayacağı için de tercih nedeni değildir. Örneğin; 1000 TL'lik bir ödeme için 200 TL'lik banknotlardan 5 adet kullanmamız gerekirken 5 kuruşluk madeni paralardan 20 bin adet, 1 kuruşlardan ise 100 bin adet kullanmamız gerekecektir. Bu yüzden ülkemizdeki 5,10,20,50,100 ve 200 TL'lik banknotlar para miktarının daha büyük bir kısmını oluştururlar. Bu banknotları Merkez Bankası basmaktadır (Şıklar, Alkin, Yıldırım ve Özer 2007: 364).

Nakit: Belirli bir mal veya hizmet alındığı durumda ödenmesi gereken hali hazırdaki paradır.

Vadesiz Mevduat: Tasarruf sahibi bireylerin çeşitli nedenlerden dolayı bankalarda tutmak için açmış oldukları para hesabıdır.

1.1.4.2. Paranın Miktarına Göre Tanımları

Para politikası ve para teorisiyle ilgili üzerinde önemle durulan konulardan biriside para miktarının tanımıyla ilgilidir. Para miktarıyla ilgili tanımlar 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Monetarist yaklaşımın iktisadi uygulamalar üzerinde etkili olmaya başlamasıyla birlikte değer kazanmış ve üzerinde tartışmaya gerek görülen bir konu haline gelmiştir. Monetaristlere olan bu ilgili yaklaşımın nedeni ekonomideki mevcut para miktarı ile reel büyüklükler (Milli gelir, hasıla vb) arasında bir ilişkinin olabileceği görüşüydü (Paya 1998: 19). Nitekim Monetaristler para miktarı ile ilgili olarak; para miktarının o dönem içerisinde gerçekleştirilmiş olan ekonomik büyüme oranından daha fazla artırmaması gerektiğini aksi takdirde yüksek enflasyon oranlarının tetikleneceğini savunuyorlardı. Bunun denklemsel olarak gösterimi;

Monetarist Denklemi; $M.V = P.Q$

M: Para arzı

V: Dolanım Hızı

P: Fiyatlar Genel Seviyesi

Q: Üretim Miktarı

Bu denkleme göre para miktarında oluşabilecek bir artış aynı şekilde ve aynı oranda Fiyatlar genel düzeyini (enflasyon) artırır. Yani nedensellik para miktarı yönünden fiyatların düzeyine doğrudur. Ülkede bulunan paraların toplam miktarı ile el değiştirdikleri miktar çarpılırsa sonuç; paranın kullanıldığı işlemler ile bu işlemlerde uygulanmış olan fiyatların çarpımı olmuş olacaktır (Aktan 2010: 177).

Paranın el değiştirme hızının ölçülmesine neden olan etken; transfer ödemeleri ile mevcut olan gelir ödemelerinin farkına dikkat çekmek amacıyla iktisatçılar tarafından öne sürülmüştür. Çünkü bu iktisatçılara göre fiyatlar genel seviyesi ve paranın miktarı arasında oluşacak ilişki durumun analizi için daha çok fayda sağlayacaktır. Gelir ödemeleri; gelir için ön şart olan üretimin faktörleri iken (emek, sermaye, müteşebbis ve doğa) transfer ödemeleri içerisine ise devlet tarafından herhangi bir karşılığı olmadan yapılan ödemeler girmektedir (Oğuz 1992: 172).

Kısaca özetlemek gerekirse; ekonomideki tedavülde bulunan paranın miktarı ile iktisadi olgular arasında ölçülebilir bir ilişki bulunması durumu, ekonomik analizleri son derece kolaylaştıracaktır. Günümüzde bu duruma dair yaygın bir görüş birliği olsa da gerçekte bu ikili arasındaki ilişkilerin çok teknik düzeyde ve ölçülebilir olmadığı gerçeğini değiştirmeyecektir (Paya 1998: 20).

Para politikası ve teorisi üzerinde tartışılan en önemli konulardan bir tanesi de para miktarının tanımı ile ilgilidir. Fakat günümüzde iktisatçılar tarafından üzerinde uzlaşmış bir para miktarıyla ilgili bir tanım yoktur. Günümüzde para miktarını tanımlamak için değişik tanımlar kullanılsa da her şeyden önce bu tanımları iki temel kategoriye ayırmak mümkündür;

- Arz Edilen Para Miktarı Tanımları
- Talep Edilen Para Miktarı Tanımları

Bahsettiğimiz para miktarı tanımlarına değinmeden önce bu konu içerisinde bahsedeceğimiz ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak olan ve para arzıyla ilgili hesaplamalarda da kullanılan para tanımlarından bahsetmek faydalı olacaktır;

Asli Para (Banknot): Modern ekonomilerde Merkez Bankası ve hazine tarafından çıkarılan paralara denir. Merkez Bankası kâğıt para çıkarırken hazine ise ufaklık dediğimiz bozuk paraları çıkarır. Banknotlar devlet tarafından çıkarıldığı için yasal olan paralardır. Bu paraların altın ve gümüş gibi belirli bir karşılığı yoktur. Karşılığı olmayan bu paralara ‘fiyat para’ da denilmiştir. Karşılığı olmayan bu paraları insanların ödeme aracı olarak kabul etmesinin en önemli nedeni, üzerinde belirtilen değeri istikrarlı bir şekilde koruyor olması ve kanunlarla birlikte ekonomik işlemlerde kabul zorunluluğunun getirilmesidir (Paya 1998: 36). Ufaklık paralar asli para olan banknotlara yardımcı olma görevi taşır. Madeni paralar devlet tekelinde olan darphaneler tarafından basılarak Merkez Bankası tarafından hazine adına piyasaya sürülür. Bu paraların emisyon hacmi içindeki payının düşük olması sebebiyle para arzı hesaplamalarında çoğu kez dikkate alınmazlar (Ardıç, Yılmaz 2002: 32).

Kaydi Para (Banka Parası): Kâğıt ve madeni paralar gibi satın alma gücünü ifade eden para vardır. Bankaların mevduatlarına dayanarak belirli bir oran neticesinde ellerinde tuttıkları ve mevduattaki para miktarının üzerinde bir satın alma gücü sağlayan paralara verilen isimdir. Mevduat parası, ikincil para veya kredi parası da denilmektedir (Özbilen 2016: 15). Kaydi para hem Merkez Bankası ticari bankalar tarafından oluşturulurken, asli para sadece Merkez Bankası tarafından oluşturulur.

Tablo 3. Kaydi ve Asli Para Oluşumu

PARA		
MERKEZ BANKASI		TİCARİ BANKA
UFAKLIK + BANKNOT	MERKEZ BANKASI KAYDI PARA	BANKA KESİMLERİNİ PARASI
ASLİ PARA	KAYDI PARA	

Kaynak:(Paya 1998: 20)

Para ile ilgilenen iktisatçılardan Boris P. Pesek ile R. Saving kâğıt paranın üzerinde yazılı sabit bir miktarının olduğunu, kaydi paraların tutarının ise üzerinde yazılı miktarlarla sabit kalmayıp sürekli değiştiğini belirtmişlerdir (Aktaran; Ergin 1975: 36).

İnsanlar gerek tasarruf gerekse güvenlik bakımından ellerinde ki parayı bankalara yatırmak isterler. Bankalar tarafından mevduat olarak tutulan bu paralar, yine banka tarafından belirli bir yasal karşılık oranı ayrıldıktan sonra ekonomiden dışlanmayıp, mal ve hizmet alımları için ve bankalardan kredi çekmek isteyen müşterilere borç vermek suretiyle kullanılacaktır. Bu kullanma işleminde banka kaydi para oluşturmuş olur. Bu şekilde kaydi para oluşturma mekanizması işler ve böylece para stoku da artmış olur (Ardıç, Yılmaz 202: 33). Birbirlerinden ayrı bankalarda işlem yapan bireyler bankalarında bulunan vadesiz mevduatlarını kaynak göstererek bu hesapları üzerinden çek yazarak borçlarını ödemeye çalışırlar. Bu çekleri alan alacaklılar bu miktarı kendi bankalarla yatırarak ilgili bankada vadesiz mevduat hesabı açmış olurlar. Bu şekilde bankalarda vadesiz mevduat hesabı bulunanlar borçları karşılığı çek yazıp alacaklının bu çeklerle kendi bankalarda işlem yapması ile oluşan kaydi paralar bankalar arasında sürekli el değiştirmiş olur (Yalta 2011: 65). Kaydi para oluşturulmasını örnekle anlatmadan önce örneğin daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıdaki tanımları bilmemiz gerekir;

Zorunlu Karşılık Miktarı = Toplam Rezerv - Zorunlu Karşılık Rezervi

Kaydi Para Çarpanı = Rezerv Değişikliği $\times$ 1 / Karşılık Oranı

Kişilerin nakit paralarına (a), mevduat miktarına (b) dersek kişinin toplam parası $a \times b$ olur. Örneğin; Merkez Bankası X Bankasından 10 TL'lik Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) alsa %10 zorunlu karşılık oranından banka; $10 \times 1 / 0,10 = 100$ yani 10 katı kadar kaydi para oluşturmuş olur.

Bankaların kaydi para oluşturma sürecini vatandaşların banka üzerinde yaptığı işlemlerle anlatacak olursak; Elinde 100 Bin TL nakit parası olan bir kişi parasını bankaya yatırdığı zaman bankada 100.000 TL'lik mevduat hesabı açmış olacaktır. Banka açısından baktığımız zaman bankaya 100.000 TL nakit girişi olurken aynı zamanda 100.000TL'lik vadesiz mevduatın yükümlülüğü altına girmiş olacaktır.

A BANKASI

AKTİF		PASİF	
100.000	TL	100.000	TL
NAKİT		MEVDUAT	

Hiçbir banka kendilerine yatırılan paraları sahibi tekrar kullanana kadar kişisel olarak saklamazlar o parayı sahibi tekrar talep edene kadar başkalarına kullanırlar. Fakat bankalar bu paranın tamamını işletemezler çünkü kanuni karşılık oranı dediğimiz miktarda bir başka deyişle ‘günlük kasa ihtiyacı’ olarak zorunlu olarak belirli bir oranını ellerinde tutmak zorundadırlar. Tutulacak bu oran piyasa şartlarına bağlı olarak Merkez Bankası tarafından değiştirilebilir. Bu orana mevduat oranının yüzde 25'i kadar dersek; 100.000 TL nakit alan A Bankası bu paranın $100.000 \times 0,25 = 25.000$ TL sini ayırıp kasasında tutmak zorundadır. Geriye kalan $100.000 - 25.000 = 75.000$ TL olan tutarı kendilerinden kredi almak isteyen kişilere kullandırmak üzere borç verir. Kredi kullandırmak demek kullanan kişiye de ayrı bir mevduat hesabı açmak demektir. Böylelikle banka 75.000 TL'lik kaydi para oluşturmuş olur. $100.000 \text{ TL} + 75.000 \text{ TL} = 175.000 \text{ TL}$ ise bankanın altına girmiş olduğu yükümlülük miktarını gösterir. Krediyi kullanan kişi o bankanın mevduatında bekleyen parayı çekle veya senet yoluyla alarak ihtiyacı doğrultusunda kullanacaktır. Eğer borcu varsa borcunu ödeyecektir, genellikle borçlu oluna kesim bankalar olduğu için ve konumuz kaydi para oluşturmak olduğu için borcunu bir diğer bankaya ödeyeceğini varsayalım;

B BANKASI

AKTİF		PASİF	
78.000	TL	78.000	TL
NAKİT		MEVDUAT	

B Bankasına 78.000 TL'lik ödeme yapacak diyelim; Böylelikle B Bankasına 78.000 TL nakit girişi olurken 78.000 TL'lik mevduat hesabı açılmış olacaktır. B Bankası da hesabına giren bu paranın tamamını bir başkasına kullandırmayıp kanuni karşılık oranı neticesinde (yine %25 diyelim) bu oranını $78.000 \text{ TL} \times 0,25 = 18.750 \text{ TL}$ tutup geriye kalan $78.000 - 18.750 = 56.250 \text{ TL}$ sini kullandıracaktır. Kullanan kişi bu

miktarı yine aynı şekilde bir başka banka olan C Bankasına götürdüğü zaman 56.250 TL mevduat hesabı oluşturmuş olacaktır. C Bankası da bunun tamamını kullandırmayıp yasal karşılık oranı dahilindeki kısmını ayırarak geri kalan kısmını kullandıracaktır. Sonuç olarak A Bankasına yatırılan 100.000 TL'lik miktar kendisinin çok üzerinde bir tutarda toplam mevduat hesabı oluşturmuş olacak ve bu miktar en son yatırılan bankada zorunlu karşılık oranı miktarı kalmayınca kadar devam edecektir.

Yani banka; kanuni karşılık oranının ve kendi belirlediği rezerv oranı kadar para temin edebildiği sürece mevduat oluşturacak, kanuni karşılık ve ihtiyaç karşılığı bulunmadığı durumlarda ise kaydi para oluşturma süreci sona erecektir. Burada önemli olan husus bankaların Merkez Bankası'na ihtiyaçlarının olduğudur. Merkez Bankası'ndan bu parayı temin edebildikleri sürece kaydi para oluşturma işlemine devam edeceklerdir (Paya 1998: 22).

Para Benzerleri: Ekonomideki bazı aktif bilanço hesapları asli ve kaydi para gibi, paranın özelliklerini ve fonksiyonlarını tam yerine getirememelerine rağmen para ile benzer özellikler göstermekte, Bir nevi asli ve kaydi paraya yardımcı bir rol üstlenmektedir. Bu tür paralara 'Para Benzeri (Near Money)'denilmektedir. Yani para benzerleri para yerine kullanılamasa da likiditesi yüksek aktifleri kapsar. Aşağıda verilen yüksek likiditeli kalemlerden para benzeri ve kaydi para sayıldıklarını inceleyelim;

a) Vadesiz Mevduat: Vadesiz Mevduatlar çeke tabi olduklarından ve çekinde borç ödemelerinde ek bir vade oluşturmamasından dolayı kaydi para olarak sınıflandırılırlar.

b) Vadeli Mevduat: Ülkemizde kaydi para koşulu için likidite özelliği aranırken fiilen elde edilmesi şartının olması bir sorun oluşturabilir. Bu yüzden vadeli mevduat hesabı para benzeri kategorisine dahildir (Hiç 1992: 10).

c) Hazine Bonosu - Devlet Tahvilleri: Bu iki aktifte para benzeri olarak sayılmaktadır. Çünkü bu iki değerlik likiditesi yüksektir dolayısıyla para olmasalar bile paraya yakın aktiflerdendir (Hiç 1992: 10).

d) Özel Tahviller , Hisse Senedi ve Cumhuriyet Altını : Özel tahvili olan kişi bu tahvilini istediği zaman borsada satabildiği için para benzeri grubuna girmektedir. Hisse Senedi ise sermaye mallarının sahiplik haklarını belirttiği için para benzeri

sayılamaz. Cumhuriyet altını ise para kapsamına girerek mal sayıldığı için para benzeri grubuna dahil edilemez (Hiç 1992: 11).

Tablo 4. Asli Para, Kaydi Para ve Para Benzerlerinin Tablosal Gösterimi

Asli Para	Kâğıt Para (Banknot): MB tarafından çıkarılır Ufaklık Para (Bozukluk): Hazine tarafından çıkarılır
Kaydi Para (Banka Parası)	Vadesiz Mevduat - Resmi ve Bankalar arası Mevduat
Para Benzeri	Vadeli Mevduat Hazine Bonoları ve Devlet Tahvilleri

Kaynak : (Eroğlu 2004: 43)

Kaydi paralarla birlikte para benzeri likiditeler kanunen yasal olma zorunluluğu olmayan para sınıfına girer. Para olma özelliklerini geleneklerinden, halkın zorlama olmadan kendiliğinden bu tür paralara gösterdiği güvenden alır. Hiçbir kimse bu tür paraları almaya ve bu tür paralarla ödeme yapmaya zorlanamaz. Bu paraların tedarik edilmesi halk arasında oluşacak güçlü bir güvene dayanmaktadır (Eroğlu 2004: 42).

1.1.4.2.1. Talep Edilen Para Miktarı Tanımları

Konuyu detaylı olarak incelemeden önce talep kavramını incelememiz gerekir. Talep; bireylerin ve diğer ekonomik karar birimlerinin belirli bir sürede yanlarında mevcut oranda tutmak istedikleri para miktarına denir. Tanımı gereği paranın talep edilen miktarına baktığımız zaman para talebinin para arzını eşit olduğunu görürüz. Aksi durumda arz edilen paraya talep olmasa bu da paranın belirli bir kısmının boşa kalması demektir ki bu durum söz konusu olamaz. Para mal ve hizmetler ihtiyaçların karşılanması ve refah düzeyinin iyileştirilebilmesi için edildiği gibi bizzat kendisi içinde talep edilir. Çünkü paranın fonksiyonlarından olarak aynı zamanda bir servet

biriktirme amacı da taşır. Servetin bir kısmı tasarım aracı olarak saklanırken bir kısmı da halihazırda para şeklinde satın alma gücünü temsil etmesi nedeniyle her an kullanılmaya hazır bulunmasıdır (Kurt 2015: 41). Talep ile istemek birbirlerinden farklı kavramlardır. Bir malı elde etmek istemek o malı talep etmek anlamına gelmez.

Genelde bir şeyi istemekle (istem) bir şeyi talep etmek birbirleriyle karıştırılsa da aynı şey değildir. Bir şeye istem duymak (istemek) mal ve hizmetler için sınırsız düzeyde erişime sahip olma arzusudur. Aynı zamanda bireylerin talep ettikleri miktar satın aldıkları miktarı eşit olmak zorunda değildir. Bazı durumlarda mevcut mallardan daha fazla talep edilen miktar olabilir. Yani satın alınacak miktar talep edilecek miktardan az olur (ya da vice versa) (Eren, Donduran 2001: 46). Para talebiyle ilgili teoriler geliştiren Keynes'e bireylerin para talep etme nedenini sorduklarında şu cevabı vermiştir; İşlem (muamele) saikiyle para talebi, ihtiyat saikiyle para talebi ve spekülasyon saikiyle olmak üzere üç şekilde para talep ederler. Bazı iktisat bilimcilerine göre ise spekülasyon saikiyle para talebi sayılmazken bireyler iki diğer iki şekilde para talebine ihtiyaç duyarlar.

İşlem Saikiyle Para Talebi: Kişiler kazandıkları paraları hemen harcamazlar çünkü harcama giderlerinin ihtiyaç süresi dolmamıştır. Bu yüzden gelir elde ettikleri zaman bu gelir harcama anına kadar elde tutarlar, yani hepsini bir günde harcamazlar. Keynes işte bu gelire gelirin harcanması gereken süreye kadar bireylerin paraya ihtiyaç duymalarına (talep etmelerine) 'işlem saiki' (transactions motive) adını vermiştir (Ünsal 2013: 535). Paranın bir değişim aracı olduğundan bahsetmiştik işte insanlar ve firmalar günlük işlerinde para kullanmak üzere talep ederler. Geliri artan bireyler daha çok harcama yaparlar ve bu da daha çok para talep etmelerini sağlar.

Keynes'e göre işlem saikiyle para miktarı; hangi sıklıkla gelirin elde edildiğine bağlıdır. Örnek vermek gerekirse; ayda 300 TL geliri olan bir kişi optimum düzeyde kalarak harcama yaparsa (her hafta 75 TL) ilk hafta 300 TL son hafta 0 TL para talebinde bulunur. Bu kişinin ortalama talep ettiği para miktarı $(300 \text{ TL} + 0 \text{ TL}) = 150 \text{ TL}$ olarak hesaplanır (Ünsal 2013: 535).

İhtiyat Saikiyle Para Talebi: 'Sakla samanı gelir zamanı' atasözünden yola çıkarak örnekle anlatmak gerekirse insanların başına iyi veya kötü türlü çeşit olaylar gelebilmektedir. İstenmeyen olaylar neticesinde insanlar başlarına gelebilecek kötü

sonuçları daha hafif geçirmek için paraya talepte bulunabilirler. Bu tür para taleplerine ‘ihtiyat saikiyle para talebi’ denilmektedir. Örneğin; evindeki pahalı bir eşyası bozulan bir kişi bu vb durumlar için para biriktirmemişse bu söz konusu eşyayı tekrar satın alamayabilir. Dolayısıyla daha önceden elde para tutmayışının maliyeti kendisine bu gibi durumlarda daha fazla olabilir (yani yüksek faizle almak zorunda kalmak gibi). Bu tür paralar ihtiyaç anına kadar kullanılmadan atıl durumda bekletildiklerinden ‘pasif para stoku’ olarak ta adlandırılabilir.

Spekülasyon Saikiyle Para Talebi: Bazen piyasa ortamında sermayenin getirisi faizin getirisinin altına düşebilir. Bu durumda tahvilin negatif getirisinden etkilenmek istemeyen kişiler piyasa faiz oranlarının normalin üzerine çıkmasını beklerler. Bu bekleme sürecinde parayla bir işlem yapmadan boşa bekletirler. Bu duruma ‘spekülasyon saikiyle para talebi’ denilmektedir (Ünsal 2013: 539).

Yani özetle; kişiler ve diğer ekonomik karar birimleri her an değişebilen piyasa şartlarında gerek döviz kuru gerek faiz hadleri gerekse ödeme kolaylıkları gibi işlerine yarayabilecek ve karlarını artıracak ekonomik kazanç durumlarının önlerine çıkması ihtimaline karşı gelirlerinin bir kısmını tutarak bu avantajlardan faydalanmaya yönelik olarak ayırırlar. Faiz hadlerine bağlı olarak bu talep oranı artabilir de azalabilir de tamamen faiz haddine ters oranda hareket eder (Erdoğan, Demirci ve Arıkan 2001: 237).

Gerek para politikasının etkinliği için gerekse mali disiplinin sağlanabilmesi için para tanımlarının iyi seçilmesi parasal büyüklüklerinde net bir şekilde ölçülebilmesi gerekmektedir. Bu durumda devreye para miktarı tanımları girmektedir. Fakat sistemi doğru bir şekilde hesaplanabilmesi için bu tanım kapsamına giren kalemlerin neleri içerdiğinin bilinmesi gerekir. Mevcut para talebi miktarı kapsamına giren kalemlerden hangisinin daha gerçekçi ekonomik verileri yansıttığı iktisatçılar tarafından hala tartışılmaktadır (Yalta 2011: 30). Para miktarını ifade etmek için kullanılan M1, M2, M3 ve L kavramlarını bazı iktisatçılar talep edilen para miktarı tanımlarında kullanırken bazı iktisatçılar arz edilen para miktarı tanımlanmasında kullanır. Bu konuyu arz edilen para miktarı tanımlamalarında ele alacağımız için bu başlık altında incelemeyeceğiz.

Para talebini, nominal para talebi ve para talebi olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz. Nominal para talebi; nakit paraların ve bankaların oluşturduğu kaydi paraların üzerinde yazılı olan fiili değerler ile birlikte ihtiyaç olan tutarın talep edilmesine denirken, reel para talebi; Fiyatlar genel düzeyi ne göre nominal paranın satın alma gücüne göre ölçülüp oluşan değere göre talep edilen para miktarını ifade eder. Para talebi aynı zamanda hem gelir düzeyinin (servet) hem de faizin bir fonksiyonudur (Ergin 1975: 39).

Para Talebini Belirleyen Etmenler

1. Gelir ve Servet Düzeyi: Belki de para talebini belirleyen en önemli etken budur. İnsanlar ne kadar çok gelir elde edip çok mala sahip olurlarsa talep edecekleri para da bu oranda çok olacaktır. Kişiler elde ettikleri geliri ya tüketirler ya da biriktirirler (tasarruf ederler). Eğer tüketimleri tasarruflarını aşarsa bu talep edecekleri para miktarını da aynı oranda artıracaktır.

2. İktisadi ve Sosyal Yapı: İktisadi bakımdan diğerlerine göre daha az ücret alan (gelir seviyesine sahip olan) birey tabiri caizse ‘ayağını yorgana göre uzatacağı için’ gelir seviyesine göre harcayacaktır. Bu da onun diğer yüksek gelir gruplarına göre daha az para talep etmesi demektir.

Köylü ve şehirli tabakalaşmasında; köyde yaşayan bireyler şehirdekilerine göre daha çok iddihar (gömü) bulundurlar. Bunun sebebi şehir yaşamda birçok ürünün mecburen talep edilmesi gerektiği ve birçok ihtiyacın da dışarıdan karşılanıyor olmasıdır. Bundan dolayıdır ki şehirde yaşayan bireyler daha çok para talep etmektedir (Ergin 1975: 41).

3. Beklentiler: Bireylerin gelecekteki beklentileri para talebini etkilemektedir. Bireyle gelecekte ekonomik durumla ilgili veya kendi sahip oldukları varlıkların durumları ile ilgili bir öngörü sezdikleri zaman para talebini de belirlerler. Örneğin; gelecekte ekonominin bir güven sorunu yaşayacağını görülüyorsa bu durumda gelecekte zor durumda kalmak istemeyecek olan bireyler şimdiden o günler için ciddi anlamda para ihtiyacı duyarlar. Bu durum her birey için olmasa da geneli için böyledir (Öztürk 2017: 47).

4.Faiz Oranları: Faiz kısacası paradan para kazanmaktır. Gelir düzeyini artırmak isteyen her birey parasını faize yatırmak ister. Faize para yatırmak elde para tutmaktan vazgeçmek demektir. Eğer bir faiz elde etmenin getirisi elde nakit tutmanın fırsat maliyetinden fazla olursa bireyler para talebini azaltıp faize yönelirler. Tersisi de doğrudur.

5.Fiyatlar Genel Düzeyi: Fiyatlar yükseldiği zaman ilgili mali elde tutmak için daha çok para gerekeceğinden ister istemez para talebi de artacaktır. Fiyatlar arttığı zaman bireyler işlem amaçlı daha fazla para tutmak isteyeceklerdir. Tersisi de doğrudur.

1.1.4.2.2. Arz Edilen Para Miktarı Tanımları

Konuyu detaylı olarak ele almadan önce konunun daha iyi anlaşılması için para arzından bahsetmek gerekir. Bir ülkede belirli bir mevcut dönem içerisinde bulunan ödeme aracı niteliğinde olan değerlerin tamamına para arzı denir. Diğer bir ifadeyle ekonomide ödeme yapabilmek için mevcut bulunan toplam para miktarı da denilebilir. Ekonomide dengelerin sağlanabilmesi için para arzı çok önemlidir. Para arzı ve talebinin eşit olduğu noktada ekonomi dengede olur.

Bir ekonomide para miktarını gereğinden fazla arttırırsanız paradan para kazanmaktan vazgeçen bireyler faiz oranının düşmesine neden olur ve piyasada sürekli paranın artması enflasyon olgusuna sebep olur. Ekonomiye müdahale yetkisi olan Merkez Bankası para arzını artırarak genişletici para politikası, para arzını azaltarak ise daraltıcı para politikası uygulamış olurlar. Merkez Bankası bunu kontrol edebilmek için açık piyasa işlemleri, iskonto oranı ve zorunlu karşılık gibi araçlarını kullanarak piyasayı optimum düzeyde tutmaya çalışır <https://www.investaz.com.tr/blog/para-arzi-nedir-neden-onemlidir/> (E.T:18.04.2019).İlerleyen bölümlerde hem para politikası hem de Merkez Bankası'nın para politikası için kullandığı araçları daha detaylı olarak ele alacağız.

Para arzı ve talebi fiyatlar genel düzeyindeki arz ve talep edilecek mal miktarını ifade etmez. Çünkü arz ve talep durumlarında paranın stokundan bahsedilir. Bu ayrımın en önemli sebebi, paranın diğer mallar gibi tüketim için kullanılıyor olmaması ve kullanınca da yok olmayan sürekli kullanılan bir mal olmasıdır. Tedavüle çıkan

para miadını doldurup tedavülden kalkana kadar dolaşmaya devam eder (Eski 2007: 242).

Para arzının en önemli unsuru Merkez Bankası ve bankaların bilançolarının bir araya gelmesiyle oluşan vadesi uzatılacak olan borçlardan (konsolide) bilançolarından elde edilir. Bu bilançoları birleştirip gerekli işlemlerde sadeleştirince mali kesimde işlem gören konsolide bilançosuna erişebiliriz ki bunun aktif ve pasif tarafları bizi para arzına götürür. Dar anlamda para arzı oluşumu diğer kalemlerinde sırasıyla eklenmesiyle birlikte genişleyecek en darından en genişine para arzı tanımlarını verir. Bu bakımdan Türkiye’ de kullanılan para arzı tanımlarına bakacak olursak şu kavramları görebiliriz; M1, M2, M2Y, M3, M3Y ve L (Günel 2012: 383).

Tablo 5. Türkiye’deki Para Arzı Tanımları

M1	Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat
M2	M1 + Vadeli Mevduat
M2Y	M2 + Döviz Tevdiat Hesapları
M3	M2 + Resmi Mevduat + Merkez Bankası Diğer Mevduat
M3Y	M3 + Döviz Tevdiat Hesapları
L	Likit Varlık olarak Adlandırılan Çok Geniş Kapsamlı Para Arzı

Kaynak: (Günel 2012:420)

Para arzı demek dolaşımda bulunan para miktarı demektir. Para arzını Merkez Bankası belirler. M1, M2 ve M3 para arzlarını hesaplarken mevcut olarak alacağımız temel gösterge dolaşımdaki para miktarıdır. Para arzı ‘M’ ile ifade edilir. Dolaşımdaki para temel gösterge olduğu için ‘M0’ dan başlatalım. M0’ın içerisine hem banknot hem de madeni paralar girmektedir

$M0 = \text{Dolaşımdaki Banknot (+) Dolaşımdaki Madeni Para (ufaklık)}$

Daha reel bir sonuç için tedavülde olan fakat gerekli sebeplerden dolayı bankaların kasalarında duran tedavülde dolaşmayan paraları çıkarmamız gerekir ki daha kesin sonuçlara ulaşabilelim.

$M0 = \text{Dolaşımdaki Banknot (+) Dolaşımdaki Madeni Para (ufaklık) (-) Bankaların Kasalarındaki Para.}$ Bu formül bize gerçek para arzı miktarını vermektedir.

M1: M0'ın bir tık daha genişletilmiş para arzı şeklini ifade eder. Dolayısıyla $M0 < M1$ 'dir. M1; tedavülde dolaşan paralara ek (M0) bireylerin bankalarda vadesiz olarak tuttıkları paraları da kapsama alır. Paralar her türlü para arzını temsil edeceği için paranın cinsi fark etmeksizin yabancı paralarda para arzı kapsamına girmektedir. Bireylerin vadesiz olarak bankalarda tuttıkları dövizleri de dahil edersek M1 para arzı; $M1 = M0 (+) \text{ Vadesiz TL Mevduatı } (+) \text{ Vadesiz Yabancı Para Mevduatı (YBM)}$, şeklinde tanımlanabilir.

Bankaların kasalarında tuttıkları ankesler; kendilerine emanet edilmiş olan mevduatlara karşılık olarak bulundurdıkları paralardır. Merkez Bankası tarafından kapatılan bu paralar bankaların kasalarında bulundurulmadığından ve satın alma gücüne katkısı olmadığından para arzında dikkate alınmaz. Bu iki kalemin vadesiz mevduat hesabından çıkarılması sonucu oluşan hesaba 'konsolide vadesiz mevduat' denir (Ardıç, Yılmaz 2002: 31).

M2: Geniş anlamda para arzıdır. M1'e ticari bankaların vadeli mevduat hesaplarının ilave edilmesi ile bulunur. Faiz getirisi olan mevduat hesapları her ne kadar vade bitimine kadar bozulmasa da vade farkından (faiz) vazgeçilerek çekilip piyasaya sürülebilme ihtimali olduğu için para arzı içinde kabul edilebilir

$M2 = M1 (+) \text{ Bankalardaki Vadeli Mevduat}$

M2Y ise M2'ye yabancı döviz hesabı eklenmesi ile bulunan para arzıdır. Bu kalem bazı iktisatçılar tarafından ise ana para arzı kalemine dahil edilmiştir.

$M2Y = M2 (+) \text{ Döviz Tevdiat Hesabı}$

M3: Geniş para arzı tanımına girmektedir. M2Y'ye ilaveten resmi kuruluşların mevduat hesabının ve ticari bankaların zorunlu karşılık dışında Merkez Bankası kasasında bulundurdıkları mevduat hesaplarının tamamından oluşur.

$M3 = M2Y (+) \text{ Resmi Kuruluşların Mevduatları } (+) \text{ Kanuni Karşılık Hariç Merkez Bankasında Bulunan Mevduatlar}$.

L (Likidite): Bazı kaynaklarda M4 olarak geçmektedir. En geniş para arzı tanımını ifade etmektedir. Bu kapsamda para ile ilgili yapılmış olan tüm işlemleri bu kalemde

görmek mümkündür. Likit; para benzeri olup her an paraya çevrilebilen manasına gelmektedir.

$L = M3 (+)$ Banka Dışındaki Varlıklar.

Banka Dışındaki Varlıklar = Kısa Vadeli Hazine Kâğıtları (+) Finansman Bonoları (+) Banka Kabulü (+) Tasarruf Bonoları (Erdem 2008: 21).

Tablo 6. Türkiye'nin 2018 Haziran Ayı Dönemi Para Azı (Milyar TL)

Milyar TL	2017 Sonu	30.06.2017	29.06.2018
M0 = Dolaşımdaki Para	119,2	118,4	135,4
Dolaşıma Çıkan Banknot + Madeni Para	133,8	132,2	149,4
Banka Kasalarındaki Para (-)	14,6	13,8	14,0
M1	449,6	421,5	513,7
M0	119,2	118,5	135,4
Vadesiz TL Mevduat	177,9	164,4	192,0
Vadesiz YP Mevduat	152,5	138,6	186,3
M2	1.624,6	1.505,7	1.805,7
M1	449,6	421,5	513,7
Vadeli TL Mevduat	703	652,0	738,0
Vadeli YP Mevduat	472	432,2	554,0
M3	1.675,8	1.550,7	1.865,1
M2	1624,6	1.505,7	1.805,7
Repo	5,4	5,2	6,9
Para Piyasası Fonları	13,9	12,9	14,3
İhraç Edilen Menkul Kıymetler	31,9	26,9	38,2

Kaynak: <http://www.mahfiyegilmez.com/2018/07/para-arz-nedir-ve-nasl-olculur.html> (E.T: 23.01.2019)

Konuya dikkatli bir şekilde baktığımız zaman para arzı ile ilgili her kavram ve tanımlamalarında Merkez Bankası'na ve bireylerin paraya olan ilgisine sürekli değindik. Merkez Bankası görevleri gereği piyasaya müdahalede bulunup fiyat istikrarından finansal istikrara kadar birçok ekonomik kaleme müdahalede bulunur. Bunu yaparken en önemli silahı para politikalarıdır ki bunu da gerek çıkardıkları banknot ile gerekse kasalarında bulundurdukları altın ve döviz miktarıyla yaparlar. İşte bu nedenle para arzı tanımlamalarından bahsederken bu hususlarda dikkate alınarak para arzı ile ilgili üç tanımdan bahsedebiliriz;

Rezerv Para: Rezerv kelimesi biriken elde olan, bulundurulmuş anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Rezerv kelimesinin geçerliliğini sağlayan ise likittir. Likid

nakde çevrilebilme hızı demektir. Bir paranın likiditesi ne kadar yüksek olursa rezervi de o kadar yüksek olur. Dünya ticaretinde kullanım ağırlığına sahip olan tüm paralar rezervdir. Örnek vermek gerekirse İngiliz Sterlini güçlü bir rezerv paradır ve dünyanın her yerinde rahatlıkla kullanabilirsiniz fakat Ürdün Dinarı güçlü rezerv bir para olmadığı için kimse bu parayı kullanmak istemez çünkü rezerv olmadığı için ancak Ürdün de kullanabilirsiniz.

Rezerv Para; Dünya piyasalarında etkinliğe sahip olan yabancı kuruluşlar ile ülkenin Merkez Bankası kasasında buldukları paralardır ve bu paraların kapsamına altın ve gümüş gibi değerlerde girebilir. Nasıl ki insanlar kötü günler için para biriktiriyorsa Merkez Bankaları da ülkenin ileride yaşaması muhtemel sıkıntılar için para biriktirirler. İnsanların biriktirdikleri paralar tasarruf diye adlandırılırken Merkez Bankası'nın biriktirdiği paralar ise 'rezerv' olarak adlandırılır. Bir ödeme aracının rezerv özelliği taşıyabilmesi için (Özbilen 2016: 64);

- Yabancı ülke paraları karşısında sürekli değeri değişmemelidir.
- Dünya piyasalarında askeri ve ekonomik yönden güçlü olan ülkeye ait olmalıdır.
- Tüm dünya borsalarındaki işlemlere açık olmalıdır.

Rezerv Para = Emisyondaki Para (+) Bankaların Zorunlu Karşılıkları (+) Bankaların Merkez Bankası Kasasındaki Paraları (+) Ticari Bankaların Merkez Bankasındaki Kullanılabilir Kredileri (+) Fonlar (+) Bireylerin Merkez Bankasındaki Mevduatları (Öztürk 2017: 34).

Merkez Bankası kasasındaki paralar para çarpanı yoluyla mevduatları birçok kez çoğaltıp ekonomide belirli bir etkilere sebep olduğundan dolayı bu tür paralara 'baz para' da denilmektedir (Akdiş 2001: 92 Akt Öztürk 2017: 35).

Parasal Taban: Rezerv paraya repo işlemleri eklenmesi sonucu oluşan yükümlülüklerdir. Merkez Bankası Açık Piyasa İşlemleri (APİ) sayesinde hazine bonusu, hisse senedi, tahvil alım ve satımına gitmektedir. Bazen tahvil olarak piyasaya da borçlanır. İşte bu borçların rezerv paraya eklenmesiyle parasal taban elde edilir.

Parasal Taban = Rezerv Para (+) Repo İşlemleri (APİ)

Merkez Bankası Parası: Merkez Bankasının kamu kuruluşlarına olan borçlarının ve mevduatlarının rezerv paraya eklenmesiyle parasal taban elde edilir.

Merkez Bankası Parası = Parasal Taban (+) Merkez Bankasının Kamu Kuruluşları Yükümlülükleri

Merkez Bankası parasına kamu kurumlarının döviz cinsinden yükümlülükleri de eklendiği zaman Merkez Bankası parası TL yükümlülükleri elde edilir. Buna da bankalardaki döviz mevduatları eklenirse ‘Merkez Bankası Toplam İç Yükümlülükleri’ elde edilmiş olur.

Daha önceki sayfalarda da bahsettiğimiz gibi para arzının tanımlamasında iktisatçılar arasında bir fikir birliği bulunmamakla birlikte dar anlamda ve geniş anlamda para arzını açıklamaya yönelik 4 temel yaklaşım vardır (Eroğlu 2004: 34);

1. Klasik Yaklaşım
2. Chicago Yaklaşımı
3. Gurley- Shaw Yaklaşımı
4. Krediyi İçeren Geniş Görüş

Klasik yaklaşıma baktığımız zaman; paranın değişim aracı olma özelliğinden hareket ederek para kapsamına, genel kabul görmeyen paraları dahil etmez. Para arzı dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatlardan oluşmaktadır (Eroğlu 2004: 34). Önceki başlık altında bahsettiğimiz M1 para arzını ifade etmektedir. Chicago yaklaşımında ise; Klasik yaklaşıma ek olarak vadeli mevduatlarda girmektedir. Genel itibari ile M2 para arzını belirtir. Milton Friedman ve Messelman tarafından ileri sürüldüğü için bu yaklaşıma ‘monetarist yaklaşım’ da denir. Gurley- Shaw yaklaşımı ise bunlara ek olarak bireylerin kullandıkları ödeme araçlarının ve paranın yakın alternatiflerinin de para arzına dahil edilmesidir. Bazı kaynaklarda ‘Haldrop Yaklaşımı’ olarak ta geçmektedir (Parasız 200: 17). Son yaklaşımda ise para ve kredi birbirine eş kabul edilerek bankaların ve diğer borç veren tüm kuruluşların kredi miktarlarının para arzına dahil edildiği yaklaşımdır.

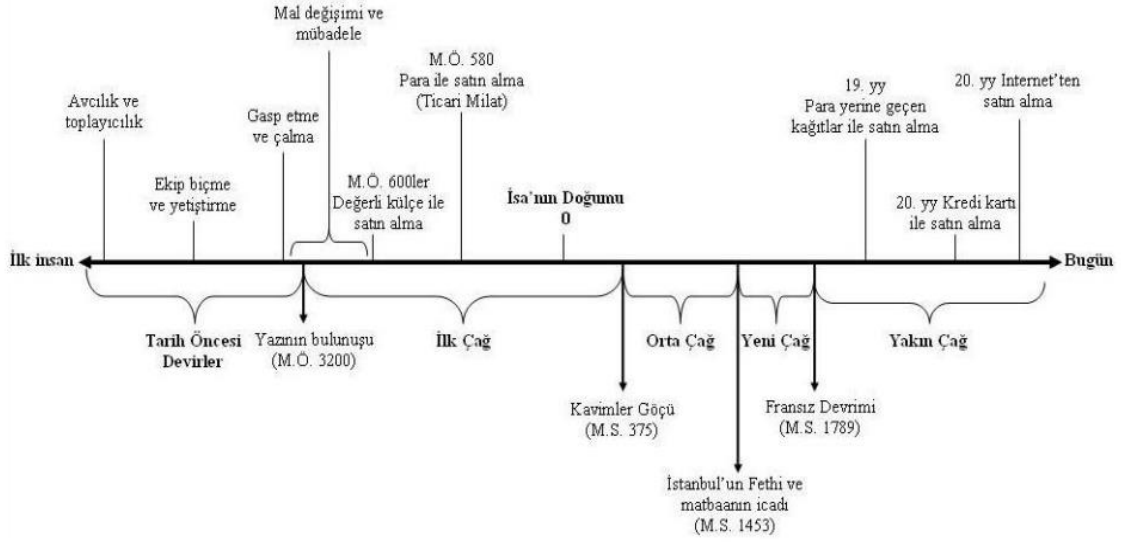
1.2. Para Sistemleri

İlk basıldığı günden bugüne kadar birçok aşamalardan geçen para, en son olarak kâğıt para olarak varlığını devam ettirse de gelişen teknoloji ve artan ticaret hacmine bağlı olarak işlemlerde kolaylık sağlamak üzere; kaydi para, elektronik para gibi para çeşitleri de çıkmıştır. Günümüzde tüm devletlerin; birimi ve değeri kendi ekonomik koşulları neticesinde şekillendirerek en çok kullandıkları para birimi 'kâğıt para'dır. Buna ek olarak ufaklık dediğimiz madeni paralarda kâğıt paralarla birlikte kullanılmaktadır.

Sürekli olarak gelişen yeniliklerle birlikte para da ilk olarak basıldığı gibi kalmayıp sürekli değişim göstermiştir. Tarihin dönemlerinde; tunç, gümüş, altın...vb gibi maddelerden yapılan para daha sonraları bu madenlerin çıkarılma maliyetinin artması ve istenilen oranda çoğaltılmasının zorlukları neticesinde satın alma gücünü devletin desteklemesi ile birlikte yerini kâğıt ve demir paraya bırakmıştır. Daha sonraları kaydi para elektronik para olarak günümüze kadar çeşitli şekillerde karşımıza çıkan para; para biliminin ve tarih öncesi devirlerin iktisadi yapısının daha kolay incelenmesi amacıyla geçirdikleri aşamalar dikkate alınarak dönemlere ayrılmıştır.

İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmek için beslenme ihtiyacını kesintisiz olarak karşılamak durumundadır. Doğduğu anda beslenmeye anne sütünden başlayan insanoğlu sonraki dönemlerinde sebze-meyve et tüketerek bu ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Bunun için avcılık ve toplayıcılık yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra topladığı malları çoğaltarak ve onlara daha rahat ulaşabilmek için onları ekip biçmeye ve yetiştirme yöntemine başvurmuştur. Fıtratında hazıra ulaşma isteği her zaman olan insanoğlu mal edinebilmek için gasp etme ve çalma yöntemine de başvurmuştur. İhtiyacı olan her şeyi ekip biçmeyecek olan insanoğlu ekip içemeyeceği diğer mallara ulaşabilmek için takas yönteminden faydalanmıştır. Gelişen yenilikler neticesinde paranın icadından sonra para kullanarak mal edinen insanoğlu günümüzde para yerine geçen kâğıtlar, kredi kartları ve internetten satın alma yoluyla mallara ulaşmayı hedeflemiştir (Yükçü, Atağan 2011: 94-97).

Tablo 7. İlk İnsandan Günümüze Kadar Mallara Ulaşmak İçin Kullanılan Yöntemler

Kaynak: (Yükçü, Atağan 2011:106).

Bu başlık altında para sistemleri nelerdir? Para sisteminin gelişmesinde rol alan etmenler nelerdir? Para sisteminin avantaj ve dezavantajları nelerdir? Bunlara değineceğiz.

1.2.1. Mal Para Sistemi

Adından da anlaşılacağı üzere malların para olarak kullanıldığı dönemdir. Para bulunmadan önce insanlar, ihtiyaçları olan malları kendisinde olan başka bir malla değiş tokuş yaparak ihtiyaçlarını karşıladığından bahsetmiştik. İşte bu dönem yazının bulunuşu (M.Ö 3200) ile değerli küçük ölçekli külçelerin icat olunup (M.Ö 600'ler) onunla satın alma işlemine başlandığı tarihler arasını kapsamaktadır. Bir önceki sayfada belirttiğimiz gibi paranın ilk kez ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmediği için bu tarihleri yaklaşık olarak vermekteyiz. Bu tarih aralıkları dışında da mübadeleye rastlayabiliriz ama bilinen en yoğun olarak mal paranın kullanılıp mübadelenin yapıldığı dönemler bu tarih aralığını kapsamaktadır.

Mal para standardında para gibi kullanılacak herhangi bir nesnenin diğer nesnelere kullanımları ile bir bağlantısı olursa altın, gümüş, tunç...vb ekonomide mal paranın geçerliliğinden söz edebiliriz. Mal paralar devletlerin müdahalesi olmadan kendiliğinden gelişir. Bir duruma daha açıklık getirmek gerekirse; mal para standardında, para olarak kullanılacak nesne gerçek değerini nesne olmasını sağlayan

değerden alır. Kâğıt paranın mal para olup olmayacağı tartışılırken bu soruya en güzel cevabı bu açıklamaya atfen verebiliriz. Mal parada işlem değeri o nesnenin bizzat kendi oluş değerinden sağlanırken kağıt parada devletin o kâğıda atfen belirlediği değer üzerinden sağlanır. Nitekim üzerine değeri yazılmamış bir kâğıt, üzerinde yazılı olmayan ancak para olarak kullanılan nesnenin değerinden çok çok aşağıda kalır. Bu yüzden kâğıt paraya mal para diyemeyiz (Parasız 1999: 17).

Paraların değer ölçüsü olma ve hesap birimi olma fonksiyonu mal paralar için sağlanırken değişim aracı olma fonksiyonu mal paralar için sağlanamamaktadır. Bu dönemde kullanılan mal paralar, başka bir ihtiyacın giderilmesi için farklı bir alanda da kullanılıyor ve para olarak taşıdığı değer mal olarak taşıdığı değere hemen hemen eşit oluyordu (Erdem 2008: 5-6). Mal paranın en önemli sorunu taşınması sırasında karşılaşılan güçlüklerdir. Özellikle ham maddesi değerli bir maden olan mal paralarda madenin iç kısmı ile temsil ettiği nominal değer zaman içerisinde farklılık göstermesi ise ikinci bir sorundur (Uslu, Özdemir 2018: 7). Gelişen iş bölümüyle birlikte daha kısa süre içerisinde daha çok mal üretilmiş buna paralel olarak piyasa hacmi de genişlemiştir. Mal paranın; taşınma sorunu olması, bazı nesnelere göre çabuk bozulma tehlikesinin olması, standardının olmaması ve bölünebiliyor olmaması genişleyen piyasada mal paranın yetersiz kalmasına neden olarak yerini altın ve gümüşten yapılan madeni paralara bırakmıştır. Bu iki sistem arasında madeni para sistemini mal para sisteminden daha üstün kılan nitelik altın ve gümüş gibi değerli madenlerin takas işlemi olmadan direkt para görevini üstlenmesidir (Öztürk 2017: 51).

1.2.2. Metal Para Sistemi

Miktarı kolay artırılamayan, kolay taşınamayan, küçük birimlere bölünemeyen ve belirli sabit bir standardı olmayan mal paraların getirmiş olduğu bu zorlukla beraber, piyasada artmaya başlayan işlem hacmi ve yeni mal çeşitlerinin de çıkarak sabit bir değişim fiyatının olmaması gibi etkenlerde eklenince mal para sistemi önemini yitirerek yerini metal paralara bırakmıştır. Metal paraların icat olmasıyla birlikte artan işlem hacmi daha kolay karşılanır olmuş malların üzerinde istikrarlı bir fiyat mekanizması belirlenerek daha adil bir ticaret koşulu sağlanmıştır. Bazı iktisatçılar tarafından metal paralar, mal para olarak ta değerlendirilir. Metal

paraların hammaddelerinin de bir mal olması bu iddianın asıl sebebidir ve metal para malardan yapılmıştır. Bazı iktisatçılar tarafından ise; metal para malardan şekil itibariyle farklı olduğundan ve mal paraya göre tek tip bir temsili olduğundan ayrı bir kategoride incelemek gerektiğini belirtmişlerdir. Bizde bu bölümde metal para sistemini ayrı bir başlıkta ele alarak daha detaylı olarak inceleyeceğiz.

Trampa ekonomisi olarak ta bilinen mal para ekonomisinin para kullanımı konusunda biraz daha gelişmiş olan metal para sisteminde ilk olarak; altın, gümüş, tunç, bakır, nikel, platin ve demir para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu’da kullanılmış olan ilk metal para ‘elektrum’ dur. Bu para $\frac{1}{5}$ oranında gümüş içerecek şekilde altın ve gümüşün alaşımından yapılan bir paradır. Altın ve gümüş metal para standardında uzunca bir süre kullanılmıştır. Genellikle Asya ülkelerinde gümüş daha ağırlıklı olarak kullanılsa da gümüşün altın karşısında değerini kaybetmesiyle birlikte başta Avrupa ülkeleri olmak üzere Asya ülkeleri de altın paraya geçiş yapmışlardır (Akdiş 2011: 9). Madeni para sisteminde paranın değeri standart baz alınan altın ve gümüşe sabit tutulmaktaydı. Burada dikkat edilecek husus para birimi için yararlanılacak madenden eşit miktarda alınabilmesi için para biriminin değerine göre para hacmi de artırılmak zorundadır (Günel 2012: 11).

Farklı ülkelerde değişik şekillerde kullanılan paraların türlerine göre sistemlerini çeşitlendirebiliriz. Bazı ülkeler tarafından altından yapılmış metaller para olarak kullanılırken bazı ülkelerde gümüşü tercih etmiştir. Bu iki madenden de üretim konusunda sıkıntı çeken ülkeler ise her iki madenide aynı anda kullanmışlardır. Bu konumuzda bu madenleri tek metal sisteminde ele alırken; her iki metalinde kullanıldığı sistemi ise çift metal sistemi adı altında inceleyeceğiz. Altının daha değerli maden olması neticesinde kullanımının kısıtlanması, gümüşün giderek çoğalmasına yol açarak her iki madenin aynı anda kullanılmasına olanak sağlamıştır. Gümüşün gereğinden fazla çoğalması değerini azaltmış ve ülkeler tekrar altın sistemine geçiş yapmıştır. Bu konumuzda ilk olarak çift maden sistemini ele alacağız daha sonra tek maden sistemi içerisinde altın ve gümüş para sistemlerini alt başlık olarak ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

1.2.2.1. Çift Maden Sistemi (Bimetalizm)

Adından da anlaşılacağı üzere; altın ve gümüş madenlerinin birlikte para olarak kullanıldığı sistemdir. 19.YY başlarında ilk olarak Fransa daha sonra İngiltere ve ardından da tüm dünyaya yayılan bu sistemde bu paralar yasal ödeme gücü olarak tanımlanmıştır. Hem altın hem de gümüş değer ölçüsü olmanın yanında değişim aracı olarak ta kabul görmüştür. Bu paralar, bazen sabit bir parite ile birbirine bağlı olduğu gibi gerektiğinde birbirlerinden bağımsız olarak tanımlanmışlardır. Altının gümüşe göre daha değerli olması neticesinde altın daha yüksek miktarlı işlemler için tercih edilirken gümüş ise genellikle gündelik işler için ve küçük çaptaki işlemler için tercih edilmiştir (Delice, Ege 2016: 14). Bu durumla ilgili bazı kaynaklarda çift metal sisteminin dünyada yaygınlaşmasından sonra altın madenlerinin yetersiz kalması sebebiyle de bu olaya sebebiyet verdiği açıklanmaktadır.

Çift maden sistemine Fransa'dan örnek vermek gerekirse; Fransa'nın eskiden kullandığı para rejimi Fransız İhtilali'nden dolayı iflas edince tekrar madeni paralar tedavüle sürülmüştür. Gümüşün değerinin kaybolduğu bu dönemde altın yeniden tedavüle sürülerek standart para olarak kabul görmüş ancak bu durum halkta huzursuzluk oluşturmuştur. Bunun üzerine 1803 yılında Fransız hükümeti tarafından çıkarılan kanunla altın ve gümüş birbiriyle bağlantılı hale getirilerek altın ve gümüş paranın satın alma gücü paritesine göre sabit bir oran belirlenmiştir. O tarihlerde Frank 5 gram ağırlığında ve 0,900 ayarında gümüşten basılmıştır. Napolyon altınları olarak bilinen altın paralar ise 6,45 gram ağırlığında ve 20 frank sikke olarak basılmıştır. 1 Kg altından 0.900 ayarında 155 adet gümüş sikke kesilebiliyordu. Bu oran altın ve gümüşün arasındaki oranın 1/15 olduğunu göstermektedir. Yani 1 gram altın 15 gram gümüşe eşittir (Ergin 1975: 61-62). Çift metal sisteminin düzgün işleyebilmesi için altın ve gümüşün mübadele değeri bakımından eşit olmak zorundaydı. Eşit olmadığı zaman fiyat farklılıklarından dolayı spekülasyon faaliyetleri artacağı için sistemde aksaklıklar oluşacaktır.

Bu durumu bir örnekle anlatmak gerekirse; 10 TL=1 Gram Altın=20 Gram Gümüş gibi ya da bir sikke bugünün parasıyla 10 TL ye eşit olsun. Tek maden altını temsil eden sikkede 1 gram altın mevcutken 1 sikke gümüşü temsil eden parada 20 gram gümüş mevcuttur. Bu durumda hem ödeme bakımından hem de piyasada kabul

edilme bakımından ikisi arasında bir ayırım yapılamamaktadır. Altın ve gümüşün oranı (bu örnekle 1 gr altın 20 gr gümüş ise; 1/20 dir) devlet tarafından belirtildikten sonra ister altın ister gümüş olsun fark etmeksizin kullanılabilir. Bu kullanımı kolaylaştırmak için devlet tarafından darphane kullanma serbestisi getirilmiştir. Aynı zamanda dış ticarete yapılacak olan ödemelerle ilgili altın veya gümüşle yapılıp yapılmamasıyla ilgili olarak bir ayırım getirilmemiştir (Eroğlu 2004: 12-13).

Bir örnekle bu durumu açıklamak gerekirse; 1 sikke madeni para, 1 gram altından ve 5 gram gümüşten oluşmuş olsun. Yukarıda belirtmiş olduğumuz oranın geçerli olduğu durumda; 5 Kg elma=1 gram altın=20 gram gümüşe eşit olsun. O halde 5 kg elma almak isteyen bir kişi 1 gr'lık altın sikke veya 5'er gramlık olan 4 adet gümüş sikke vermesi gerekecektir. Altın ve gümüşe getirilen darphane serbestisiyle birlikte elinde altın ve gümüşü olan isterse bunları getirip darphanelerde altın veya gümüş paraya çevirebilecekti. Elinde 100 gr altını olan bir kişi isterse bunu darphaneye getirerek 100 adet (1'er gramlık) altın sikke bastırabileceği gibi isterse 5'er gramlık gümüş sikkelerden 400 adet de alabilirdi.

Normal piyasa şartlarında, altın ve gümüşün değişim oranının yanında bir de darphanede basımında oluşan bir oran söz konusuydu. Yani normal piyasa ile darphane fiyatı arasında bazen fark bulunurdu. Bu fark zamanla spekülâtörler tarafından değerlendirilerek çift metal sisteminin işleyişinde aksaklığa neden olmuştur. Bu farklılık piyasa fiyatı yüksek olan para daha değerli kabul edileceği için piyasadan çekilecektir. Ya da bu paradan daha değerli olduğu için gündelik işler yerine (muamele saiki gibi) tasarruf için (ihtiyat saikiyle) ve büyük işlemler için kullanılacaktır. Bir diğer durum ise, altın ve gümüşün rezervlerinin zamanla değişmesi neticesinde paralel olarak altın ve gümüşün de fiyatları değişmekteydi. Rezervi azalan maden kıymetli olacak ve piyasadan çekilecektir. Bu iki nedenden dolayı piyasada bozulmalar yaşanmaya başlamıştır. Bunun neticesinde değerli olan (iyi para) piyasadan çekilmiş değeri düşük kalan para (kötü para) piyasada kalmıştır. Yani kötü para iyi parayı kovmuştur. Piyasadaki bu aksaklığı ilk gören ve değerlendiren kişi İngiliz Maliye Uzmanı Thomas Gresham olduğu için bu yasaya 'Gresham Kanunu' adı verilmiştir (Özbilen 2016: 12).

Fransa'da 1 gram altın 15.5 gram gümüşe eşit olduğu dönemden örnekle bu durumu açıklamak gerekirse; 1 kilogram altını olan bir kişi resmi kur üzerinden (1:15.5) 15.5 kilogram gümüş alabilecekti. Serbest piyasa koşullarında bu oran 1:16 olduğu zaman elinde 1 kg altını bulunan bir kişi bunu darphanede 1:15.5 oranı üzerinden gümüşe çevirmek yerine serbest piyasada gümüşe çevirebilmek için elindeki toplam altınları eritecektir. Eriyen külçe altınlar ile piyasada 16 kg gümüş alacak ve 0.5 kg'lık bir gümüş kar farkı elde etmiş olacaktır. Devletin bu iki maden arasında bir ayırım yapmaksızın alım-satım yapmasını da fırsat bilerek elindeki 16 kg'lık gümüş ile devletin resmi oranı (1:15.5) üzerinden tekrardan altın olarak 0.5 kg'lık bir altın kar payı daha elde etmiş olacaktır. Bu duruma günümüzden de bir örnek vermemiz gerekirse; dolar kurunun 1 dolar 3.12 TL den 1 dolar 5.26 TL olduğunda elinde dolar bulunduran bireyler, kıymeti daha da artan doları harcamak istemezler. Çünkü kâr marjı yüksek olan dolar üzerine 200 TL ye yakın bir kar eklemiştir ve TL, dolar karşısında 1/5 oranında kalmıştır. Bu durumda bireyler, daha değerli olan doları harcamak istemeyeceklerinden TL'yi gündelik ve sıradan işleri için kullanırken doları ise büyük ödemelerde kullanmak üzere bir müddet daha bekleteceklerdir. İşte Gresham Kanunu'nda dediği gibi; piyasada kötü para (TL) iyi parayı (dolar) piyasadan kovmuş olacaktır.

Uluslararası açık ekonomilerde ise, her iki ülkenin darphane pariteleri eşit olmadığı için çift metal sistemi altında uygulama açısından tek metal sistemi gibi uygulanır. Çünkü paritenin fiyatı diğer ülkenin parite fiyatından yüksek olan para, o ülkede kalır, düşük değerde kalan para ise diğer ülkeye kaçar. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse (Hiç 1992: 83);

ABD Darphane Paritesi = 1:15.5

Fransa Darphane Paritesi =1:16 olsun

1972 yılında bu iki ülkenin paritesi bu şekildeydi. Fransa ABD'ye göre altın daha değerli gümüş ise daha düşük değerlidir. ABD'de ise durum tam tersidir. Bu durumdan yararlanmak isteyen arbitrajlar; Fransa'dan 1:16 oranından altını gümüşe değişecek ve elde ettikleri gümüş ile ABD'den 1:15.5 oranından altın olarak 0.5 kg'lık bir gümüş kârı elde edecektir. Bu durumda Fransa'dan ABD'ye sürekli gümüş ihracı olacak ABD'de altın ile değişerek Fransa'da altın ithalatı olacaktır.

Fransa bu altın ile tekrardan ABD'den gümüş alacak ve işlem her seferinde tekrardan başlayarak devam edecektir. Fransız ithalatçısı altın ile borcunu öderken ABD'li ithalatçı ise borcunu gümüş ile ödeyecektir. Bunun sonucunda; ABD'de altın sikkeler Fransa'da ise gümüş sikkeler ortadan kalkacaktır. Bu duruma müdahale edilmesi gerektiğini düşünen ABD hükümeti 1834 yılında altın çıkışını önlemek için darphane parite kurunu 1:17 olarak ayarlayınca metal akışı yön değiştirerek ABD'ye altın Fransa ya ise gümüş girmeye başlamıştır (Hiç 1992: 83).

19.YY başlarında Gresham Yasasının geçerliliği devam ederken ortaya rezerv ve likidite sorunu çıkmıştır. Artan taleple birlikte altın rezervlerinin bu talebi karşılayamaması piyasa fiyatlarında büyük dalgalanmalara neden oldu. Gresham'da arbitrajların kârını engellemek için sistem değiştiren ve altın standardına geçen ülkeler bu sıkıntıyı fazlasıyla yaşadı. Bu durum; 'Acaba piyasanın işleyişini ve geleceğini tek bir madenin tekeline bırakmak ne denli doğrudur?' sorusunu gündeme getirerek cevap aranmaya başlandı. Bu soruya cevaben, genel iktisadi denge kuramının kurucusu Fransız iktisatçı Leon Walras 'Paraşüt Kuramı' nı geliştirmiştir. Walras; fiyatların piyasadaki maden bolluğuna, maden bolluğunun ise o madenin rezervine bağlı olduğuna inanıyordu. Altın ve gümüşün arzı sürekli değişerek piyasada dalgalanmalara neden oluyordu. Piyasa fiyatları tek bir madenin tekeline bırakılacak olursa bunun sonuçları daha ciddi olacaktı, o yüzden piyasanın durumu tek bir madenin tekeline bırakılmadı. Öyle ise bu kuram gereği çift maden sisteminde madenlerin birinin değerinde meydana gelen olumsuzluğu diğer maden giderecekti. Bir madenin fiyatı rezervlerinin bol olmasından dolayı düşerse, rezervi kıt olan madenin fiyatı yükseltilerek dengelenmeye çalışılacak yani bir nevi diğer madenin olumsuzluk oluşturmasının hızı kesilerek piyasa dengesi sağlanmaya çalışılacaktı (Parasız 2000: 34).

Bunlara ek olarak sürekli değer kaybetmeye yatkın olan, üretim artışıyla beraber piyasa fiyatı üretim fiyatının altına düşen gümüş, piyasada aksamalara neden oluyordu. Bu aksaklığı gidermek isteyen çift metal maden sistemi kullanan ülkelerden; Belçika, İsviçre, İtalya ve Fransa bir araya gelerek 'Latin Birliği Anlaşması' diğer adıyla Union Çift Metal Standardı anlaşması yaptılar. Bu anlaşmayla piyasa aksaklığına neden olan gümüşün işlevi kısıtlanarak miktarında azalmaya gidilmiş, daha sonra serbest şekilde bastırılabilmesi sınırlandırılmıştır. Böylece 'topal çift meral

sistemi' diğerk adıyla 'aksak çift metal' sistemi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle çift metal sistemine aksak çift metal sisteminde denilmektedir (Parasız 2000: 35). Bu sistemin devam ettiği dönemde metal paraların ayarlarında oynamalar söz konusu olunca, çift metal sistemi güvenini iyice kaybetmeye başlamıştır. Bu işleme metal paraların ayarlarıyla oynanarak gelir sağlama amaçlanmıştır.

Çift metal sisteminin getirdiği olumsuzluklardan birisi olan bu duruma daha detaylı olarak bakacak olursak; bu dönemde siyasi iktidarlar tarafından, altın para ve gümüş paranın içerdiği saf değerinin oranı ile oynanarak gelir sağlanmak amaçlanmıştır. Bu duruma 'tağşiş' denilmektedir. Tağşiş deki asıl amaç metal paraların içerdiği maddelerin saflık derecesinin azaltılarak bu paralarla daha çok ödeme imkânı sağlamaktır (Öztürk 2016: 48). Örnek vermek gerekirse; bir altın paranın içerdiği altın miktarı 3 gram olsun. 5 Kg Hindistan cevizi=1 altın para olduğunu varsayarsak, Hindistan cevizi almak isteyen bir kişi 1 altın para (3gr'lık) götüreceksen altın paranın 2/3 oranında saflık derecesinin azaltılmasıyla birlikte 1 altın para 1 gramlık altın içerecektir. Dolayısıyla bir altın para ile reel anlamda Hindistan cevizi alınabilirken nominal anlamda 2 gr'lık daha alım gücü artmış olur. Bu da daha fazla ödemelerde kullanılacağı anlamına gelir. Daha çok ödeme yapılması ile birlikte artan para arzı neticesinde fiyatlar genel düzeyi artarak istikrar ortamı bozulur ve paraya olan güven azalmaya başlar.

1.2.2.1.1. Osmanlılarda Çift Metal Sistemi

Tanzimat Fermanıyla birlikte hem mali hem de idari anlamda yenilenmesi düşünülen Osmanlıda Tanzimat öncesi para sistemi son derece karışıktı. Öyle ki; Sultan II. Mahmut zamanında piyasada 36 çeşit gümüş paranın olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Aktaran; Yanardağ 2015: 924). II. Mahmut dönemi sikkelerin en fazla tağşiş edildiği dönem olmuştur. Devlet bu dönemde ne kadar tağşiş yaptıysa senyoraj geliri de o oranda artmıştır. Bu dönemde paranın değeri düştüğü gibi enflasyon oranı da artmıştır. Paranın değerinde azalmalar olunca bu durumu engellemek için 'sikke tahsisi' adıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler bir müddet sonra yetersiz kalmıştır. Çünkü, sarraflar dönemin altın ve gümüş paralarını kenarlarından yontarak veya aşındırarak paranın nominal değerinde çalıntı yapmışlardır. 1808-1830 yılları arasındaki dönemde altın 35 defa gümüş ise 37 defa değerinden taviz vermek

durumunda kalmıştır. II. Mahmut dönemine denk gelen bu dönemde kuruş para biriminin gümüş oranı yüzde 80'den fazla oranda azalmıştır. Paranın değeri iyice düşerek fiyatlar yükselmiş hatta bir İngiliz parası 23 Osmanlı kuruşuyken bu olaylar neticesinde 104 Osmanlı kuruşuna kadar çıkmıştır (Yanardağ 2015: 922).

Osmanlı altınlarının ayarı II. Mehmet döneminde 0.993 iken II. Mahmut döneminde 0.582'ye kadar gerilemiştir. Gümüş paranın ayarı ise 0.400'lere kadar inmiştir. Bu düşüşlerin yaşanması yeniçerilerin sık sık ayaklanmasına neden olmuştur (Ergin 1972: 80). Çünkü tağşişten sonra paralar değer kaybediyor buna paralel olarak fiyatlar yükseliyor, ithal edilecek malların fiyatları ise reel anlamda artıyordu. Bununla birlikte reel anlamda alım gücü azalan yeniçeriler ayaklanarak devrin önde gelen siyasi ve bürokratların kellesini istiyorlardı (Yanardağ 2015: 922). Osmanlı darphanesi 17.YY sonlarına kadar gelişim gösteremedi. Fakat 17.YY'da Avrupa'da gelişen teknoloji ve bu teknolojinin sikke basımında da kullanılması Avrupa darphanelerini ileri seviyelere taşıdı. Osmanlı darphaneleri ise ancak 19.YY'ın ilk yarısında sıçrama gerçekleştirebildi. II. Mahmut döneminde yaşanan büyük mali bunalımlar ve beraberinde gelen bütçe açıkları karşısında devlet tağşişlere başvurmak zorunda kalmış ve gümüşlerin içeriğinde sık sık oynamalar yapmıştır. Bu durum Osmanlı tarihinde büyük bir enflasyon dalgasını kaçınılmaz kılmıştır (Pamuk 2007: 73-74).

Bu enflasyon boyutu; para sistemindeki tıkanıklığı gidermek için sıklıkla yapılan devalüasyonlarla birlikte ve gümüş sikkelerin işleme maliyetlerinin de sık sık düşürülmesi neticesinde 1814'te 23 Osmanlı kuruşu 1 Sterline eşit iken 1839'da 1 Sterlin 104 Osmanlı kuruşuna tekabül ediyor hale gelmiştir. Bu oranlarda gerçekleşen değer kaybı ciddi oranda bütçe açıklarının da artmasına neden oluyordu. Bütçe açıklarına ek olarak sık sık gerçekleştirilen bu tağşiş uygulamaları fiyatlar üzerinde de ciddi sorunlar teşkil ediyordu. Tağşiş politikasının fiyatlar üzerinde oluşturduğu etkiye bakacak olursak; 1489-1617 yılları arasında fiyatlarda ortalama yüzde 33,4'lük bir artış olmuştur. Özellikle 19.YY başlarında şiddetlenen mali bunalımın getirmiş olduğu sık tağşiş uygulamalarıyla birlikte aynı dönemde kuruş bazında fiyatların 10-15 kata kadar artırdığını görmekteyiz. Özellikle büyük tağşiş politikalarının uygulandığı 1808-1810 ve 1827-1828 yılları arasında enflasyon oranı yüzde 100'ü geçmiştir.

Madeni sikkelerde meydana gelen bu tağşiş işlemlerinin birçok amacı olabiliyordu. Osmanlılardaki tağşiş uygulamalarının en önemli ve en çok görülen sebebi, devletin madenin içeriğinden kısarak onun yerine birkaç madeni para daha basarak, piyasaya daha fazla para sürüp ek gelir sağlamak istemesidir. Bunun için tağşiş uygulamalarına sadece devalüasyon amacı olarak değil aynı zamanda bütçe açıklarını kapatmak içinde kullanılacak ek para basma uygulaması olarak ta görmemiz gerekiyor. Tağşişle beraber madenin içeriği azaltılınca, yeni paralara ek kaynak sağlanmış oluyor ve böylelikle para miktarı daha kolay bir şekilde artırılabilir ve ödemeler için yeni bir kaynak sağlanmış oluyordu (Pamuk 2005: 115).

II. Mahmut'un 1839'da ölümünden sonra aynı yıl gerçekleşen Tanzimat Fermanı ile birlikte birçok konuda olduğu gibi hem mali hem de iktisadi anlamda köklü değişiklikler yapılmıştır. Zaten o zamana kadar devam eden batılılaşma hareketi bu fermanla birlikte resmen tescil edilmiştir. Bu fermanla birlikte para politikalarında bile dini ilkelerden yola çıkan Osmanlı, bundan vazgeçerek daha bağımsız bir politika için adım atmıştır. İslami ilkeler gereği yasak olan bankacılık, faiz gibi konularda da daha esnek davranılmaya başlanmıştır. Böylelikle 1840'dan sonra bankalar kurulmaya ve gelişmeye başlamıştır (Erdem 2006: 19). Bankaların kurulmasından günümüze kadar olan süreç içerisinde birçok para türü piyasaya çıkmıştır.

Osmanlılarda devam eden olumsuz piyasa şartlarında çift metal sisteminden ayrılma yönündeki ilk adım 1878 yılında yalnızca devletin adına sikke bastırılmasına karar verildikten sonra başlamıştır. Bu kararla birlikte daha önce serbest bırakılan altın ve gümüş para kesimi sonlandırılmıştır, ancak daha önce kestirmek üzere (paralara çevrilmek üzere) darphanelere teslim edilen külçeler olduğu için bu karar geç uygulanmıştır. Gümüş fiyatlarında meydana gelen hızlı düşüşten sonra 1879'da çıkarılan 'Meskukat Kararnamesi' ile altın tek para birimi olarak kabul edilmiştir. Böylece devlet ve kişiler gümüş sikke basımını durdurmuşlardır. Osmanlılarda para sistemi I. Dünya Savaşı'na kadar altın standardı ve bu standardı has karakter taşıyarak ilerlemek ile beraber fiilen eksik çift metal sistemi piyasa şartlarında geçerli olmuştur (Ergin 1975: 67). Bazen tahta yeni çıkan padişah sikkeleri üzerine isminin yazılmasını talep edip sikkelere şeklinde değişikliğe gidebilirdi. Bu sikke değişim işlemine 'Tecdid-i Sikke' (sikke değişimi) denilmektedir (Pamuk 2007: 71).

Çift metal sistemi konusunu bitirmeden önce, buraya kadar anlattıklarımızdan özetle bahsetmemiz gerekirse bu sistemde;

- Piyasada bulunan altın ve gümüş paralar, aralarında ayırım olmaksızın her ikisi de devletin resmi parasıdır ve satın alma güçleri aynıdır.
- Elinde altın ve gümüş külçe bulunanlar bunları darphaneye götürerek altın sikke veya gümüş sikke bastırma özgürlüğüne sahiptirler.
- Altın ve gümüşün oranını devlet belirler. (Bu oran önceleri 1:10 iken daha sonra 1:15 ve 1:20'ye kadar çıkarılmıştır).
- Zaman zaman bu iki metal arasında oluşan aksaklıklar nedeniyle, aralarında değer farkından dolayı gümüş paralar küçük çaplı işlemlerde kullanılırken, altın paralar büyük çaplı işlemler ve ödemeler için kullanılmıştır (Bu durumu Gresham Kanunu olarak incelemiştik).
- Bu sistemde fiyat istikrarının sağlanması tek maden standardına göre daha kolaydır. Çünkü paraşüt kuramında anlattığımız gibi bir metalde meydana gelebilecek dengesizliği diğer metal giderecekti. Aynı zamanda bu iki metal istenildiği zaman çoğaltılamadığı için para arzı daha kontrol altında olacaktır. Aynı zamanda rezervlerindeki sıkıntı kolay çoğaltılmasındaki en büyük engel olduğu için piyasada fazla para arzından dolayı bir aksaklık yaşanmayacaktır.

19.YY'ın ilk yarısına kadar önemli bir aksaklığa uğramadan gelen çift metal sistemi 1850-1871 yıllarını kapsayan dönemde Kalifornia'da ve Avusturya'da bulunan zengin altın madenleri neticesinde altın fiyatlarının düşmesi, 1870-1900 yıllarını kapsayan dönemde ise gümüş madenlerinin miktarında artış olurken bu seferde altın madenlerinin azalmaya başlaması neticesinde daha önce 1:15,5 olan oran 1:40'a çıkmıştır (Ergin 1975: 62). Daha önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi bu oranlarda piyasalarda spekülasyon algısı oluşacaktır çünkü altın ve gümüş arasındaki bu oran her ülke için eşdeğer olmadığından oluşabilecek spekülasyon ortamında ülkenin birisine altın diğerine gümüş girip çıkarak (ya da vice versa) o ülkenin piyasalarında akşamlara neden olacaktır. Bu durumun gerçekleşmesi neticesinde artık bu sisteme güven kalmamış ve yeni sistem arayışları başlamıştır. Neticede tek metal sistemine tekrar dönüş başlamıştır.

Simmetalizm

19. yüzyılın sonlarında ülkelerin çift metal sisteminden çıkıp tek metal sistemini benimsemeye başladıkları dönemde A. Marshall tarafından sistemi, altına bağlamaktan kurtarıp bimetalizmin oluşturduğu güçlüklerden kurtarmak amacıyla öne sürdüğü sistemdir. Bu sistem İngiltere’de kabul edilerek para biriminin değerini altın ve gümüşe bağlayarak sistemi istikrara kavuşturmak amaçlanmıştır. ABD’de ise altından ziyade gümüşü değerlendirmek amacıyla Bland Allison Act ve 1890’larda Sherman Bill aracılığıyla kısmen uygulanmaya konması olarak görülebilir (Parasız 1999: 19). Bu sistem esas itibariyle tek bir madene bağlanmaktan ziyade bimetalizmin olumsuzluğunu gidererek bir nevi devamı sayılabilecek nitelikte bir sistem oluşturmak kaydıyla çift metal sistemini kısmen devam ettirmektedir.

1.2.2.2. Tek Maden Sistemi (Monometalizm)

Adından da anlaşılacağı üzere bimetalizm de ki gibi her iki metalin de aynı anda para olarak kullanıldığı değil; sadece altın ve sadece gümüşün kullanıldığı sistemdir. Milattan önceki yüzyıllarda 19. yüzyıla kadarki sürece baktığımız zaman gümüş sisteminin daha eski olduğunu görürüz. Gümüş rezervleri altın rezervlerine göre daha bol olmuştur ve bu sayede altının geri kaldığı durumlarda gümüş, para olarak kullanılmıştır. Tek metal sistemi ayrı ayrı; gümüş standardı ve altın standardı olarak ikiye ayrılır.

1.2.2.2.1. Gümüş Standardı

19. yüzyıl başlarında altına göre daha çok kullanıma sahip olan gümüş paralar birçok ülke tarafından altın para yerine kullanılmıştır. Özellikle Avrupa’da; 18. yüzyıla kadar Asya’da (Çin, Malezya, Afganistan, İran), Latin Amerika’da (Ekvador, Bolivya, Kolombiya, Venezuela) ve Afrika’nın bazı ülkelerinde gümüş sikkeler 20. yüzyıla kadar kullanımda kalmıştır. Tek Metal Gümüş sisteminde, sikke basımı serbest olmakla beraber darphaneye elinde bulunan külçeleri getirerek sikke kestirebiliyordu. Aynı zamanda gümüş külçelerin ülkeye giriş ve çıkışlarda serbestti. Tek Metal Gümüş sisteminde; altın ve gümüş arasındaki oran çift metal sistemindeki gibi belirli bir oranda birbirlerine bağlanmayıp arz ve taleplerine göre oranları serbest bırakılmıştır. Osmanlılarda ise ilk gümüş para Orhan Gazi zamanında Bursa fethedilince

bastırılmıştır. O zamanlar 18. yüzyıl başlarına kadar para değer birimi akçe idi. Bir akçe 1.202 gram gümüş içermekteydi. Fatih zamanında bu oran 0.731'e 1622'de 0.306'ya kadar düşürülmüştür (Delice, Ege 2016: 13). 19. yüzyıldan sonra gelişen teknoloji ile birlikte artmaya başlayan sanayileşme stratejileri ile birlikte gelişmiş ülkeler altını daha çok ödemeler sisteminde kullanırken, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde daha çok gümüşü tercih ediyorlardı. Zamanla dış ödemeler dengesinin gümüş aleyhine bozulması ile birlikte gümüşle ödeme talebi azalıp altına talep artınca gümüş sistemi işlevini zamanla yitirerek 20. yüzyıl başlarında da tamamen uygulamadan kalkmıştır. Gümüş standardı konusuna çift metal sisteminde daha çok değindiğimiz için tek metal sistemi başlığı altında detaylı olarak incelemeyeceğiz. Tek metal sisteminde daha çok bu sistemin dönemlerini kapsayan yıllarda daha popüler olan altını detaylıca inceleyeceğiz.

1.2.2.2.2. Altın Standardı

Altın, gümüşe göre daha kıymetli olduğundan gümüş standardından dönemsel olarak daha sonra uygulanmaya başlanmıştır. Gümüşün altına göre benzerlerinin bol olması neticesinde değeri sürekli düşen gümüş piyasa istikrarını bozmaya başlayınca yerine altına bırakmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar (1914) geçerli olan tek metal sisteminde en büyük etkinliği altın standardı göstermiştir. O zamana kadar gerçekleştirilen ağır sanayileşme hamleleri ve savunma harcamaları daha istikrarlı bir para biriminin ödeme aracı olmasını zorunlu kılıyordu. Bu duruma çözüm altın madeninde bulunmuştur. Altın, uygulama esas itibariyle tek döneminde gerçekleşmemiştir. Altın uygulama aşamasında yaşanan gelişmeler neticesinde; altın külçe, altın sikke altın kambiyo gibi dönemlere ayrılmıştır. Biz de konunun bütünlüğünün korunması açısından bu dönemlerin özelliklerini ve işleyişini ayrı ayrı ele alacağız.

Piyasada görülen aksaklıklardan sonra yerini yavaş yavaş altına daha sonra kâğıt paraları bırakacak olan gümüşün, değeri devlet tarafından belirlendiği halde altının değeri piyasada oluşacak dalgalanmalara bırakılmıştır. Çift metal sisteminde resmi niteliği olmayan altın para resmi niteliğine ancak Tek metal sistemine geçişten sonra kavuşmuştur (Özbilen 2016: 11). Altın standardı döneminde altının piyasada sebep olduğu etkilere kısaca değinecek olursak; altının rezerv oranı genişledikçe buna

paralel olarak tedavülde bulunan altın miktarı da genişleyecektir. Ülkede tedavülde bulunan altın miktarı ödemeler dengesinde önemli rol oynar, çünkü bu dönemde altının ithalat ve ihracatı serbest aynı zamanda önceki sayfalarda altını büyük ödemelerde kullanıldığını söylemiştik. Peki ödemeler dengesi neden önemlidir? Çünkü, ödemeler dengesinde meydana gelebilecek bir açık, bu açığın kapatılması için yurtdışına altın çıkışı olması anlamına gelmektedir. Bu durumda ülkede altın miktarının azalması, ülkenin zenginliğinin (milli hasıla) azalmasına sebebiyet verecektir. Ya da vice versa.

Altın standardının türlerine geçmeden önce ülkelerin altın standardını tercih etmelerinin nedenlerine bakacak olursak (Yalta 2011: 4);

- Fiyatların daha istikrarlı bir şekilde oluşumunu sağlamak
- Uluslararası ödemeler dengesinde oluşabilecek fiyat dalgalanmalarının önüne geçebilmek
- Ödemeler noktasında geçerliliği her ülke tarafından kabul edildiği için uluslararası ticarete kolaylık sağlaması
- Ödemeler dengesinde oluşabilecek bir kriz anında, krizin kolayca çözümlenebilmesi için

1.2.2.2.1. Altın Sikke Sistemi

Altın standardı ilk olarak 1821'de İngiltere'de yürürlüğe girdi. Ardından 1871 yılında Almanya'da, 1878'de İsviçre Belçika Fransa ve İtalya'da, 1893'te Rusya'da yürürlüğe girmiştir. Hindistan ve Japonya gibi ekonomik yönden etkili ülkeler ise 19. yüzyıl sonlarına doğru ABD'nin de bu sistemi uygulamaya koymasına ile birlikte bu sisteme dahil olmuşlardır <http://www.nkfu.com/altin-standardi-ne-demek/> (E.T: 06.05.2019). İngiltere'de 1816 yılında 'Cosnage Act' (Eşdeğerlilik Kanunu) ile sikkenin avarı 22 krat ve ağırlığı 7.988 gram olarak belirlenmiştir. Altın sikke sistemi belirli oranda gram ve ağırlığa sahip olarak piyasada dolaşımda bulunan altın paraların bulunduğu sistemdir. Bu sistemi özellikleri kısaca maddeler halinde yazacak olursak (Akdiş 2011: 11);

- Bu sistemi uygulayan ülkelerde altın giriş ve çıkışı serbest bırakılmıştır.
- Piyasa istikrarını korumak ve dalgalanmalara izin vermemek için altın paraların ağırlığı ve gramajı sabit tutulmuştur.

- Altın külçelerin darphanelerde kestirilmesi serbesttir. Diğer paralarda darphaneye bağlantı kurularak sınırsız şekilde altın sikkelere dönüştürülebilir.
- Altının üzerindeki işlemeye ‘sikke’ adı verilir ve bu devlete aittir. Bu sistemle birlikte devletin yanında özel kişilerde sikke bastırabilir ve bastırılan sikkeler sınırsız geçerliliğe sahiptir.

Altın sikke sistemini; altın külçe ve altın kambiyo sistemlerinden ayıran en önemli özellik, altın sikke sisteminde altınların tedavülde el değiştirerek dolaşmasıdır. Bankacılık sisteminin tam olarak gelişmediği bu dönemlerde, diğer para birimlerine göre daha kıymetli olan altının taşınması ve saklanması risk teşkil ediyordu. Buna çözüm olarak o dönemin sarrafları kendilerine teslim edilecek altınların karşılığında, istenildiği yerde geçerli olacak ve kullanılabilir olan kâğıt senetler vermeye başladılar, bu kâğıt senetlere daha sonra ‘altın sertifikaları’ denildi. Bu sertifikayı çıkaran kişiye geri götürüldüğünde altın alabilme garantisi olduğundan bu sertifikalar kimi zaman ödemelerde de kullanılmaya başlanmıştır. Öyle ki altınla ödenebilecek borcu olan bir kimse bu sertifikaları borcu olan kişiye vererek borcunu ödemiş olmaktadır. Merkantilist akımın getirdiği yenilikle daha çok altın biriktirme, altın arzının artması neticesinde daha çok enflasyon olgusuna sebebiyet vermesinin yanında, altın sikkelerinde emisyon giderleri gibi dezavantajları altın sikke kullanımını sıkıntılı hale getirmiştir. Peki altın sikke standardı ekonomiye uygun olarak nasıl kullanılmalıdır?

18. yüzyıl başlarında merkantilizmin yıkılmasından sonra ortaya çıkan klasik iktisadi akım, merkantilizmin çok altın biriktirme uygulaması neticesinde ortaya çıkan enflasyonist ortamından kurtulmak, altına bağlı mutlak ve karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticareti geliştirmek için yola çıkan bu görüşe göre piyasa işleyişi ‘otomatik altın standardına’ bağlıdır. Otomatik altın standardı sayesinde dış bilançonun optimal seviyeye geleceğini savunurlar (Altay 2015: 7). Otomatik altın standardı; dış ticareti devlet tarafından müdahale edilmediği sürece, dış ticaret hacmi, oluşacak dalgalanmalardan sonra dengeye geleceğini, dolaşımda bulunan paraların dış ticaret hacmi yoluyla ülkeye giren ve çıkan altın miktarına paralel değişmesi gerektiğini savunan teoremdir. Klasiklere göre altın giriş ve çıkışının dolaşımdaki paraya paralel

olması altın sikke sistemini en önemli şartıdır. Diğer bir şartı ise devletin para unsurlarına müdahale etmemesidir.

Tedavüldeki para ve altın sikke miktarı arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, karşımıza iki kural çıkmaktadır (Altay 2015: 6);

1. Piyasadaki dalgalanmalar neticesinde müdahale olmadan dış ticaret bilançosunun optimal seviyeye kendiliğinden gelmesi için banknot hacminin altın sikkeye sıkı bir şekilde bağlantılı olması gerekir ki bu görüşe 'Nakil İlkesi' (currency principle) denir.
2. Dış ticaret hacminin genişlemesine bağlı olarak banknot ihracatına da esneklik katılması lazım ki bu görüşe 'Banka İlkesi' (Banking Principle) denir.

Gerek toplumsal gerekse ekonomik gelişmeler neticesinde piyasa hacminin istenildiği gibi sağlanamadığı bir dönemde meydana gelen I. Dünya Savaşı neticesinde, para ihtiyacından dolayı Merkez bankalarının sürekli borçlanması sayesinde banknot miktarı altın sikkeleri geride bırakarak bu sistemin sonu getirmiş ve bundan sonra kâğıt banknotlara dönüş başlamıştır. Fakat konumuzda altın külçe ve altın kambiyo sisteminde de bahsettiğimiz için kâğıt para sistemini bu konulardan sonra ele alacağız.

1.2.2.2.2. Altın Külçe Sistemi

Altın külçe sistemi ilk olarak 1920 yılında İngiltere'de uygulanmaya başlanmıştır. İngiltere'den sonra altın sikke sisteminin önemini kaybetmeye başladığı diğer Avrupa ülkelerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Altın sikke sistemini aksine külçe sisteminde piyasada dolaşımda altın bulunmaz, onun yerine altının karşılığı sayılabilecek nitelikte olan kâğıt paralar (sertifika, kaime vb) bulunmaktadır. Bu sistemde kâğıt paraların altına çevrilebilirliği devlet tarafından bir taban miktarla belirlenmiştir. Mesela devlet tarafından belirlenen altın külçe oranı kadar para götürene altın külçe verilmeye başlanmıştır. Örneğin; Merkez bankalarına 10 TL götürüp altın sikke alamazsınız ancak 1000 TL gibi yüksek bir meblağ götürerek onun karşılığında altın külçe alabilirsiniz. Zamanında İngiltere'de askeriye altın külçe miktarının 13.640 kg olduğu bilinmektedir.

Ancak böyle yüksek meblağlar kullanılarak zengin kişilerin alım satım yapabildiği bu sisteme halk tarafından ‘zengin adamlar standardı’ da denilmiştir (Öztürk 2014: 54). Altın külçe sisteminde altınlar iç piyasa şartlarında kullanımını yitirmiş sadece dış ticaret ödemelerinde kullanılmaya başlanmıştır. İç piyasalarda daha çok altın külçeye çevrilebilir nitelikte olan kâğıt paralar kullanılmıştır. Bunun neticesinde altının elde dolaşmasından kaynaklı güvenlik riski ortadan kalkmış, altının yenilenmesi neticesinde ortaya çıkabilecek aşınma ve kırılma gibi değer kayıplarının da önüne geçilmiştir. Altın külçe sistemi; dış ticaretten kaynaklı kâğıt para arzının yetersizliği sorununa çözüm olabilmıştır o zaman da bankalar enflasyon olgusuna sebebiyet vermemek için karşılığı bulunan altın kadar para basabildikleri için altın miktarı kadar kâğıt para basarak mal değişimini ve dış ticareti kolaylaştırmışlardır.

Altın külçe sistemi, altın sikke sistemine göre altın miktarından daha çok tasarruf sağlamaktadır. Altın külçe dayanarak enflasyon oluşturmadan daha çok banknot basılabilir. Bu da para arzının belli bir seviyede artarak iç piyasaları rahatlatmak, evde kalan altın ise ödemelerde kullanılmaktadır. Yani tasarruftan kastedilen budur. Para arzının altın limitine göre çok artması para politikasının uygulanabilirliği açısından geniş imkanlar sunar. Altın külçe sistemi otomatik altın standardının işlemesine de önemli katkılarda bulunur (Hiç 1992: 83-84). Osmanlıların ilk dönemlerinde altın para basılmamıştır. Onun yerine piyasada yabancı altın sikkeler tedavül etmiştir. Bundan sonraki dönemlerde altın sikke ihtiyacı olduğunda Venedik Ducat altınları model alınarak sikke basımına başlanmıştır. 8 Nisan 1916 tarihinde yayımlanan ‘Tevhid-i Meskukat Kanunu’ yla altın standardına geçirmiştir. Bu yasayla birlikte para birimi kuruş, altının yerine nikelden basılmış ve paraya değer olarak belirlenmiştir. I. Dünya Savaşı çıkınca hem altın hem de gümüş sikkeler piyasadan çekilerek mal para türünde işlem görmeye başlamıştır (Parasız 2000: 33).

Sistemi uygulayan devletler I. Dünya Savaşı'nda artan savunma harcamalarını finanse etmek için Merkez bankalarına borçlanmışlardır. Bu durumda piyasada bulunan banknot hacmi, altın sikke hacmini geçmiş ve altın sikkeye aşırı bir talep olmuştur. Talebi karşılayabilmek için kâğıt paraların altına dönüştürebilme imkanı ortadan kaldırılarak fiilen banknot sistemine geçilmiş olundu. Ancak savaş döneminde artan harcamalarla beraber artan enflasyon, artan savunma harcamaları neticesinde bütçelerin dış açık vermesi, artan harcamalarla birlikte altın stoklarının ciddi

miktarlarda azalması neticesinde yeniden altın sistemine dönülmesi istemiştir. Çünkü enflasyona sebebiyet vermeyen piyasa şartlarına en uyumlu paranın altın olduğu inancı vardı. Savaş döneminde altın stokları azalırken ABD'nin altın stokları artmaktaydı. Savaştan sonra altın tasarrufu yapmak isteyen ülkeler tekrardan altın külçe sistemine dönerek enflasyondan kurtulmak ve azalan stoklarını telafi etmek istiyorlardı. Bunun için stokları çok olan ABD'den kredi alma ihtiyacı hissettiler. Bu krediler sayesinde enflasyon önleyen ve 1925 yılında altın para sistemine tekrar dönem ilk ülke İngiltere olmuştur. Banknot hacmi enflasyon olgusunun temeli olan fiyat seviyeleriyle birlikte dış ticareti önemli unsuru olan altın stoku yüksek olduğu halde piyasada bulunan altın stokları az olduğu için altın sikke sistemi yerine altın külçe sistemine geçilmiştir (Eroğlu 2004: 25-26).

ABD'nin altın stokları, tüm dünya altın stoklarının yüzde 40'ını kapsıyordu. Bu oran Avrupa ülkelerine daha fazla kredi sağlanamayacağı anlamına gelmekteydi. ABD'den gelen kredilerle altın sikke sistemine dönülmesi için yetersiz kalınca 1928 yılına kadar altın para sistemine dönerken büyük çoğunluğu külçe sistemini tercih etmiştir. Fakat 1929'da ortaya çıkan büyük buhran neticesinde ABD haricinde belli başlı büyük ülkelerin hepsi altın para sisteminden çıkmışlardır.

1.2.2.2.3. Altın Kambiyo Sistemi ve Bretton Woods

Altın para sisteminin daha spesifik hali olan kambiyo standardında, altının para ile ilişkisi direkt sağlanmamaktadır. Para birimi doğrudan altına bağlanmak yerine altına çevrilebilen ve altının yerine kullanılacak olan yabancı paraya bağlanmaktadır. Bu şekilde yerli paranın altına ilişkisi doğrudan değil dolaylı olarak sağlanmaktadır (Eroğlu 2004: 26). Bu sistemde, ekonomisi daha güçlü parası uluslararası piyasalarda daha çok kabul gören ülkenin parası rezerv para olarak kabul edilir ve bu paraya 'anahtar para' denir. Bu paraya bağlanan ülke ise 'tabi ülke' denilirken parasına bağlanılan ülkeye ise 'anahtar ülke' denilmektedir. Bu sistemde ülke paraları doğruların altına bağlanıp altın kullanmadıkları için altın tasarrufu bakımından oldukça elverişli bir sistemdir. 1920'lerde uygulamaya konan bu sistem zaman zaman dünya ticaretinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle karmaşık bir hal alınca II. Dünya Savaşı'ndan sonra (1944) yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması

amaçlanmıştır (Erdem 208: 31-32). Bu sistemde parasına bağlanılan anahtar ülke bağlanması gerektiği altın miktarını kendisi belirleyebilmektedir.

Altın kambiyo sistemine güçlü bir örnek olarak Bretton Woods sistemini verebiliriz. Bu sistem dünya üzerindeki ülke paralarını ABD dolarına bağlamakta, ABD dolarını ise altına bağlamaktadır. 1 ons altın = 35 ABD doları olarak sabitlenmiştir. Kendi para biriminden o günkü kur üzerinden ABD dolarına çeviren ülkeler ABD'ye her 35 dolar göturdüklerinde 1 ons altın alabilme hakkına sahiptirler. Çünkü Bretton Woods sistemi imzalanırken bu durum ABD tarafından garanti altına alınmıştır. 1 ons altın = 35 dolar ya da 1 dolar = 0.8867 gram altındır. Daha sonraları ABD küçük miktar altınların yerine büyük miktarlarda altın işlemlerine izin vermiştir.

Bretton Woods Sistemi ve İşleyişi

I. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu mali külfetten tam anlamıyla kurtulamayan Avrupa ülkeleri, toparlanamadan meydana gelen II. Dünya Savaşı neticesinde uluslararası ticarete yaşanan ciddi sorunlar ve ödemeler dengesinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle II. Dünya Savaşı biter bitmez 1-22 Temmuz 1944'te 44 ülkenin katılımıyla ABD'nin New Hampshire kenti Bretton Woods kasabasında Para ve Finans Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın amacı ortak para birimini altına bağlayarak altından tasarruf sağlamak hem de piyasada mevcut olan dalgalanmaların önüne geçebilmek amaçlanmıştır.

Sistemin diğer amaçları şu şekilde sıralanabilir;

- II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkım geçiren Avrupa ülkelerinin yeniden imari
- Klasik altın standardına alternatif bir uluslararası para sistemi anlayışı
- Kambiyo denetimine karşı döviz kurlarında istikrar sağlamak

- Altın dalgalanmasından dolayı sıkıntıya giren dünya ticaretinin yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi
- Uluslararası altın rezervlerinin çözümü
- Dünya ödemeler dengesinin iyileştirilmesi

Altında meydana gelen dalgalanmaların önüne geçebilmek amacıyla parayı altına bağlamak için atılan adımlardan ilki; Keynes Planı ile White Planı'dır. 44 ülke ve 730 delegenin katıldığı Bretton konferansında ABD'li Hazine Bakanı Dexter White tarafından hazırlanan 'White Planı' kabul ediliyor. Bu plana göre;

- Kambiyo sistemlerinin temel dayanağı ayarlanabilir sabit kur olacaktır. Yani kurlar dalgalanmaya bırakılmayacak gerekli görüldüğü durumlarda ülkelerin oy çoğunluğuyla oylanabilecekti.
- Belirlenecek ortak rezerv para ABD doları olacaktır
- Dolar altına bağlanarak 1 ons altın = 35 dolar olacaktır
- Tüm üye ülkeler paralarını ABD doları üzerinden dolaylı olarak altına bağlayacaktır
- Ulusal paraların dolar cinsinden altın spekülasyonuna maruz kalması için dolar kuru alt ve üst dalgalanma limiti yüzde 1 olarak belirlenecektir

Bretton Woods sistemi altında altın kambiyo sisteminin gelişimine kısaca bakacak olursak;

- 1944 yılında Bretton Woods ile birlikte altın kambiyo sisteminin temelleri atıldı
- 1968 yılında Küba füze krizi ile meydana gelen piyasa dalgalanması neticesinde aksaklık yaşanması
- 1971 Smithsonian Anlaşması (Kararları) ile; 1 ons altın 35 dolardan 38,9 dolara çıkarılıyor. Aynı zamanda kur dalgalanma marjı alt üst limit olarak yüzde $\pm 2,25$ 'e çıkarılıyor (toplam yüzde 4,5). Bu kararlar birlikte altına konvertibilite (altın kambiyo) kapatılmıştır. Bu olaya bazı kaynaklarda 'altın penceresinin kapatılması' da denilmektedir.

- 1972 Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Kararları; Smithsonian anlaşması ile dalgalanma toplam paritesi yüzde 4,5 iken AET üyeleri için bu oran yüzde 2,25'e düşürülmüştür. Önceki yükselişin ardından yaşanan bu düşüş bazı kaynaklarca 'Yılanın Tünele Girmesi' olarak ifade edilmiştir.
- 1973 Şubat devalüasyonu ile birlikte devalüasyon sınırı yüzde 5 olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda 1 ons altın 38 dolardan 42,2 dolara çıkarılmıştır. Bu durum neticesinde 1973 Mart ayından itibaren Avrupa Borsaları iki hafta işleme kapatıldı. Mart ayında başlıca sanayileşmiş ülke paralarının dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte Bretton Woods sistemi tamamen yıkılmıştır.

En güçlü altın kambiyo sistemi olan Bretton Woods'un yıkılması ile birlikte altına bağlı para ortadan kalkmış bununla birlikte altın sistemi tamamen sona ermiştir. Parası dolara bağlı olan ülkeler ellerindeki dolar karşılığında ABD'den altın alma hakkına sahipti. Ancak ilerleyen yıllarda ülkelerin elinde biriken dolarla birlikte altına rağbet olunca ABD bu talebi 1973 yılına kadar karşılayabildi. Daha sonra altın rezervlerinin azalması ve karşılıksız yüksek miktarlarda dolar basıp dünya piyasasına sürüp bu dolarların altın alacağı olarak tekrar karşısına gelmesi neticesinde sistem yıkılmıştır.

Altın Sikke, Altın Külçe ve Altın Kambiyo sisteminin yararları ve zararlarına kısaca bakacak olursak;

Altın para standardında ilgili ülkelerin paraları, ilgili altın miktarına göre birbirleri ile değişimi söz konusu olduğunda değişim oranları yani döviz kurlarındaki oran sabittir. Döviz kurunun sabit olması demek, dalgalanmanın önüne geçecek uluslararası müdahalenin kolay yapılmasını sağlamak demektir. Bir diğer faydası, para çıkarılması objektif esaslara dayanmasıdır. Çünkü altın sistemi de iade işlemi olacaksa ülkeler istedikleri gibi para hacmini artıramayacaklar ve enflasyon olgusundan tamamen kurtulmuş olacaklardır. Altın para, rezerv sıkıntısı nedeniyle kolay elde edilemeyebilir. Bazen dünya piyasasında paraya çok ihtiyaç olduğu zaman enflasyon olgusuna neden olmamak için altın miktarından fazla para basılamaz, bu da altın stoku ile para ihtiyacının paralel olmamasıdır. Bu durum bir dezavantaj olarak görülebilir. İkinci bir dezavantajı ise bazen para pahalıya mal olabilir. Altının gerek

çıkarılması gerekse senyorağ giderlerinin yanında aşınma ve kırılma gibi nedenlerden dolayı yaşanabilecek olumsuzluklar piyasadaki paralar tarafından karşılamak zorunda kalınabilir. Bu hem paradan hem de altından zarar edilme anlamına gelmektedir (Aren 1963: 111-112).

1.2.3. Temsili Para Sistemi

Altın ve gümüşe dönüştürülebilen mevcudiyeti olan paralardır. Altın ve gümüş sikkelerin kullanıldığı zamanlarda; altının ve gümüşün taşınmasının getirdiğı risk, uygun olmayan saklama koşulları, deniz ticareti ile uğraşanların kötü hava koşulları korsan saldırıları...vb gibi nedenlerden dolayı insanlar yanlarında yüklü miktarlarda ziynet eşyası taşıyamıyorlardı. Bu değerli eşyalarını muhafaza için dönemin sahaflarına vererek karşılığında temsilen makbuz veya sertifika alıyorlardı. Bu sertifikaları sarrafların anlaşmalı olduğu yerlerde bozdurup altınlarını geri alabiliyorlardı. Bu makbuzlar ve sertifikalar ‘temsili para’ ya örnektir (Eroğlu, Aydın ve Kesbiç 2016: 12). Diğer bir ifadeyle; tamamen para olmamakla birlikte parayı özelliklerini kısmen taşıyan altın ve gümüşe konvertibilite ödeme araçlarına temsili para denir. Tarihte görülen ilk sertifika örneği, İngiltere’de Gold Smith’s Notes Sertifikaları olmuştur. Bu sertifikalar, sarraflıktan daha da zenginleşerek para alım satımına girişen bankerlerin ilgili kişilere verdikleri makbuzlardır. Dönemi bankerleri tarafından altın ve gümüşe çevrilebilme garantisi olan bu makbuzlar daha çok ticari ödemeleri için kullanılmıştır. Bankerler bu makbuzları sadece altın ve gümüş karşılığı olan kişilere değil aynı zamanda kredi ihtiyaç duyanlara da altın ve gümüş yerine bir makbuzlardan veriyorlardı (Özbilen 2016: 13).

Temsili paralar sadece devletin tekelinde değildi ve özel kuruluşlarda çıkarabiliyordu. Daha sonra bu paraların piyasaya arz edilme sürecinin takibi zorlaşmaya başlayınca birçok ülke tarafından bu özel şahısların para ve benzeri çıkarmaları yasaklandı. Bu tür sadece Merkez Bankası’nın tekeline verildi. Daha sonraları Merkez bankaları çıkardıkları banknotların arzını denetleyen ‘emisyon kurumları’ oluşturuldu. Osmanlı’da temsili paraya örnek olarak ‘kaime’ler verilebilir. 1863 ve 1914 yılları arasında çıkarılmış Osmanlı paraları da temsili paraya birer örnektir. 1914’ten önce altın sisteminin önemini kaybetmesi ile birlikte temsili para sistemi de fiilen sona ermiştir.

Temsili para sisteminde özetle (Akdiş 2011: 13);

- Piyasada altın ve gümüş karşılığı olan ve bu madenleri temsil niteliği dönemin sarraflarınca garanti altına alınan sertifikalar vardı
- Sarrafların, tesliminden sonra vadesi gelene kadar karşılığı saklanmakta ve vadesi geldiğinde karşılığını ödemesi garanti altındadır
- Paraların tedavülde dolaşım sınırı yoktur

1.2.4. Kâğıt Para Sistemi

Altın standardında, kişilerin ellerinde bulunan altınları taşımalarının getirdiği riski nedeniyle dönemi sarraflarına altına ve paraya çevrilebilir sertifikalar karşılığında verildiğinden bahsetmiştik. İşte bu sertifikalar, temsili para işlevi görmeye başladı. Bankaların kurulmasıyla ve sarrafların zenginleşmesi neticesinde bu sertifikalar zamanla banknotta dönüşmüştür. Banknot artık; altının senyoraj giderleri, taşıma sıkıntısı ve rezerv miktarındaki sıkıntı nedeniyle zorunlu hale gelmişti. Banknot istenildiği zaman altına dönüştürülebiliyordu. Ayrıca banknotlar altın ve diğer metal paraları olanlar daha kolaylık sağlamaktaydı.

Kâğıdın para olarak Çinliler tarafından kullanılması M.Ö. 2500 yıllarına uzansa da modern anlamda para 1368 yılında yine Çinliler tarafından kullanılmıştır. Avrupa'da kullanılan ilk kâğıt para ise 1661 de İsveç'te basılan kâğıt paradır. Onu takiben 1690 yılında Ordu mensuplarına ödeme yapmak üzere kâğıt para basan İngiltere, ardından 1789'da Fransa izlemiştir. Fransa'da basılan kamu finansmanında kullanılan bu paralara 'assignot' denilmektedir. Osmanlı'da ise ilk kâğıt para 1840 yılında çıkarılmıştır. Kâğıt para sisteminde para çıkaran bu ve benzeri devletten kanunların kendilerine verdiği yetki dahilinde kurum ve organları aracılığıyla çıkardığı bu paraları piyasaya sürmektedir. Bu paralar 'Fiyat Para' (Fiat Money) olarak adlandırılır (Akdiş 2011: 14).

İlk çıktığı yıllarda temsili para gibi görev yüklenen kâğıt paralar altın ve gümüşün tedavülden çekilmesi ile birlikte kullanım alanları da artmış buna paralel olarak değişik şekilde ve desenlerde kâğıt paralar çıkmaya başlamıştır. Önceki amaçları kullanım zorluğunu gidermek ve altın stokunu korumak olan kâğıt paralar, ilerleyen zamanlarda yeni amaçlar yüklenmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra

artan askeri harcamaları finanse edebilmek için altın standardındaki paraların aksine, altın stokunda karşılığı bulunmadığı halde serbestçe basılmaya başlanmıştır. Bu durum enflasyon oranının artmasına neden olurken kâğıt paraların da metale dönüştürülemeyen paralar olduğunu zerk etmiştir (Paya 2013: 37). 15. yüzyıldan günümüze kadar gelip geçen hiçbir kâğıt paranın üzerinde temsil ettiği değerinden başka (nominal değer) değeri yoktur. Kâğıt gibi kolay elde edilir ve miktar olarak çok bulunan bir maddeden yapıldığı için metal para gibi yüksek maliyet gerektirmez. Üzerinde yazılı değeri temsil etmesi devlet tarafından korunan haklardan almaktadır. Üzerinde yazı olan prim satın almak uyguladığı ekonomik anlayışa göre değişiklik gösterebilir.

Kâğıt paralardan özetle bahsetmemiz gerekirse (Akdiş 2011: 15);

- Tedavülde bulunan paranın üstlenilmiş bir karşılığı yoktur.
- Devlet müdahale etmediği sürece kâğıt paranın piyasada sınırlı dolaşımı söz konusudur.
- Kâğıt paranın değeri genellikle serbest piyasa koşullarında oluşur.

Kâğıt paralar altın ve gümüşe nazaran kolay çoğaltılabildiği için enflasyon riski daha fazladır. Ancak kolay çoğaltılmasının verdiği avantaj ise Merkez bankalarının uygulayacağı politikalarda esneklik sağlayarak daha kolay müdahale etme imkânı vermesidir. Kâğıt paralar aynı zamanda belirleyicisi olduğu otoriteler tarafından kendisine yüklenen amaca eksiksiz hizmet eder. Kâğıt paralar kendisine atfedilen fonksiyonları ve özellikleri de eksiksiz biçimde yerine getirebilmelidir.

1.2.4.1. Osmanlı'da Kâğıt Para

I. Dünya Savaşı'na kadar geçerliliğini koruyan altın ve gümüş, savaştan sonra önemini kaybetmesi ile kâğıt paralar ön plana çıkmaya başlamıştır. İlk kâğıt para denemeleri bundan daha eskiye dayanmakla birlikte Osmanlı'da ilk kâğıt paralar 1840 yılında Abdülmecid zamanında çıkarılmıştır. Abdülmecid tahta çıktığında Mehmet Ali Paşa isyanı devam etmekteydi. Hem bu isyan hem de uzun süren savaşlar neticesinde ortaya çıkan, büyük para ihtiyacı borçla karşılanmak istense de yabancı devletlerden borç para alınmaması neticesinde ilk kez kâğıt para çıkarılmaya başlanmıştır. Bu paralar 'Kavaim-i Nakdiye-i Mu'tebere' (para yerine geçer kâğıt) olarak

adlandırılmıştır. Aslında bu paralara tam anlamıyla kâğıt para demek doğru değildir çünkü, bunlar aslında devlet tahvilidir ancak para hükümete olup memleket dahilinde kullanabilmektedirler. İlk olarak 4000 keselik faizli kaimeler piyasaya sürülürken daha sonra 32000 keselik (16000 liralık) kaimeler piyasaya sürülmüştür. Halkı bu paralara alıştırmak için %8 faiz getirisi konulmuştur. Böylece kaimeler paradan ziyade ek gelir sağlayan borç senetleri şeklinde işlem görmeye başlamıştır (Öztürk 2002: 1511).

Kelime anlamı ‘uzun bir kâğıdın üzerine yazılmış ferman’ olan kaimeler, uzun bir kâğıt üzerine elle yazılan yazılardan oluşuyordu. Fakat el yazısı ile yazılıyor olmaları ve üzerinde seri numaralarının olmaması kalpazanlar tarafından kolay bir şekilde taklit edilmelerine neden oldu. Taklitleri ele geçirilip imha edilse de başarılı olunamadı. Başta esnaf ve zanaatkarlar olmak üzere halk; bu paraları şüphe ile yanaşmaya başlayınca kaimeler piyasadan toplatıldı. Ancak 1852 yılına gelindiğinde Kırım Savaşı'nın çıkması ile birlikte finansman ihtiyacını karşılamak üzere ikinci bir kaime denemesi yapıldı. Sehim Kaimesi olarak anılan bu paralar faiz geliri sağlamıyordu. Savaşın finansmanı karşılamak için çok sayıda sehim kaimesi basılınca kuruşluk kaimeler 1 altın=100-220 kuruşluk değer kaybına uğradı. 1856'da tedavülde toplam 402-600 adet 344.000 kese faizli kaime bulunmaktaydı. Bu kaimelerin bir özelliği de, karşılığının bulunmamasıdır. Bu da istenildiği kadar çoğaltılıp enflasyon olmasına sebebiyet vereceği anlamına geliyordu ki nitekim öyle de oldu. Yüksek emisyon hacmine ulaşan kaimeler 1 altın= 450 kuruşa kadar çıkarmıştı. Bu da ikinci kaime denemesinin de başarısız olduğu anlamına geliyordu. Nitekim 2 yıl sonra tedavülden kaldırıldı (Tabakoğlu, Bilgin 2013: 152).

Karşılığı bulunmayan paraların, yüksek enflasyon olgusu oluşturmasından dolayı uzun ömürlü olmaması üzerine bir diğer kaime uygulaması; karşılığı olan kaime denemesiyle olacaktır. Nitekim IV. Mehmet tarafından I. Dünya Savaşı sırasında üçüncü kaimeler çıkarıldı. Bu kaimelerin (banknot ve altın) Alman hazinesinde bono olarak karşılığı bulundurulduğundan tam anlamıyla temsili para olarak nitelendirilebilir. Bu uygulama da 4 yıl boyunca toplamda 160 milyon liranın üzerinde banknot hacmi oluştu. Savaştan sonra bu banknotların karşılığında altın değerleri ödenmek suretiyle geri alınacaklarının garantisi vardı. Osmanlı Bankası'nın da para politikasında etkin bir rol üstlenmesi neticesinde yedi tertip olarak piyasada buluna bu

kaimeler 'Evrak-ı Nakdiye' adıyla Türkiye Cumhuriyeti hazinesine kadar geldiler ve 1927 yılına kadar tedavülde piyasada işlem gördüler (Tabakoğlu 2012: 419).

Modern kâğıt paraların öncülüğünü üstlenen banknotlar, halk arasında ağız alışkanlığı nedeniyle kâğıt para kavramı yerine kullanılsa da ikisi arasında belirli farklar vardır. Banknotlar Merkez Bankası tarafından çıkarılıp altına dönüştürülebilirken, kâğıt paralar altına dönüştürülemez. Kâğıt paraları yasal ödeme zorunluluğunun da kullanılabılırken banknotların böyle bir imkanı yoktur. Kâğıt paralar devlet tarafından çıkarıldığı takdirde, yasal dayanağından dolayı kişilerce kabul edilme zorunluluğu varken, banknotlarda böyle bir zorunluluk yoktur. Banknot çıkarılırken mutlaka altın karşılığında dayandırılması gerekirken kâğıt paralarda serbest basım vardır. Hatta Bretton Woods'ta paranın altına bağlanma zorunluluğu getirmesine rağmen piyasadaki işlem gören paraların böyle bir özelliği olmadığı için banknot niteliği kalmayıp kâğıt para olarak işlem görmüşlerdir (Eroğlu 2004: 29). Günümüzde kullanmış olduğumuz paralar banknot paraya örnektir.

1.2.5. Kaydi Para Sistemi

Altın sikke sistemi ile birlikte ortaya çıkan temsili parayla, işlem hacmini daha da gelişmesi neticesinde zenginleşen dönemin sarraflarının işlerini büyüterek banka sistemine girmeleri sonucunda ortaya çıkmaya başlayan para türüdür. Bankacılığa geçen dönemin sarrafları sertifikalar karşılığında altın ve gümüş vermenin yanı sıra kredi kullandırma ya başlamaları ile birlikte kaydi para literatüre girmeye başlamıştır. Kaydi para sürecini kısaca özetleyecek olursak; dönemin bankalarına sertifika karşılığı altın ve gümüş bırakılması ile birlikte bankalarda oluşan mevduat, bir başka kişi için o banka tarafından kredi olarak kullandırılır. Geri ödemesi ile birlikte faiz ile alınan kredi bir başkası için tekrar kredi kullandırılmak üzere hazır bekletilir. Bu sistemde paranın kaynağı bir başka kişinin o bankaya sertifika karşılığı verdiği altın ve gümüşlerdir. Günümüz bankacılığında bu işlem kâğıt paralarla yapılmaktadır.

Bu sistemde genellikle mevduat sahibi faizsiz olarak hesap açmakta ve kullanan ise aracı olan bankaya faiz ödemekte, bankanın karı bu faizle sağlanırken mevduat sağlayanın ise o bankada ücretsiz (faiz almadan) parasının güvende kalmasıdır. Yasal olarak belirlenen kanuni karşılık oranları, vadeli mevduat vb gibi

etkenler kaydi para oluşturma s¼recinde etkilidir. 1. b¼l¼mde kaydi para oluşturma işleminden detaylıca bahsettiğimiz i¼in bu başlık altında detaylı bir şekilde ele almayacağız.

1.2.6. Elektronik Para Sistemi (E-Para)

Sanayileşme s¼reci ile birlikte artmaya başlayan ticaret hacmi ile beraber, teknolojik gelişmelerde buna paralel olarak hız kazanmıştır. Uzaktan iletişim ara¼larının (bilgisayar, telefon, tablet..vb) icat edilip geliştirilmesiyle birlikte, ticaret daha kolay yapılır ve kayıt altına alınır hale gelmiştir. Özellikle bilgiye ulaşmada kolaylık sağlaması neticesinde 21. y¼zyılın pop¼ler ulaşım ağı olmuştur. Bu teknolojik gelişmelerin en önemli yanı, hi¼ ř¼phesiz ticari işlemlerde üstlendiği rold¼r. Verilerin giderek sanal ortama aktarıldığı ¼ađımızda veri transferleri de bu iletişim ara¼ları sayesinde yapılmaya başlanmıştır. Banka mevduatları, internet ortamına aktarılarak kişisel erişime izin verilmiş ve kanun ¼erçevesinde verilen bu izne g¼re işlem yapma yetkisi de verilmiştir. Dijital paralar, internet ortamında var olan başka bir işlem i¼in transfer edilmesi m¼mk¼n olan paraların t¼m¼d¼r. Bu paraların kriptolu.. vb paralardan ayrılan en önemli y¼n¼ bir aracı kuruma bağlı olarak ger¼ekleřmesidir. Elektronik paraya; ‘dijital para’ ‘sanal para’ ‘e-para’ da denilmektedir. Dijital paralar, ülke para birimleri (dolar, euro, yen...vb) zerinden değerlendirilirler. Dijital paralar, kişisel bir fondur ve mali değerini nakit olarak değil de kredi kartı, internet bankacılığı gibi aracı varlıklara ifa eder.

demelerin, elektronik ortamda yapılmaya başlanması neticesinde gelişen elektronik fon transferi (EFT), zaman ve maliyet konusunda kolaylık sağlamaktadır. EFT’nin getirdiği kolaylıkla birlikte demeler daha hızlı yapılarak nakit ihtiyacının oluşturacağı sıkıntılar giderilmiş oldu. EFT amacıyla kullanılan en önemli ara¼lardan bir tanesi de hi¼ ř¼phesiz otomatik işlem yapan makinelerdir (ATM). ATM kartları ve kredi kartları sayesinde de bankaların şubeleri meşgul edilmeden zaman kaybına neden olmadan ve herhangi bir şahıs tarafından sanal işleme yardım duyulmadan yapılabilmektedir (Erdem 2008: 20). EFT’ler kâğıt para sisteminin en g¼çl¼ alternatifidir. ATM’ler işlem karmaşıklığına neden olmamak i¼in kâğıt para ve metal para ile uyumlu olması gerekir. Aynı zamanda yapılacak işlemin doğruluğunun garantisini i¼in bilgilendirme fişi verir ve işlem g¼venliđi i¼in şifreleme sistemi ile

koruma sağlar. Önceleri kredi kartları şifreleme ile koruma sağlamazken 2006 yılında çıkarılan 5464 nolu Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu ile bu zorunlu hale getirilmiştir. Günümüzde dijital para kullanımının en önemli kolaylıklarından bir tanesi de; e-ticaret, fatura borcu, kurum ödemeleri.. vb işlemler için 7 gün 24 saat anında işlem yapılabilmesidir.

Tablo 8. 2018 Yılı Türkiye’deki Kredi Kartı Kullanımı, Pos Cihazı ve ATM Sayıları

DÖNEM* (2018)	POS SAYISI	ATM SAYISI	KREDİ KARTI	BANKA KARTI
1.DÖNEM	1.612.992	50.256	63.427.622	134.580.995
2.DÖNEM	1.585.581	50.930	64.817.559	136.406.151
3.DÖNEM	1.609.308	51.455	65.483.891	140.076.710
4.DÖNEM	1.586.747	51.941	66.304.603	146.375.337
2018 DÖNEMİ	1.586.747	51.941	66.304.603	146.375.337
DÖNEM (2019 1. DÖNEM	1.573.926	52.283	66.702.384	151.541.317

Kaynak: <https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/donemsel-bilgiler/> (E.T: 26.05.2019)

*Dönemler 3’er aylık periyotları kapsamaktadır.

2018 yılı sonu kredi kartı sayısı yüzde 6 artarak 66 milyon 304 bin e, banka kartı sayısı ise, yüzde 11 artarak 146 milyon 375 bin e yükselmiştir. Böylelikle her iki kartın toplamı 2018 yılı sonu itibariyle 212 milyon olmuştur. Aynı zamanda 2018 yılı sonu itibariyle toplam işlem adeti 3.849.877 iken, toplam işlem tutarı 734 milyar 330 milyon TL olmuştur. Yine bu dönem içerisinde kredi kartı ile yapılan ödemeler yüzde 18 artarken banka kartı ile yapılan ödemeler yüzde 38 oranında artmıştır. Bu oran 2018 yılı içerisinde Türkiye’deki her üç alışverişten birisinin kredi kartı ile yapıldığını gösterir. (<https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/donemsel-bilgiler/> (E.T: 26.05.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DEKİ PARASAL KURUMLAR

Paranın icat edilip yaygınlaşmasındaki en önemli etken hiç şüphesiz ki artan düzeyde ticaret hacmi olmuştur. Ticaretin artmasının getirdiği yükü birlikte, bu işlemleri kolaylaştıracak araçlar (paralar) gerekmiştir. Önceki ünite de bahsettiğimiz altın, gümüş, banknot ve e-para son zamanların en modern paraları olarak bu ihtiyaçlara cevap vermiştir. Paranın yaygınlaşması ile birlikte ticaret ödemelerinde kolaylık sağlanmış ve buna paralel olarak ticaretin daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayarak ödeme sistemi düzensizliğini ortadan kaldırmıştır. Altın gümüş gibi metal paraların kullanıldığı 18. ve 19. yüzyıllarda bu paraların taşınmasını verdiği risk ile birlikte dönemin sarraflarının ortaya çıkardığı 'sertifika' usulü ile elinde değerli maden olan bunları sertifika karşılığı sarrafa teslim ediyor ve karşılığında aynı değere eşit olan ve belirlenen yerlerde istediğin zaman paraya çevrilebileceği temsili para niteliği olan sertifika alıyordu.

Özellikle sanayi devrimi öncesi gelişme gösteren kalkınma hamleleri, daha çok üretim artışını da beraberinde getirdi. Buna paralel olarak üreticinin eline geçen para arttı. Bu parasını korumak isteyen üreticiler çareyi yine sarraflara gitmekte buldu. Dönemin sarraflarına talep artmaya başlayınca zenginleşmeye daha çok başlayan sarraflar işlerini büyümeye başladılar. 1690 yılında ABD'de Massachusetts Hükümeti'nin çıkardığı kâğıt parayı takiben 1694 yılında İngiltere'de ilk kâğıt parayı sarraflar çıkarmıştır. Kâğıt paranın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bu paraların işleyişiyle ilgili kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle 1763 yılında buharlı makinelerin bulunması sonucu ortaya çıkan Sanayi devrimiyle birlikte para olgusunu yönetmek için daha modern kurumların oluşturulması ihtiyacı doğdu. Çünkü o dönemlerde sarraflar tarafından yürütülmeye çalışılan kısmi banka türü uygulamalar yetersiz kalmaya başlamıştı. Parasal kurum denince ilk önce bankalardan bahsetmemiz gerekecektir. Modelin bankacılığın gelişimi yukarıda bahsettiğimiz şekilde olmuştur daha önceki dönemlerde bankacılık tarzı gelişmelerde olmuştur bu ünitemizde bu gelişmelerden bahsedeceğiz. Aynı zamanda Türkiye'de faaliyet gösteren banka

kurumları ve banka dışı finansal kurumların işleyişi, özellikleri, türleri, faaliyet ve görevleriyle birlikte, bu kurumların ekonomimiz üzerindeki etkisini inceleyeceğiz.

2.1.Dünyadaki Bankacılığın Tarihçesi ve Gelişimi

İlkel olarak ilk bankacılık faaliyetlerinin M.Ö. 2000 yılında Eshunna Kralı'nın bankacılık yasalarıyla düzenleyerek %20 faiz oranı ile işleme onay vermesi ile başlamıştır. Daha sonra M.Ö. 1792-1750 yılları arasında Babil kralı Hamurabi'nin ilk bankacılık yasalarını yazıp, borç verme, para toplama, borç günü borcun tahsil işleminin ne şekilde olacağını belirtmesi ile birlikte bankacılık tarihi başlamıştır (Yazıcı 2017: 3). Babil krallığında ilk bankaların tapınaklar ilk bankacıların rahipleri olduğu söylenir. O dönemde insanlar tapınakları en güvenilir yer olarak görmeleri neticesinde elde etmiş oldukları kıymetli eşyalarını para yerine kullandıkları araçlarla birlikte, tanrılara sunmak üzere getirdikleri hediyelerle birlikte rahiplere bırakırlardı. Rahiplerde emanet bırakılan bu kıymetleri bazı güvenceler ile ihtiyaç sahiplerine vererek geri ödemelerde hediyesi ile birlikte isterlerdi. Bu işlem bir nevi ilkel bankacılık olarak nitelendirilir (Kocaman 2004: 33).

Dünya Bankacılığının Gelişimiyle İlgili Diğer Gelişmeler Şu Şekilde Olmuştur (Yazıcı 2017: 3);

- M.Ö. 640-630: Lidyalılar tarafından ilk metal para keşfedilmiş ve bundan sonra ticari işlemler hız kazanmıştır.
- 1609'da Hollanda Hükümeti tarafından Amsterdam Bankası ismiyle ilk Merkez Bankası kurulmuştur.
- 1637 Venedik Bankası kurularak banknot ve çekle kullanıma öncülük etmiştir.
- 1694'de Avrupa'da İngiltere'nin başını çektiği ve 50 yıldan fazla süren savaş sonucunda finansal destek bulabilmek için İngiltere Bankası kurulmuştur.
- 1781 ABD'de Bank of North Amerika (Kuzey Amerika Bankası) adıyla ilk ABD bankası kurulmuştur.
- 1907 ilk ABD Merkez Bankası Federal Reserve Bank adıyla kurularak modern bankacılığın temelleri atılmıştır.

M.Ö. 2000 yılında başlayan parasal kurumların en önemlisi olan bankacılığın I. Dünya Savaşı'na kadar gelişimi özetle bu şekilde olmuştur. Parasal kurumlar, hükümetlerin ekonomik ihtiyaçları ve para politikası uygulamaları neticesinde değişiklik gösterse de her ülkede parasal kurumların ilki ve en önemlisi daima bankalar olmuştur. Bankalar kamu sektörüne ait olabildiği gibi özel sektöre de ait olabilir. Bankaların hükümetlerin politikaları uygulamada yardımcı, geri gerekse mali sistemin takibini sağlamada hükümet politikaları ile paralel hareket eden kamu ve tüzel kişiliği bulunan parasal kurumdur. Bugün ülkemizde de ilk parasal kurum olma niteliği taşıyan bankadan giriş yaptık. Ünitimizde, Türkiye'deki parasal kurumlardan bahsedeceğiz. Türkiye'deki banka kurumu türlerine geçmeden önce Osmanlı döneminden cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte bankacılıkla ilgili gelişmelerden bahsetmemiz fayda sağlayacaktır.

2.2.Osmanlı Döneminde Banka Türü Faaliyetler

Türk bankacılık sistemini dönemseldan açıdan değerlendirdiğimizde, bankacılığın ilk ortaya çıkışından itibaren gelişim süreci ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde denk geldiğini görürüz. Osmanlı İmparatorluğu döneminin sonuna kadar herhangi bir banka ve benzeri kurum bulunmadığından belirtilen döneme kadar bankacılıkla ilgili gelişmeler çok yavaş ilerlemiştir. Bunda en önemli etken kritik coğrafyada bulunmanın getirdiği sorumluluklar birlikte Türklerin önceliği askerliğe ve yöneticilere vermesi, Türk inancında faizin haram olması gibi etkenler bu tür kurumların Müslüman olmayan gayrimüslimlere bırakılmasında etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken ise; batıda yaşanan sanayileşme hareketlerini ayak uyduramayan Osmanlı'nın sanayileşmiş batının dış rekabetine karşı esnaf ve sanatkarları korumak için kapalı ekonomi modelini benimsemiş olmasıydı (Yıldırım 2017: 24-25). Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı hazinesinde bozulmalar başlamış ve devletin sürekli artan borcuna finansman olarak sıcak paraya ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda borç veren durumda olan dönemin sarrafları daha da zenginleşerek Banker unvanı almışlardır. Bu bankalar İstanbul'da Galata çevresinde faaliyet göstermeleri sebebiyle bunlara 'Galata Bankerleri' de denilmektedir.

Türkiye'de gerçek anlamda ilk banka 1847 yılında bu Galata bankerlerinden olan J. Alleon ve Thedor Baltazzi tarafından hükümetinde yardımıyla 'İstanbul Bankası' (Banque de Constantinople) olarak kurulmuştur. Bu bankanın ömrü uzun olmamış ve 1852 yılında faaliyetlerine son vermek durumunda kalmıştır. Osmanlı'nın son zaman zamanlarında faaliyet gösteren bankaların çoğu yabancı sermaye iştiraki ile kurulmuştur. Bu yüzden bu bankalar ülkemize bulunan yabancı şirketlerin finansmanında rol üstlendiği bilinmektedir (Parasız 2011: 21-22). 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile birlikte merkezi Londra'da olan Osmanlı'da ilk modern banka unvanı taşıyan 'Bank-ı Osmani' (Osmanlı Bankası) kurulmuştur. 1863 ve 1875 yıllarında bu bankaya; tedavülde para basma, devletin bir kısım gelirlerini bankasına yatırma, aynı şekilde giderlerini banka aracılığıyla ödeme ve devlet tarafından bütçe ile ilgili yapılacak görüşmelere temsilci gönderme gibi ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu sayede yabancı bir banka günümüz Merkez bankasının bile yetkisi olmayan görevler üstlenerek ülkemizde yabancı bankalar döneminin de öncülüğünü yapmıştır (Canbaş, Doğukanlı 2007: 274). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1924 ve 1925'de bankaya verilen bu ayrıcalıklar geri alınmıştır.

Osmanlı Bankası, Osmanlı topraklarında kurulan ilk banka olmakla birlikte daha önce kurulan ve kurulacak olan bankaların en az birinin ismi ile aynıydı. Aynı şekilde bu bankanın Osmanlı topraklarında kullanımlara uygun el değmemiş ekonomik ve mali değeri olan kaynaklardan yararlanmak için birçok büro kurma işlemine girişmesi de diğer bankaların amacından farksız değildi. Osmanlı Bankası yaşanan bu rekabet ortamında bile piyasadaki etkin konumunu sürdürmeyi başardı. 1863 yılında Bank-ı Osmani-i Şahane haline gelip herkesin kabul etmek zorunda kaldığı hakimiyet ve güç konumuna geldi (Eldem 2000: 12).

Osmanlı zamanında kurulan ilk bankalar yabancı sermayeli bankalar olmakla beraber, yerli sermaye ile kurulan banka sayısı yabancı sermayeli banka sayısının çok gerisinde kalmıştır. Milli bankacılıkta verilen yerli sermaye ile kurulan bankacılığın ilk örneğine Mithat Paşa'nın 1863 yılında Niş Valisi olarak görev yaptığı dönemde Yugoslavya'nın Pirot kasabasında 'Memleket Sandıkları' adıyla kurduğu yapılaşmada rastlarız. Bununla da yetinmeyen Mithat Paşa halkın gerek yastık altında gerekse tedavülde bulunan dağınık haldeki paralarını tek bir düzende toplayarak bu paralarla ihtiyaç sahiplerine borç para verme (kredi verme) ve halkın çok harcamasını

engelleyerek onları tasarrufa alıştırmak amacıyla 1868 yılında da 'İstanbul Emniyet Sandığı'nı kurmuştur. Bu düzen devam ederken yine Mithat Paşa tarafından 1888 yılında tarım bankacılığı ile ön plana çıkararak kurulan 'Ziraat Bankası' ile İstanbul Emniyet Sandıklarının işlem gören şubeleri Ziraat Bankası'nın işlem gören şubeleri görevini üstlenmiştir. 1907 yılına gelindiğinde ise İstanbul Emniyet Sandığı, Ziraat Bankası'na bağlanmıştır. 1911 ve 1923 yıllarında bununla beraber 19 yerli sermayeli banka kurulmuştur (Boyacıoğlu, Takan 2015: 4).

1859 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'yla birlikte ekonomik reformlar çerçevesinde bankacılık sektöründe de hareketlilik başladıysa da Türk bankacılık sektöründeki asıl hareketlilik Cumhuriyetin İlanı olan 1923'ten sonra olmuştur. Cumhuriyetten sonra da kapalı ekonomik yapıda hızlı bir dışa açılma durumu olmadığı için ulusal bankacılıkta kendi kabuğu içerisinde dışa kapalı bir şekilde gelişimini sürdürmüştür. Dışa kapalılık durumu bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. 1923 yılında kalkınma adına atılan en önemli adımlardan birisi olarak kabul edilen İzmir İktisat Kongresi'nde ülkenin izleyeceği ekonomik politikanın yanında bankacılığında gelişmesi yönünde politikalar belirlenerek kapalı ekonominin bankacılık üzerinde oluşturduğu sıkıntılar bertaraf edilmeye çalışılmıştır (Aksoy 1998: 391).

Bankalar oluşumuna başladığı yıllardan itibaren iktisadi hayatın çok önemli bir kurumu olmayı başarmıştır. İktisadi hayatın en önemli unsuru hiç şüphesiz paradır. Ancak paranın kontrolü için sistemsel bir mekanizma gereklidir. Paranın icadından beri para mekanizmasının tamamen ortadan kalkması gibi olaylara şahit olunmuştur. Bu durumun, kimsenin tahmin edemeyeceği büyük ölçüde zararları olmuştur. Örneğin; 1933 yılında ABD'de bütün bankaların faaliyetlerini durdurmaları sonucunda ortaya çıkan ekonomik kargaşa bankaların iktisadi hayatta ne kadar mühim rol oynadıklarını göstermektedir (Kuyucak 1942: 1). Cumhuriyetin ilanından sonra türlerine göre birçok banka çeşidi ortaya çıkmıştır. Bunlar;

1. Merkez Bankası
2. Ticari Bankalar
3. Kalkınma Bankaları
4. Yatırım Bankaları

5. Kıyı Bankacılığı

6. Katılım Bankacılığı

2.3. Türkiye’de ki Banka Çeşitleri ve Özellikleri

Cumhuriyetin ilanından sonra başlatılan ekonomik kalkınma hamleleri ile birlikte ülkenin sınai, sanayi, tarım ve benzeri ihtiyaçları doğrultusunda yatırım hamleleri başlatılmıştır. Bununla birlikte bu yatırımların kategorize edilerek o alanda yapılacak yatırımları finanse etmek için, banka çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu konu başlığında ilgili bankaların görevleri ve işleyişi yapısını detaylı şekilde ele alacağız.

2.3.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)

Türkiye’de Merkez Bankası kurulması Cumhuriyetin ilanından önce kararlaştırılmışsa da dönemin getirdiği ekonomik sıkıntılar buna müsaade etmemiştir. Türkiye’de ilk Merkez Bankası kurulması ancak 1930 tarihinde mümkün olabilmektedir. Avrupa’da ise durum tam tersiydi. İlk Merkez Bankası 17. yüzyıl sonlarına doğru İngiltere ve ardından İsveç’te kurulmuştur. Bunları takiben 1800 yılında Fransa’da, 1811 yılında Finlandiya’da, 1814 yılında Hollanda’da, 1817 yılında ise Norveç ve Avusturya’da, 1818 de Danimarka’da kurulmuş, 30 yıl aradan sonra 1850’de Belçika’da, 1860 yılında Rusya’da, Almanya’da 1871 yılında, günümüzde en çok parası toplama hacmine sahip olan İsviçre Merkez Bankası ise 1907 yılında kurulmuştur (Öztürk 2011: 84). Dünya üzerinde kurulan bütün Merkez bankalarının özellikleri hemen hemen aynıdır. Hepsi ilgili ülkenin ulusal Merkez Bankası statüsünde kurularak devletin ekonomik politikalarına hizmet etme amacı taşımaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1923’te ülkenin kalkınmasına yönelik yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde piyasa bankası işlevi görecek milli banka niteliği taşıyacak bir banka kurulması yönünde fikir beyanında bulunulmuş, diğer ülke Merkez bankalarının da görüşü istenmiştir. Bu doğrultuda gelen görüşler değerlendirildikten sonra Lozan Üniversitesi öğretim üyesi Prof Leon Morf’un da katkılarıyla bir yasa hazırlanmıştır. Kurulacak bankanın isminin idare bilimlerinden bağımsız olmak üzere ‘Cumhuriyet Merkez Bankası’ ismi verilmesi kararlaştırılmıştır(<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+>

[Menu/Banka+Hakkında/Genel+Bakis](#)) (E.T: 25.06.2019). Türkiye Cumhuriyeti ismindeki 'i' harfi kuruma aitlik kazandırıp bağımsızlığına gölge düşürebileceği için isminde kullanılmamıştır. Bu isimle hazırlanan 1715 sayılı yasa ile 11 Haziran 1930 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 3 Ekim 1931 yılında fiilen faaliyetlerine başlamıştır (Öztürk 2011: 85). 1715 sayılı yasa 1970 yılına kadar birçok değişikliğe uğrayarak bankanın kredi verme, banknot çıkarma yetkileri üzerinde değişikliğinde gidilmiştir.

Merkez Bankası emisyon bankası görevinde olarak diğer kamu kesimlerinden farklı olmak için anonim şirket statüsünde kurulmuştur. Anonim şirket olması belirli bir sermaye gerektirmektedir. Kar elde etmek gibi bir amacı olmayan Merkez Bankası'nın sermayesi; 25.000 TL'lik sembolik bir rakamdır. Merkez Bankası'nın hisseleri 4 kısma ayrılır <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Genel+Bakis> (E.T: 25.06.2019).

A Grubu Hisse Senedi: Sermayenin %55,12'sini oluşturan ve tamamı hazineye ait olan hisse senetleridir.

B Grubu Hisse Senedi: Sermayenin %25,74'ünü temsil ederek Türkiye'de faaliyet gösteren milli sermayeli bankalara ait hisse senetleridir.

C Grubu Hisse Senedi: Sermayenin %0,02 si ile milli bankaların dışındaki diğer bankalar ile ayrıcalıklı şirketlere ait hisse senetleridir.

D Grubu Hisse Senedi: Sermayenin %19,12 si ile Türkiye'de faaliyet gösteren ticaret kuruluşları ile Türk vatandaşı gerçek ve tüzel kişilere ait olan hisse senetleridir.

2.3.1.1. Alternatif Kurum Olarak Para Kurulu

Merkez Bankasının tekelinde bulunan para basma yetkisini, enflasyona sebebiyet verecek şekilde davranış sergileyen hükümetlerin bu konuda kontrol edebilmek için son zamanlarda önlem olarak gündeme getirdikleri para kurullarıdır. Bu kurul; sabit döviz kuru uygulamasında mevcut döviz rezervine karşılık göstererek para çıkartan, kamu kesimine, kamu kesimi dışında kalan kesimlere ve bankalara kredi sağlama işlevi olmayan kuruldur. Bu kurul sabit döviz kuru uygulamasına özel bir uygulama olarak karşımıza çıkar ve Merkez Bankası'na alternatif olarak gösterilir.

Merkez Bankası bünyesinde bulunan iç varlıkları karşılığında para çıkarabilirken, para kurulu sadece mevcut rezerv para türünde dış varlıklar karşılığında para basma yetkisine sahiptir. Bu durumu bir tablo yardımıyla gösterecek olursak (Akdiş 2011: 79-80);

Tablo 9. Para Kurulu ve Merkez Bankası'nın Piyasaya Para Sürme İşlemi

PARA KURULU	
AKTİF (VARLIKLAR)	PASİF (YÜKÜMLÜLÜKLER)
<ul style="list-style-type: none"> • Rezerv para cinsinden likit varlıklar • Ticari Banka Mevduatı • Net varlıklar 	<ul style="list-style-type: none"> • Dolaşımdaki Para
MERKEZ BANKASI	
AKTİF (VARLIKLAR)	PASİF (YÜKÜMLÜLÜKLER)
<ul style="list-style-type: none"> • Rezerv para cinsinden likit varlıklar • İç Varlıklar (Kamu Borcu) • Net Varlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Dolaşımdaki Para • Ticari Bankaların Mevduatı

Kaynak: (Akdiş 2011: 79-80)

2.3.1.2. Merkez Bankasının Yetki ve Görevleri

Banknot Çıkarma: Merkez Bankası'nın en temel görevidir. Merkez Bankaları devletler tarafından piyasada basılacak olan parayı kontrol edebilmek amacıyla kurulurlar. Bu yüzden devletin para basması Merkez Bankasının tekelindedir. Merkez Bankaları bastıkları banknotları piyasaya sürüp piyasadaki eski paraları ise yenisiyle değiştirme yükümlülüğüne sahiptir.

Fiyat İstikrarı: Merkez Bankaları çıkarmış oldukları banknotların değerini korumakla yükümlüdürler. Paranın değerini korumak için yasalarla belirlenen müdahale araçlarını da kullanma yetkisine sahiptirler.

Piyasadaki Para Miktarını ve Kredi limitini Kontrol Etmek: Merkez Bankası fiyat istikrarının sağlanması için piyasada enflasyon olgusuna izin vermemesi gerekir. Bunun yolu da piyasaya sürülecek olan paranın miktarını kontrol etmekten

geçer. Yine bu bağlamda piyasaya sürülecek parayı kontrol edebilmek için diğer banka ve kurumlara sağlayacağı kredi miktarını da kontrol etmekle yükümlüdür.

Döviz Kuru Rejimi: Merkez Bankası iç piyasalarda para miktarını kontrol edebilmek için döviz kuru rejimini optimal seviyede ayarlamak durumundadır. Ülkeye giren ve çıkan döviz yurt içindeki yerli para miktarında değişiklik yapmakta ve piyasada çalkantılar olmaktadır. Örneğin; döviz kuru TL karşısında değer kaybetmesi sonucunda sanayileşmesi yeterli olmayan ülkemizde ithalata dayalı malların maliyeti artacağından bu durum enflasyon olgusuna sebebiyet verecektir. Merkez Bankası bu durumu önlemek için döviz kuruna müdahale etmekle yükümlüdür.

Finansal Piyasaları Takip Etme: Merkez Bankası piyasalarda oluşabilecek sıkıntıları, oluşmadan önce önlemini alarak bertaraf etmek zorundadır. Bu bakımdan finansal piyasaları sürekli izlemektedir.

Son Ödeme Mercii: Merkez Bankası kredi verme göreviyle birlikte oluşan sıkıntılar neticesinde nakdi yönden sıkıntıya düşen kurumlara gün içinde gecelik olarak kredi imkanı sağlamaktadır. Yani, kriz durumlarında fon ihtiyacı olan bankalara fon sağlamakla yükümlüdür.

2.3.1.3. Merkez Bankası Bağımsızlık Sorunu

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası fiyat istikrarı sağlamak konusundaki hedeflerini yerine getirebilmesi için siyasi yönetiminin müdahalesi ve baskısı olmadan bu yönde politika yürütebilmelidir. Bu tür politikalar uzun vadeli bir süreç gerektiren politikalarlardır. Ne var ki bu politikalar siyasi yönetimlerin kanunla belirlediği süreçler dahilinde değişmektedir. Bu değişimler, ilgili siyasilerin aldığı para politikası kararlarının uygulanması önündeki en büyük engeldir. Bu yüzden Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ekonomik politika bağımsızlığı olarak siyasi yönetime etkisi ve istikrarsız değişim ortamından bağımsız biçimde uygulanması gerekmektedir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bağımsızlık göstergeleri 4 kola ayrılmıştır (Yazıcı 2017: 123-124);

Yasal Bağımsızlık: Kurumun, yönetiminde yürütme organına kadar tüm birimlerin siyasi yönetimden bağımsız olarak atanabilmesi ve karar alabilmesi hakkını yasal düzenleme ile korunmasıdır.

Fiili Bağımsızlık: Yasal bağımsızlığa ilave olarak bankanın yönetim kararlarında bağımsız olarak alınmasını ifade eder.

Politik Bağımsızlık: Kurumun, hükümetin politikalarında bağımsız olarak kendi politikasını belirleyip uygulamasını ifade eder.

Kullanım Bağımsızlığı: Kendine tanınan para politikası araçlarının kullanımında bağımsız olmasını ifade eder.

2.3.2. Ticari Bankalar

Devletler, parasal sistemlerini düzenlemek ve kontrol altına alabilmek için Merkez Bankası gibi ana kuruma ihtiyaç duymaktadırlar. Devletlerin piyasa düzeni konusunda tek araçları Merkez Bankaları değildir. Merkez Bankalarına ek olarak ticari banka oluşumları da vardır. Ekonomik sistem içerisinde bir adet Merkez Bankası bulunurken serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu bir piyasa türünde birçok ticari banka bulunabilir. Merkez bankaları kâr amacı gözetmemelerinden dolayı diğer kurumlara benzemezken, ticari bankalar kâr amacı gözetmelerinden dolayı diğer kurumlara (işletmelere) benzer. Ticari bankalar ana banka görevi gören Merkez Bankası'nın uygulayacağı politikalara bağlı kuruluşlardır. Tanımsal olarak ticari bankalar; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), yasalarına göre faaliyet gerçekleştirmek üzere halkın elindeki paraları toplayarak oluşturulacak olan fondan kredi ihtiyacı olanlara belirli bir oranda elde edecek şekilde kredi kullanımını sağlayacak olan banka türüdür.

Piyasalarda, ticari bankaların yanı sıra farklı amaçlarda işlem gören banka türleri de bulunmaktadır. Ticari bankalar hep bu banka türlerinden ayıran en önemli özelliği, kaydi para oluşturabiliyor olmasıdır. Ticari bankalar çek kullanıyor olmaları sebebiyle topladıkları fonları aktif süresi gelene kadar bir diğer üçüncü şahıslara kredi olarak kullanırlar. Kullandırdıkları kredinin faizi ile birlikte geri ödemesinden sonra oluşan ek gelirlerle birlikte yine kredi kullandırma fonu elde etmiş olurlar. Ticari bankaları farklı kılan bir diğer özelliği ise; bilançolarını çeşitlendirmelerinde yardımcı olan mali aracı kurumların olmasıdır. Bu sayede karlılıklarını daha çok artırıp maliye risklerden daha az etkilenmeyi amaçlarlar <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi16.doc> (E.T: 06.02.2019).

Ticari Bankalar Fon Kullandırırken 2 Türlü Hesap Kullanırlar;

1. Vadesiz Mevduat Hesabı (VMH): Mevduat sahiplerinin belirli bir amacı gütmeyen oluşturduğu belirli bir süre şartı olmaksızın mevduata erişip üçüncü şahıslara aktarabildiği hesaplardır. Bu hesap türüne ‘Çek Hesabı’ da denilmektedir. Bu hesap türü yalnızca ticari bankalara ait olan bir özelliktir.
2. Vadeli Mevduat Hesabı: Belirli bir kar oranı karşılığında, anlaşılan süre içerisinde bankalarda tutulan paraların olduğu hesap türüdür. Bu hesap türünde yatırılan paranın süresi dolmadan çekilemez. Bu hesap türü aynı zamanda paradan para kazanmak isteyenlerin tercih ettiği bir hesap türüdür.

2.3.2.1. Ticari Bankaların Fonksiyonları

Fon Toplama ve Kredi Verme: Bankaların en önemli özelliğidir. Sermaye Piyasası yasalarının öngördüğü şekilde fon toplayarak toplanan kredileri fon olarak kullandırır.

Kaydi Para Oluşturma: Ticari sıfatla işlem gören bankalar, toplanan mevduatların birkaç katı kadar kaydi para oluşturarak mevcut mevduatın birkaç katı kadar ek satın alma gücü sağlarlar.

Yatırım Yapma: Yasalarda belirlenen amaçlar doğrultusunda, sermayesinin belirli bir kısmını yatırımcı şirketlere ortak olarak verebilmektedir.

Kamu Kesimini Finanse Etmek: Kar amacı taşıyan bu bankalar, daha çok kar elde etmek için devlet tahvili ve bono gibi kıymetli evrakları alabilmektedir. Bazen bu işlevi zorunlu olarak yapsalar da bu kamu kesimini finanse etmeleri gerçeğini değiştirmemektedir (Öztürk 2011: 107).

Aracılık Görevi: Dış alım ve satım işlemlerinde ödeme sırasında garanti rolü oynayarak ticari işlemlere aracılık etmek.

Danışmanlık Görevi: Kredi kullanımı konusunda ve piyasadaki finansal aracı işlemlerinde müşterilerine danışmanlık hizmeti sunabilmek.

Havale ve Kambiyo İşlemleri Yapmak

Müşterilerin İhtiyacı Olan Kolaylıkları Sağlamak: Kredi kartı, kiralık kasa hizmetleri, su, doğalgaz ve elektrik fatura ödemelerinde müşterilerine kolaylık sağlamak.

2.3.3. Kalkınma Bankası

Kalkınma bankaları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkelerin yaşamış olduğu sermaye eksikliğinden dolayı yaşanan yatırım eksikliğini gidermek için, kalkınmada öncelikli elde etmiş bölgelere gerekli sermayeyi sağlamak adına kurulmuş olan bankalardır. Bu bankaların gelirleri ilgili devletin hükümetleri tarafından sağlanan fonlar ile uluslararası kurumların sağladığı kaynaklardan oluşmaktadır (Akbulak, Kavaklı & Tokmak 204:82). 1950'li yıllarda II. Dünya Savaşı'nı getirdiği yıkımı finanse etmek için toplanan devletler, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) kurulmasına karar vermişlerdir. IBRD daha çok kalkınmaya yönelik fon sağlama görevindeydi. Bu bankaya başvuracak olan gelişmekte olan ülkelere IBRD Bankası kendi bünyelerinde Kalkınma Bankası kurulmasının şart koşuyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan kalkınma haberlerinin yapıldığı İzmir İktisat Kongresi'nde sanayi kesiminin fon ihtiyacını karşılayacak bir Sanayi Bankası kurulması yönünde ilk adım; 1925 yılında Türkiye'nin ilk kalkınma bankası sayılan 'Sanayi ve Maden Bankası' kurulmasıyla olmuştur. Bu bankanın öncelikli görevi, sanayi kuruluşlarına gerekli krediyi sağlamak, Sanayi atılımları gerçekleştirmek, doğrudan veya iştirak etmek suretiyle maden imtiyazları alıp işletmek, madencilik sektöründe fon sağlamak ve kuruluş amacına aykırı olmayacak şekilde her türlü bankacılık faaliyetlerinde yer almak şeklinde belirlenmiştir. Kuruluş gerçekleştiremeyen bu banka 1932 yılında ikiye ayrılmıştır; Bankacılık görevi için; 'Sanayi Kredi Bankası', Madencilik için; 'Devlet Sanayi Ofisi' olmuştur. Daha sonra bu iki kuruluşta kaldırılarak 1933'te 'Sümer Bank' kurulmuştur (Canbaş, Doğukanlı 2007: 322-324).

Kalkınma bankalarının ticari bankalardan ayıran en önemli farkı; bu bankaların ticari bankalar gibi mevduat toplama yetkisinin olmamasıdır. Kaynaklarını, uluslararası kurum kredileri ve hükümet bütçesinden aldıkları parayla ve tahvil çıkararak elde ettikleri gelirlere oluşturur. Türk Sınai A.Ş ve Türkiye Kalkınma

Bankası A.Ş bu bankalardandır (Gümüş, 2014: 200). Bu bankalar devlet tarafından kurulabildiği gibi özel sektör tarafından da kurulabilir. Örneğin; Türkiye'de ilk özel kalkınma bankası 1850 yılında kurulan ve hala faaliyete devam eden 'Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır (Canbaş, Doğukanlı 2007: 324).

2.3.3.1. Kalkınma Bankalarının Kaynakları

Kalkınma bankaları faaliyet amaçlarını gerçekleştirirken kaynağa ihtiyaç duyarlar. Bu kaynakları; iç kaynaklar ve dış kaynakları olarak ikiye ayırabiliriz (Boyacıoğlu, Takan 2015: 60);

2.3.3.1.1. İç Kaynaklar

- Devlettten ya da Merkez Bankası'ndan sağlanan fonlar
- Özel tasarruf yoluyla elde edilen fonlar
- İç finansman
- Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesindeki kaynaklar

2.3.3.1.2. Dış Kaynaklar

- Uluslararası mali kurumlardan alınan krediler
- Uluslararası mali kurumlara yapılan tahvil satışından elde edilen gelirler
- Sermaye İştirakleri; Dünya Bankası ve benzeri kuruluşlar bu tür bankaların kuruluş sermayelerine katılırlar, fakat zamanla bu bankalarda elde ettikleri haklarını özel kesimlere devrederler.

2.3.3.2. Kalkınma Bankalarının Görevleri

- Fon ihtiyacı olan ilgili sektöre kredi desteği sağlamak
- Yalnızca kendisinin değil dış kaynaklarından ülkede yatırım yapmasını sağlamak, bunun neticesinde sektörel bazda yatırım projeleri hazırlayıp sunmak
- Hükümetin yatırım projelerine aykırı olmadığı sürece yabancı kaynaklar tarafından yapılacak yatırımlara aracılık etmek

- Ülkede oluşabilecek yeni yatırım alanlarına destek olmak
- İlgili yatırım alanının gerçekten gerekli olup olmadığı ile ilgili çalışmalar yaparak o yatırımın sağlayacağı katkıyı önceden hesaplamak
- Sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunarak yatırım yapacak kurumlara güven ortamı oluşturulmasını sağlamak

2.3.4. Yatırım Bankası

Halkın elinde bulundurduğu, kısa ve uzun vadede kullanmayı düşünmediği kıymetlerin tasarrufa dönüşmesi (halkın kullanımına sunulması) devletin orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasına aracı olan bankalardır. Yatırım yapacak ticari işletmeler ve sanayi ortakların çıkarmış oldukları hisse senetleri ve tahvillerini halka arz etmede aracılık ederek halkın elindeki atıl kapasitede bulunacak fonların bu yatırım işletmelerine ihracını sağlar. Aynı zamanda bu kuruluşlara danışmanlık, satışlarına ise aracılık görevi üstlenmektedir (Öztürk 2011: 111). Yatırım ticari bankalar gibi kar etme amacı taşımazlar. Bu bankalar; ticari bankalar gibi mevduat toplamazlar ve ticari bankalar gibi kaydi para oluşturma yetkileri de yoktur.

Gelişmekte olan ülkelerde yatırım bankaları ile katılım bankaları arasındaki farkı kesin çizgilerle ayırmak zordur. Yatırım bankalarının temel işlevi; çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin bireylere ulaşmada aracılık görevi üstlenmektir. Bu işleme 'Birincil Piyasa İşlemi' de denilmektedir. Büyük kurumların portföylerinde bulunan değerlerin alıcılara satılmasına aracılık ederek bu portföylerin para piyasasına yayılmasını sağlamak, özel amaçlara dönük olarak özel kredi desteği sağlamak gibi işlevleri de vardır. Bu bankalar kamu sermayeli olabildikleri gibi özel sermayeli de olabilirler. Kamu sermayeli bankalar fonlarını devlet bütçelerinden sağlarken, özel sermayeli yatırım bankaları büyük oranda ticari bankalar tarafından fonlarını sağlar. Bu tür bankaların en önemli gelir kaynağı mevcut sermaye miktarı olduğundan borç/öz sermaye oranı; $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{4}$ sınırlandırılmasına uymak zorundadır (Başoğlu, Ceylan ve Parasız 2009: 34).

2.3.4.1. Yatırım Bankalarının Başlıca Fon Kaynakları ve Kullanım Alanları (Yazıcı 2017: 54);

Fon Kaynakları

- Tahvil İhracı
- Yurtdışı Kaynaklardan Gelen Krediler

Fon Kullanım Alanları

- Finansal Kiralama (Leasing)
- Menkul Değer Portföyleri
- Orta ve uzun vadede yapılacak yatırımlar ve proje destekleri

2.3.4.2. Yatırım Bankacılığının İşlevleri

- Halkın elindeki yastık altı paranın piyasaya sürülmesine yardım etmek
- İhtiyaç doğrultusunda portföylerinde bulunan menkul değerleri satarak ilgili kuruma destek sağlamak. Bu olaya 'Yüklenim' (Underwriting) denilmektedir.
- Bankaların veya diğer kuruluşların tek başına yatırım ortaklığındaki riske giremeyeceği durumlarda, aynı işlemdeki diğer bankalarla yatırım ortak grubu oluşturularak destek sağlamak. Bu olaya 'Konsorsiyum' denilmektedir.
- Menkul değerleri hiçbir değer kaybına uğratmadan ilgili yatırım kuruluşuna akışını sağlamak
- Yatırım yapacak olan kurumlara ilgili alanlarda danışmanlık görevi yapmak

Şu an ülkemizde kamu sermayeli olarak bilinen yatırım bankaları; Türk EximBank, İller Bankası, Takas Bank vardır. 1980'den sonra özel sermayeli katılım ve yatırım bankalarının sayısı artmıştır. Kamu sermayeli katılım ve yatırım bankaları ise; çeşitli isim değişikliğiyle tekrardan faaliyetlerine devam etmiştir (Canbaş, Doğukanlı 2007: 324).

2.3.5. Kıyı Bankacılığı (Of- Shore Banking)

Bu banka; yurt dışından sağlanan fonların tekrar yurtdışındaki kurum ve kişilere kullandırtan ülkenin yasa ve yönetmeliğinden bağımsız faaliyet gösteren serbest bölge bankacılığıdır. Bu bankalar yabancı para cinsinden işlem yaparlar. Bu bankadan gelişimi 1950'li yıllarda ki batı ülkeleri arasındaki pazarlamanın finansman ihtiyacından doğmuştur. Dış ticaret müsteşarlığının onayı ile kurulan bu bankalar, aktif olarak işlem yaptığı ülkenin banka sistemlerinden bağımsız olarak faaliyet gösterir. Bu bankalar kredi görebildikleri gibi fon toplama işlemini de yaparlar (Cantekinler 2007: 13).

Kıyı bankacılığının en önemli özelliği, ulusal ekonomisinin bir birimi olmaması ve gerçekleştirdiği işlemlerin dünya ticareti ve finansmanını içermesidir. Bu nedenle yasal uygulama ve denetimlerin daha az olduğu bölgelerde kurulurlar. Uluslararası para transferi, döviz değişimi, sermaye transferi gibi işlemlerin sağlanmasında etkin rol oynadıkları için günümüzde bu bankalar daha çok vergi mükellefi olanların mükellefiyetlerinden kurtulmak için kullandıkları bir banka olmaya başlamıştır. Aynı zamanda döviz değişimi işlevini, kara para aklamak yönde kullananlar olduğu için eleştiri alanda bir banka türüdür (Yazıcı 2017: 58). Kıyı bankaları, vergi avantajı olan bölgelerde merkezlerini kurarlar ve vergi ödemediklerinden dolayı yaptıkları işlemlerin sadece muhasebe kaydını tutarlar

2.3.4.1. Kıyı Bankacılığının Özellikleri (Gümüş 2014: 196);

- Faaliyet gösterdiği ülkenin parasının yerine başka bir ülke parasıyla işlem yaparlar.
- İşlemlerini sadece diğer kıyı bankalarıyla yapmazlar, aynı zamanda yerleşik durumda bulunmayan kişi ve kurumlarla da yaparlar.
- Faaliyette buldukları ülkenin vergisinden muaf oldukları gibi o ülkenin kendi ekonomisi için yaptığı kontroller, düzenlemeler ve kısıtlamalardan muafır.

2.3.6. Katılım Bankacılığı

İslam dinine mensup kişilerin, İslam dininin bir yasağı olan faize bulaşmamak için yurtiçinde ve yurtdışında bulunan yabancı para birimlerine, kıymetli değerleri (altın, gümüş ve benzeri) arsa, bina hatta yastıkaltı biriktirdiklerini bankalara yatırmamaktadır. Bu paraları ve kıymetli değerleri faiz olmadan üretim sürecine dahil edip kar-zarar ortaklığı amacıyla faaliyet gösteren kurumlara ‘Katılım Bankacılığı’ denir. Bu bankalar kendi sermayelerinin yanında gerek yurt içi gerekse yurt dışından özel mevduat hesabı yoluyla toplayabildikleri gibi kara/zarara katılma hesap türü ile de fon toplayabilmektedir. Bu fonlar her türlü ekonomik işlemler için kullanılmakta ve bu işlemler için faiz geliri elde edilmemektedir (Özulucan, Özdemir 2010: 6). Katılım bankaları sadece mevduat, ev arsa ve otomobil alımında hizmet vermezler. İş makineleri, teçhizat temin etmek, finansal kiralama (franchising) alanında da hizmet verirler.

Katılım bankalarının işlemlerinde ki ‘Katılım’ sözcüğü bankanın işleyişinin kar-zarar ortaklığına dayandığını göstermektedir. Bu bankalar kişilerden topladıkları tasarrufları faizsiz işlem ve kullandırma prensibiyle ticaret ve sanayi oluşumlarında kullandırarak oluşan kar veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşmaktadır. Bu bankaların fon toplaması ve kullandırması da diğer bankalardan farklıdır. Fon kullandıracağı zaman ise; diğer bankalar gibi fon verip faiz karıyla geri almaz, fonu direk müşterisine vermek yerine müşterisinin ihtiyacı olduğu mal ve hizmeti kendisi sunarak müşterisine tedarik ettiği bankadır <http://www.tkbb.org.tr/sss-yeni> (E.T: 28.03.2019). Katılım bankacılığı faiz yerine dağıttığı kar miktarı, piyasanın genel karın ortalamasına eşit ve yakın aralıkta tutulur. Ticari kar amacı güden bankalarda verilecek faiz oranı nominal bir rakam olarak belirlenirken, katılım bankacılığı sisteminde böyle bir oran olmamakla beraber, yapılacak kar üzerinden fiyatlamayı genel reel ekonomik verilere göre yapmaktadır.

Katılım bankacılığının dünyadaki ilk örneği 1963 yılında Ahmet El- Neggar tarafından Mısır’ın Mit Gharm bölgesinde kurduğu İşlem Tasarruf Bankası’dır (Erdem 2008: 281). Dört yıl sonra 1967 yılında faaliyetlerine son veriyse de tasarruf alanında ilk deneme olduğu için faizsiz bankacılık sisteminin kurulmasına öncülük etmiştir.

Dünya çağında faizsiz bankacılık konusunda bir diğer önemli deneme örneği ise;1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde kurulan 'İslami Kalkınma Bankası'dır. İslami ülkelerde finansal yatırıma büyük desteği olmasına rağmen yetersiz kalmıştır. Bu bankanın boşluğunu tamamlamak için; Suudili, Kuveytli ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen Müslüman zengin iş adamları 1981'de bir araya gelerek İsviçre'nin Cenevre kentinde 'Dar Al- Maal Al İslami' adlı holding kurarak faaliyetlerine başlamışlardır (Sümer, Onan 2015: 298). Dünya'da en büyük katılım bankaları olarak HSBC, CitiBank, Albaraka gösterilebilir.

Türkiye'de Katılım bankalarının gelişimi 16.12.1983 tarihinde 83/7506 kararname ile kurularak 1985 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Bugün katılım bankacılığı ile alınan bankalar 17.12.1999 tarihinde 4389 sayılı bankalar kanununda 4491 sayılı kanuna yapılan değişiklik neticesinde, bankalar kanunu kapsamına alınmıştır. 2 Temmuz 2005 yılında kabul edilen 5387 sayılı bankacılık kanunu ile özel Finans kurumları olan ismi, isim değişikliğine gidilerek 'Katılım Bankaları' olarak değiştirilmiştir (Erdem 2008: 286-287). Bugün itibarıyla ülkemizde; Albaraka Türk Katılım, Kuveyt Türk Katılım, Türkiye Finans Katılım, Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım Bankası olmak üzere 5 adet Katılım Bankası bulunmaktadır. Bu bankaların 2018 Aralık ayı sonu itibarıyla yurtiçi şube sayısı 1120'ye ulaşmış durumdadır. İstihdam açısından önemli katkı sağlayan bu bankaların 2018 Aralık ayı sonu itibarıyla toplam personel sayısı 15.654 olmuştur (Bknz Tablo:11) <http://www.tkbb.org.tr/sss-yeni> (E.T: 28.03.2019).

Tablo 10. 2017-2018 Döneminde Türkiye’deki Katılım Bankacılığı Finansal Değişimi

Finansal Başlıklar		Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
		Ara.2018	Ara.2017	Değişim(%)	Ara.2018	Ara.2017	Değişim(%)
TOPLANAN FONLAR **	TP	60.626	57.494	5,4	1.054.572	961.112	9,7
	YP	67.790	43.180	57,0	954.893	733.817	30,1
	YP-MADEN	8.804	4.636	89,9	41.701	24.220	72,2
	TOPLAM	137.220	105.310	30,3	2.051.166	1.719.149	19,3
KULLANDIRILAN FONLAR ***		124.562	106.733	16,7	2.465.582	2.145.479	14,9
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (BRÜT)		5.050		0,0	96.611		0,0
TOPLAM AKTİF		206.806	160.136	29,1	3.867.135	3.257.819	18,7
ÖZ VARLIK		16.780	13.645	23,0	421.185	359.091	17,3
NET KAR		2.123	1.583	34,1	53.522	49.122	9,0
PERSONEL SAYISI		15.654	15.029	4,2	207.716	208.280	-0,3
ŞUBE SAYISI	YURTIÇİ	1.120	1.029	8,8	11.493	11.508	-0,1
	YURTDIŞI	2	3	-33,3	72	77	-6,5
	TOPLAM	1.122	1.032	8,7	11.565	11.585	-0,2

* BDDK Raporlarına göre hazırlanmıştır.

** Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur.

*** Takipteki alacaklar ve yurtdışı murabaha hariç tutulmuştur.

Son zamanlarda Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarının sektöre girmesi neticesinde bankacılık sektöründen %20 pay almayı başaramışlardır. Dünya genelinde Katılım bankalarının işlem hacmi (sektör payı) %2,6 iken ülkemizde bankacılık sektörü içerisindeki payı %5’tir. Türkiye Katılım Bankalar Birliği’nin (TKKB) vizyonu 2025 yılına kadar bu oranın %15’e çıkarılması hedeflenmektedir. Katılım bankaları kuruldukları günden bugüne kadar toplam 26,4 milyar TL fon toplamışlar bunun akabinde toplam 26,9 milyar TL fon kullanmışlardır. Katılım bankacılığının Özel sektör üzerinde dışlama etkisi yarattığı söylene de özel sektör 29,7 milyar TL fon toplarken 28,7 milyar TL fon kullanılmıştır. Bu rakamlar da katılım bankacılığının özel sektör üzerinde dışlama etkisi oluşturmadığı görülmektedir (Ersoy, Süner 2018: 177).

2.3.5.1. Katılım Bankacılığının Başlıca Fon Kaynakları

Cari Hesaplar: Normal ticari bankaların fon toplamak için açmış oldukları hesabın aynısıdır. Fakat bu bankalardaki hesaplarda faiz tahakkuk ettirilmesi söz konusu

değildir. Bu hesap türü ticari bankaların vadesiz mevduat hesabına karşılık gelmektedir.

Katılma Hesapları (Kar/Zarar Ortaklığı): Bu hesap türü, ticari bankaların vadeli mevduat hesabına karşılık gelmektedir. Bu bankalarda faiz söz konusu olmadığı için bu hesaba yatırılan para banka tarafından yatırım işlemlerinde kullanılmakta/kullanılmakta ve elde edilen kar veya zarar hesap sahibine yansıtılmaktadır. Fakat bir de ticari bankalardan farklı olan yanı; ticari bankaların vadeli mevduat hesabında ödeyeceğim miktar belli iken kar/zarar ortaklığında elde edilecek gelir ve zarar önceden hesaplanmamaktadır. Oluşan kar veya zararın %20'sini banka alırken, %80'ini mevduat sahibi üstlenir.

2.3.5.2. Katılım Bankacılığının Başlıca Fon Kullanımları

Katılım bankaları müşteriye doğrudan ihtiyacı doğrultusunda ödeme yapmak yerine ihtiyacı olan malı fatura karşılığı satıcıya yaparak alıcı ile satıcı arasında aracı konumunda olur. Banka bu ve benzeri 4 adet son kullanım işlemi yapmaktadır (Yazıcı 2017: 57);

Murabaha: Banka, müşterisine ihtiyacı olan mal ve hizmeti onun adına satıcıdan alarak üzerine kâr payı koyup alıcı ödeme kolaylığı imkânı sağlayarak satmasıdır. Örneğin; banka 100.000 TL'lik işlem için satıcıya parayı peşin öder ve 100.000 TL üzerine kâr payı koyarak alıcıya tekrar satar. Malı alamayacak parası olan ve faiz ödemedi kredi kullanmak isteyenler bu imkândan yararlanır.

Müşakere (Sermaye Ortaklığı): Bankaların şirket kurma yoluyla veya hali hazırda bulunan şirkete ortak olması yoluyla alacak kaynaklarını kullandırmasıdır.

Mudaraba (Emek/Sermaye Ortaklığı): Girişimcinin emek arzı var fakat bunu değerlendirecek sermayesi yoksa katılım bankası burada devreye girerek sermaye sağlar.

İcare/ Franchising (Finansal Kiralama): Müşterinin ihtiyacı olan; mal, makine, ekipman banka tarafından alınarak belirli bir süre zarfında müşteriye kiralanarak kullanılmakta ve süre sonunda mülkiyet devri müşteriye yapılmaktadır. Bu tür hesaplara 'Finansal Kiralama' denir.

2.3.5.3. Katılım Bankalarının Amaçları

- İslam dininin emir ve yasakları doğrultusunda bir ekonomik ortam oluşturmak
- İslamın yasakladığı faiz nedeniyle parasını ve malını bankaya getirip ekonomik sürece dahil etmeyenlerin bu tasarruflarını piyasaya çekmek
- Yatırım yapmak isteyen işletme sahiplerine faizsiz fon kullanımını sağlayarak ülkenin kalkınması konusunda katkı sağlamak

2.3.5.4. Katılım Bankalarının Ortaya Çıkış Nedenleri

Dini Nedenler: Bilinen en önemli nedenidir. İslamın getirdiği faiz yasağı nedeniyle eldeki varlıklarını banka aracılığıyla piyasaya sürmeyen kişilerin tasarruflarını piyasaya çekebilmek için kurulmuştur.

Ekonomik Nedenler: Müslümanların ağırlıklı olarak yaşadığı yerlerde bankacılık kavramını tam olarak gelişemediği için halkın elinde gömü (iddihar) oranı birikmiş bu da ekonomik büyümeyi frenlemiştir. Bu yüzden o paraların piyasada dalgalanmasını sağlamak için bu tür bankaların kurulması kararlaştırılmıştır.

Politik Nedenler: Dünya üzerinde bir ülkenin askeri birliğin yanında ekonomisi ne kadar güçlü ise o kadar söz sahibi olur. Ekonomik yönden güçlü olmak için mevcut paranın ülke sınırları içinde tutulması gerekir. Bu yüzden Müslüman ülkelerin politik olarak daha güçlenmesi için faizsiz bir bankacılıkla ülke içindeki fonların bu bankalar aracılığıyla tutulması gerekir.

2.4. 1980 ‘den Sonra Bankacılıkta Yaşanan Gelişmelere Kısa Bir

Bakış

1980 sonrası Türk bankacılık sektörü üzerinde yaşanan gelişmeleri incelediğimizde, yabancı bankaların piyasada sayısını artması ile yaşanan rekabet ortamında artış yaşanması en önemli değişme olarak değerlendirilebilir. Ortama yerli ve yabancı banka sayısına paralel olarak işlem hacminin de artması para piyasalarının geliştirilmesi ve finansal piyasalarda sürdürülebilir finansal bütünleşme çabaları ekonominin artan düzeyde refahına neden olmuştur. 24 Ocak 1980 ekonomik kalkınma programında alınan; Enflasyonun kontrol altına alınması, dış açık sorununun giderilmesi gibi kararların alınması ile birlikte ekonominin büyük ölçüde para ve kredi

politikası benimsemesi itibarıyla bankacılık sektörü bu koşulların gerçekleşebilmesi için önemli bir görev üstlenmiştir. 1980'li liberalizasyon neticesinde dışa daha çok açılma politikalarıyla beraber yabancı bankaların artışına paralel olarak artan işlem hacmi sonraki yıllarda tersine dönerek yerli bankalar üzerinde itici bir güç oluşturmuştur (Aksoy 1998: 392-393-394).

1990 yılında yaşanan Körfez Krizi neticesinde, Türkiye'nin ekonomisi de olumsuz etkilenmiştir. 1994 yılına gelindiğinde etkisi iyice hissedilmeye başlayan kriz, Körfez Savaşı'ndan dolayı yaşanan düşük kur ve yüksek faiz politikası nedeniyle zayıf olan bankaların iflasını hızlandırmıştır. Bankaların yeniden toparlanması için devlet bankada tasarrufu bulunanlara paralarının garantisini vermesi üzerine Ankara'ya duyulan güven sorunu aşılarak mali kriz bir nebze olsun çözüme kavuşmuştur. Yaşanan kriz Türk bankacılık sektöründe acil önlem alınması gerektiğini göstermiş ilk olarak Uluslararası Ödemeler Bankası (BİS) ve Avrupa Birliği (AB) ekonomik kriterlerine uygun olarak 4389 sayılı Bankalar Kanunu, 18 Haziran 1999 yılında yürürlüğe sokulmuştur. Buna ek olarak bu kanunların bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini ve bankaların denetimini yapmak için Ağustos 2000 yılında İdari ve Mali özerkliği olan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur <http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-bankacilik-sektoru.html> (E.T: 15.05.2019)

Alınan bu tedbirler de yeterli olmamış, bankacılık krizi 2000'li yılların başında da devam etmiştir. 2000 yılı başında ekonomiyi büyütmek ve enflasyonu düşürmek için hazırlanan 'Dezenflasyon Programı' faiz oranlarının daha düşeceği beklentisi oluşturmuş böylelikle bankalar uzun vadeli yüksek faizli kaynaklara bağımlı olmayı sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla tüketici kredileri faizin düşeceği beklentisiyle 4 kat artış gerçekleştirmiştir. Yabancı para biriminden kredilerde artış beklenen düzeyin altında kalması, bankaların likidite ve kur riski duyarlılığını artırmıştır. Bu durum neticesinde Kasım 2000 tarihinde yaşanan krizde faiz oranları büyük ölçüde artış göstermiş, Özellikle de aşırı gecelik borçlanma ihtiyacını artması meclisiyle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesindeki bankaların mali yapısı iyice bozulmuştur (Canbaş, Doğukanlı 2007: 285). Öyle ki bankaların Merkez Bankası'nda borç sandıkları günlük repo faiz oranı %200'e kadar yükselmiştir bu durum daha da kötüleşince ciddi tedbirler almak gerekmiştir.

Bu tedbirler; ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ ve ‘Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı’dır. Öncelik olarak enflasyonun kontrol altına alınması, kamu finansman dengesinin sağlanması kırılması ve daha şeffaf bir ekonomik ortam hedeflenmiştir. Başta Tasarruf Sigorta Mevduat Fonu (TMSF) bünyesinde olan bankalar olmak üzere yeniden yapılandırma ve rekabet güçlerini artırılması hedeflenmiştir. Fakat 2002 yılında ekonomide görülen büyüme trendi bankacılık sektöründe etkili olmamıştır. Bunun sonucunda güçlü ekonomiye geçiş programı 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde uzatılmıştır. Bu programların kararlılıkla uygulanması neticesinde bozulan bankacılık sisteminde düzelmeler başlamış bozulan ekonomik yapı yavaş yavaş iyileşme sürecine girmiştir. Yüksek oranlı bir büyüme süreci yakalanarak enflasyon arama düşme eğilimine girmiştir. Yeni bir kanun düzenlemesi ile Merkez Bankası'nın ana görevinin fiyat istikrarı olduğu belirtilmiş bunun için bağımsız kullanacağı ‘Para Politikası Kurulu’ oluşturulmuştur (Yıldırım 2017: 51;53-54).

2.5. Türkiye’de ki Bankacılık Sektörünün Ekonomiye Etkileri

Bankacılık sektörünün ekonomi üzerindeki en önemli etkisi hiç şüphesiz istihdama olan katkısı olmuştur. Mart 2019 tarihi itibariyle 11.491 adet şubesiyle faaliyet gösteren 50 banka türü 206.731’i yurtiçi 746’sı yurtdışında olmak üzere 207.500 kişiye istihdam olanağı sağlamıştır. Şubat 2019 itibariyle Türkiye’deki işsizliğin %12,5’le 3 milyon 980 bin olduğunu göz önüne alırsak işsizlik oranının 1/20 si kadar istihdam sağlamış olmaktadır (Bknz Tablo:11) <https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14> (E.T: 16.03.2019).

Tablo 11. Türk Bankacılık Sektörünün Personel ve Şube Sayısı

1	Banka Sayısı	50
2	Yurt İçi Şube Sayısı	11.491
3	Yurt Dışı Şube Sayısı	72
4	On-line Sistemine Dahil Şube Sayısı	11.412
5	ATM Sayısı	48.555
6	Yurt İçi Personel Sayısı	206.771
7	Yurt Dışı Personel Sayısı	746

Kurda yaşanan dalgalanmaların etkisine rağmen 30 Eylül 2018 tarihiyle aktif büyüklüğü geçen senenin aynı dönemine oranla %37,9 artarak 4.210 milyon lira olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde kredi hacmi 2017 Aralık sonuna oranla %29,8'lik değişimle 2.098 milyon lira iken bu oran 2018 yılı sonu itibariyle 2.588 milyona ulaşmıştır (Bknz Tablo:12)

<https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/sektorel-bakis-2019-bankacilik.pdf> (E.T: 28.03.2019).

Türkiye'deki tedavülde bulunan para miktarı Aralık 2018 itibariyle 135.834 milyon TL'dir <https://ekonomiatlasi.com/dolasimdaki-para-miktari> (E.T: 30.03.2019). Dolayısıyla bankaların yıllık aktif bilançosu toplam para arzının %3,1'ine denk gelmektedir.

Tablo 12. 2017-2018 Dönemi İtibariyle Bankaların Aktif Toplamı (Milyon TL)

	30 EYLÜL 2017	31 ARALIK 2017	30 EYLÜL 2018	YILLIK DEĞİŞİM (%)
KREDİ	1.994	2.098	2.588	29.8
MENKUL KIYMETLER	376	402	490	30.3
MEVDUAT	1.635	1.711	2.137	30.7
ÖZKAYNAK	345	359	408	18.3
NET DÖNEM KARI	37	49	41	11.1
AKTİF TOPLAMI	3.054	3.258	4.210	37.9

Banka sektörü; 12 ayda %20'den fazla büyüyerek Menkul Değer (Özkaynaklar) 509.735 milyon TL (509 milyar 735 milyon) seviyesine gelmiştir. Net karı ise %10'dan fazla artışla 41 milyar TL seviyesine gelmiştir <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/sektorel-bakis-2019-bankacilik.pdf> (E.T: 29.03.2019). Merkez Bankası'nın kontrol ettiği toplam para arzının 135 Milyar TL civarı olduğunu ve bankaların net karlarının 40 milyar TL'den fazla olduğunu göz önünde bulundurursak, bu oran para arzının %33'üne denk gelmektedir. Bu da bize banka sektörünün ekonomi piyasasında ne denli aktif rol aldığı ve uygulana para politikalarında vazgeçilmeyecek bir unsur olduğunu göstermektedir.

2.6. Türkiye’de ki Banka Dışı Finansal Piyasa Kurumları ve Özellikleri

2.6.1. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Devletin ekonomik politikalarının çözümünde Merkez Bankası ile birlikte çalışan, kamu finansmanı ve dış ekonomik ilişkiler konusunda devletin para saklama görevini üstlenen kurumdur. Hazine bir nevi devletin kasasıdır, devletin ödemelerini yaptığı vezne görevi görür. Bütün gelir ve giderlerini yapıldığı bir tür finans kurumudur.

Hazine, yapısı itibariyle devletin mal varlığını temsil eder. Devletin mülkiyet konusundaki çıkarlarının koruyucusu olup, devletin nakit akışını düzenler. Devletin yapacağı borçlanmaların düzenleyicisi ve karara bağlayıcısı olan tek kurumdur. Asıl fonksiyonu; kamu kurumlarının ihtiyacını karşılamada veznedarlık rolü üstlenmesidir. Madeni para çıkarmada tek yetkili kurumdur. Merkez Bankası ile çalışan ortak alanlara neticesinde para politikalarıyla da yakından alakalı olup bankacılık alanlarında, sigortacılık alanlarında ve Sermaye Piyasası alanında düzenleme yapma yetkisine sahiptir. Hazine, bir nevi devletin tüzel kişiliğinin temsil edildiği mali yönüdür. Aynı zamanda devlet tekelindeki işletmelerin mülkiyet hakları da hazine tarafından temsil edilir (Öztürk 2016: 77).

2.6.1.1. Hazine’nin Yetki ve Görevleri

- Kamunun, yapılan harcama ve sağlanan gelirlerinin ‘Tek Hazine Hesabı’ altında tutularak ‘Kamu Para Akımı’nı yönetmek
- Bütçenin açık vermeyecek şekilde gelir ve gider kalemlerini takiben bütçeyi finanse etmek
- Hazine ile ilgili konularda yapılacak düzenlemelerde kanun tasarısı hazırlanmasında katkıda bulunmak
- İhracat ve ithalat kalemleri ile gelir ve gider kalemleriyle yıllık bilanço ve kalkınma planları yapmak
- Para politikası neticesinde madeni para basma ve dağıtımıyla ilgilenme

- Ülkelerarası iki taraflı veya çok taraflı olarak yapılacak ticari anlaşmalarda devleti temsil etmek

2.6.2. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

1990'lı yıllarda meydana gelen Körfez krizi, dış kaynaklı olmasına rağmen etkisi Türkiye'ye kadar uzanmış ve yaşanan kur etkisi sonucunda en yüksek faiz oranları bankaların çöküşünü hızlandırmıştır. Alınan tedbirler işe yarasada bir daha oluşabilecek krizlerde bankaların etkilenmemesi için bankaların belirlenen yetki ve görevleri, yasayla resmiyete alınmış ve bu yetki ve görevlerini denetimi için 23.06.1999 tarihinde 'Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu' (BDDK) kurulmuştur.

2.6.2.1. BDDK'nın Temel Amaçları

- İlgili kamu kurumlarının iç finansman ve dış finansman ilişkilerini gözlemlemek ve ilgili tedbirlerin alınmasını sağlamak
- Karmaşık ve transparan yapıda olan piyasa şartlarını düzenli hale getirerek şeffaf bir yapıya kavuşturmak
- Bankaların ve kamu kurumlarının kredi işleyişinin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak
- Piyasalarda düzen ortamı oluşturmak ve finansal istikrarın sağlanması için çaba göstermek
- Finansal piyasalarda işlem gören kişilerin menfaatlerini korumak
- Bankaların karşılaşılabileceği riskleri önceden tespit ederek gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak

2.6.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)

22.07.1983 tarihinde Merkez Bankası bünyesinde bulunan fonların garantisi olarak kurulmuştur. Kurumun kuruluş amacı; bankalara yatırılacak olan tasarruf mevduatlarının garanti altına alınmasıdır. 1990'lı yılların başında meydana gelen krizde Türkiye'de etkilenmiş, krizin aşılması için gerekli önlemler alınmasına rağmen

1994'te ki ilk kriz dalgasıyla iflas eden banka sayısı 4 olmasına rağmen 2000'li yılların başlarında meydana gelen ikinci kriz dalgasında iflas eden banka sayısı 25'e çıkmıştır.

Bunun neticesinde, Merkez Bankası bünyesinde bulunan bankaların, mevduatlarının korunabilmesi için sektörü koruyan ve düzenleyen kurumların daha da uzmanlaşması, işlevlerinin bağımsızlaştırılması gerektiği anlaşılmış ve TMSF'nin daha etkin bir rol üstlenebilmesi için BDDK'ye devredilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile TMSF'nin yetkileri genişletilmiş, sigortaya tabi tutulacak mevduat oranı ve mevduat oranına karşı alınacak sigorta bedelini belirleme yetkisi BDDK'den alınarak TMSF'ye devredilmiştir <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Info/tarihce.tr> (E.T: 02.04.2019).

Serbest bölge kıyı bankacılığı fon hesapları, hazine bonosu, tahvil ve gerçek veya tüzel kişiler adına ticari işlemlere konu olan ticari hesaplar sigorta kapsamında değildir. Onun dışında kalan; ticari banka mevduat hesapları ile katılım bankaları hesapları sigorta kapsamındadır. Ticari bankaların mevduatlarında ki hesapların sadece 100.000 TL'lik olan kısmı sigorta ile garanti kapsamındadır. Örneğin; kişinin 10.000 TL'si varsa ve bunu bankaya yatırırsa 10.000 TL'lik kısmı sigorta kapsamında olur. Kişinin 110.000 TL si varsa bu paranın sadece 10.0000 TL'si garanti kapsamındadır. BDDK'nın ilgili bankanın piyasa faaliyet iznini durdurduğu zaman, TMSF devreye girerek mevduat sahibine yasal belirlenmiş limit kapsamındaki tutarı öder. Mevduat sahiplerinin, o sınıra kadar bankalarda tuttıkları mevduatların sigorta bedelini, ilgili banka TMSF'ye mevduat sahibi adına öder. Bir kişinin ayrı ayrı bankalarda hesapları varsa, her banka hesabı için 100.000 TL'ye kadar olan kısmı ayrı ayrı hesaplanır. Örneğin;

Tablo 13. Her İki Bankada Bulunan Mevduat Hesabı İçin TMSF'nin Sigorta Hesaplaması

	X MEVDUAT BANKASI	SİGORTAYA TABİ KISIM	B MEVDUAT BANKASI	SİGORTAYA TABİ KISIM	SİGORTALANMIŞ TOPLAM MİKTAR
A	40.000 TL	40.000 TL	130.000 TL	100.000 TL	140.000 TL
B	77.000 TL	77.000 TL	160.000 TL	100.000 TL	177.000 TL
C	190.000 TL	100.000 TL	180.000 TL	100.000 TL	200.000 TL

TMSF aynı zamanda, kendisine devredilen bankaların ve kamu kuruluşlarının yönetimini de üstlenir. TMSF Başkanı Muhiddin Göllüoğlu'nun Aralık 2018'de yaptığı açıklamaya göre; TMSF bünyesinde toplam değeri 55 milyar TL olan 933 şirket bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler neticesinde ve insan kaynaklarına yapılan yatırımlar neticesinde TMSF toplamda 4630 kişiye istihdam sağlamıştır. TMSF 2019 yılında 6 bin ve üzeri kişiyi istihdam etmeyi amaçlamaktadır.

2.6.3.1. TMSF'nin Yetki ve Görevleri

- Banka hesaplarını sigortalı olarak garanti altına almakla yükümlüdür.
- Bankalara yapılan mevduatların takipçisi olmak ve gerekli durumlarda yönlendirmelerde bulunmak
- Maliye bünyenin güçlendirilmesi için bankaların mevduatlarının iyi yönetilmesini sağlamak gerekli gördüğü durumlarda yapılandırılmasına destek olmak
- İflas etmek üzere olan banka ve kamu kuruluşunun ilgili yerlere devrini sağlamak, gerek gördüğü durumlarda satışını yapmak, daha fazla zarara sebebiyet vereceğini öngördüğü durumlarda ise tavsiyesini gerçekleştirmek.

- Para ve para politikalarıyla ilgili olarak gerek gördüğü durumlarda ilgili kamu kuruluşlarıyla bilgi alışverişi sağlamak
- Sigorta priminin oranını, tasfiyesini, ne zaman tahsil edileceği, ne şekilde ve nasıl yapılacağı ile ilgili düzenlemeleri BDDK ile görüşerek uygulanmasını sağlamak

2.6.4. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Globalleşen dünya ekonomisiyle beraber, daha çok aktifi barındıran piyasa koşulları da oluşmaya başlamıştır. Gelişen ticaret hacmi, sadece paraya bağımlı kalmayı önleyerek yani para benzeri unsurların piyasa ekonomisinde var olmasını sağlamıştır. Bunlara örnek olarak; Hisse senedi, tahvil ve benzeri verilebilir. Bunlar para benzeri sınıfa dahil oldukları için işlem gördükleri piyasa türü de ‘Finansal Piyasalar’ olmuştur. Para piyasalarında vadesi 1 yılı geçmeyen değerli varlıklar alınıp satılırken, finansal piyasalarda vade süresi 1 yıldan uzun olan değerler alınıp satılır. Finansal sistemin (piyasanın) en önemli görevleri arasında piyasada atıl kapasitede bulunan varlık fonlarının ilgili yatırım alanlarına yönlendirilmesini sağlamak ve fonların karşılıklı alım satımında oluşabilecek aksaklıkların giderilmesini sağlayarak bu alım satım işlemini yönlendirmektir. Bu sistem üç unsurdan oluşur;

1. Bankacılık
2. Sigortacılık
3. Sermaye Piyasası

Sermaye Piyasası; Fon sahiplerinin ellerindeki fonları bir gelir beklentisi içinde olarak yatırım araçlarında kullandıkları piyasa türüdür. Fon talebi olan kişiler bu piyasalar sayesinde istedikleri finansmanı, hisse senedi ve borçlanma senedi kullanarak sağlamış olurlar. Böyle bir piyasanın düzgün bir şekilde işleyebilmesi için denetleyici ve düzenleyici bir kuruma ihtiyaç vardır. Bu kurum ‘Sermaye Piyasası Kurulu’dur.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK); 1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile; Tasarruf sahiplerinin tasarruflarını, menkul değerlere yatırılmasını

sağlayarak iktisadi kalkınmada halkın etkin bir rol oynamasını sağlamak ve tasarruf sahiplerinin bu piyasadaki haklarını korumak amacıyla kurulmuştur. Bu kurulun etkin bir görev üstlenebilmesi için idari ve mali özerkliğe sahiptir. Kurulun piyasa şartlarında üstleneceği görevler 6/12/2012 tarihli (sonradan kaldırılan) 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile birlikte yeniden düzenlenmiştir <http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/0/0> (E.T: 19.04.2019).

Sermaye Piyasası Kurulu'nun piyasa düzenle ve denetleme görevlerinden bahsedecek olursak (Alkan 2015: 88-89);

- Sermaye piyasasında işlem gören finansal araçların, dışa satımı ve halka satış şartlarının yönetmeliğe göre düzenlenmesini sağlamak ve denetlemek
- İhraç edilecek ve halkın satışına sunulacak olan piyasa araçlarının, kendi bünyesinde kaydını tutarak gerekli gördüğü durumlarda piyasa düzenini korumak için ihraç ve arz satışlarını geçici olarak durdurmak
- Sermaye piyasasında yapılacak olan işlemleri bağımsız kurum anlayış çerçevesinde izlemek ve bağımsız bir şekilde denetimini gerçekleştirmek
- Piyasada yapılacak işlemlerle ilgili olarak kamuoyunun aydınlatılmasını sağlamak
- Kanunun öngördüğü şekilde, piyasada yapılacak işlemleri yakından izlemek ve yapılacak işlemleri usulüne uygun olarak denetlemek
- Sermaye piyasasında yapılacak satışla ilgili yapılan reklamların ve duyuruların halkı yanıltmasını önlemek amacıyla bunları sürekli denetlemek

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1990 SONRASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN PARA POLİTİKALARI

Kâğıt paranın icat edilmesi neticesinde, ticaretin daha kolaylaşması piyasa ekonomilerinin hızlı bir biçimde gelişme göstermesini sağlamıştır. Gün geçtikçe daha da küreselleşen dünya ekonomisi, gelişen teknolojiye bağlı olarak içerisinde birçok yeni ekonomik kavramlar bulundurmaya başlamıştır. Bankacılık olgusunun gelişmesi, buna bağlı olarak hisse senedi, tahvil, hazine bonosu, çek, kredi sistemleri ve benzeri, faiz, enflasyon, döviz piyasası, istihdam olanakları ödemeler bilançosu gibi olgular ekonomik düzen içerisinde daha çok yer alarak ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Gelişen ekonomik ortamlarda; faiz enflasyonu, enflasyon istihdamı, istihdam reel büyüme oranları etki ettiği gibi; faiz, enflasyon, istihdam, ödemeler bilançosu, döviz kurları gibi kavramların her biri birbirine etkilemeye başlamıştır.

Gelişen bir ekonomik olgudan birine müdahale ettiğimiz zaman, mutlaka bir ekonomik olguda bu değişimlerle beraber etkilenir. Bu olaya ‘Dilemma’ denir. Aynı zamanda birçok ekonomik olgu aynı anda birçok ekonomik olguyu değiştirebilir. Bu olaya ‘Trilemma’ denilmektedir. Günümüz ekonomisinde de bu durum bu şekilde oluşmuştur. Örneğin; enflasyon oranı düşürürsek bu durum işsizliğin artmasına neden olacaktır, aynı şekilde faiz oranları düşürürsek bu para talebine olan baskıyı artıracığı için enflasyon olgusu yukarı doğru ivme kazanacaktır. Görüldüğü gibi ekonomik olgular birbiriyle ilişkilidir.

Günümüz ekonomileri, serbest piyasa koşullarına hakimdir. Üretilen mal ve hizmetlerin fiyatı, arzı, talebi ve diğer olguların gelişimi piyasa koşullarında kendiliğinden şekillenir. Piyasanın ihtiyacı olan para arzı ve talebi de bu koşullar neticesinde belirlenmektedir. Klasik İktisadi Ekol anlayışına göre; bir ekonomik birimin meydana gelen değişiklik, müdahale edilmeksizin serbest piyasa koşullarında dengeye geri gelebilmektedir. Ne yazık ki bu durum günümüzün birçok olgusu olan ekonomimizde geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü çoğalan ekonomik olgular neticesinde meydana gelen olumsuzluk domino etkisi göstererek bir veya daha fazla olguyu

etkilemektedir. Bu nedenle devletler ekonomik araçları kullanarak bu duruma müdahalede bulunurlar.

Devletler, ekonomiye müdahalede bulunurken para araçlarını ve maliye araçlarını kullanırlar. Para araçlarını kullanarak ekonomik uygulamalar yapması ‘Para Politikası’ olarak adlandırılırken maliye araçlarını kullanarak politika oluşturması ‘Maliye Politikası’ olarak adlandırılmaktadır. Para politikası deyince aklımıza ilk olarak para arzı ve para talebi gelmektedir. Devletler piyasaya müdahalede bulunacakları zaman para arzı ve para talebini kullanarak piyasaya müdahale ederler. Klasik iktisadi ekole göre; para reel iktisadi değişkenler üzerinde bir etki yapmamaktadır, para düzeyindeki artışlar sadece fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olmaktadır (para yansızdır) derler. Fakat para ile ekonomik yaşam bir bütün içerisinde.

Para miktarındaki değişme, ekonomik büyüklük üzerinde değişime neden olmaktadır. Tam istihdam seviyesinde olan bir ekonomide meydana gelebilecek para arzı artışları, piyasadaki para miktarını artıracğını da para değersizleştirerek bu durum fiyatların yükselmesine sebebiyet vereceğinden enflasyonda artış meydana gelecektir. Devlete para arzı ve talebi ile ekonomiye müdahale ederek ekonomik istikrarı sağlamaya amaçlarlar. Bu bağlamda en aktif rolü Merkez Bankaları izlemektedir. Merkez Bankaları kendilerine verilen para politikası araçları ile ekonomik düzeni sağlamaya çalışır. Merkez Bankalarının elindeki para politikası araçlarından bahsetmeden önce para politikasının yapılış amacından bahsetmemiz gerekir.

3.1. Para Politikası Amaçları

İktisat politikası uygulanırken belirli bir amaç gözetilir. Para politikası da bu iktisat politikasının içeriğinde olduğu için ikisinin amaçları arasında bir fark yoktur. En temel iktisat politikası amaçları olarak; tam istihdam, fiyat istikrarı, finansal istikrar, gelir dağılımı adaleti, ekonomik gelişmenin sağlanması ile ödemeler dengesi açığının kapatılmasıdır. Bazen fiyat istikrarı ile tam istihdam ekonomik gelişme ile fiyat istikrarı gibi amaçlar aynı anda gerçekleştirilmeyebilir. Çünkü bunlar arasında bazen çatışmalar yaşanabilmektedir (Öztürk 2016: 46).

Tam İstihdam: Hızla gelişen sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan yeni mesleki gruplarla birlikte istihdamda önemli bir sıkıntı yaşanmamıştır, ta ki 1929 Büyük Ekonomik Buhran'ına kadar. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik krizde, özellikle ABD'de bir gecede milyonlarca insan işsiz kalmıştır. Bu krizde birlikte istihdam sorunu bir ekonomik politika hedefi haline gelmiş ve uygulanacak politikalardan nasibini almıştır. Burada bahsedilen istihdam, emek girdisinin tam istihdamıdır. Bu durum diğer üretim faktörlerinin de istihdamın değerlendirilmesi için temel dayanak oluşturur. İstihdamın para politikasındaki amacı, işsizlik oranının olabildiğince düşürülmesi, konjoktürel, yapısal, mevsimsel ve benzeri işsizliğin engellenmesidir. Gelişmiş bir ekonomide %3-%5 arası işsizlik normal kabul edilirken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran %5-%8 olarak kabul edilir. İşsizlikle ilgili oranları tutturana ülkeler tam istihdam düzeyine ulaşmış sayılır (Parasız 2013: 1).

Fiyat İstikrarı: 1970'li yıllardan sonra fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen değişimler, enflasyon olgusunu yukarı doğru hareket ettirmiş buna paralel olarak milli gelir başta olmak üzere dış ödemeler bilançosu, istihdam oranı ve olumsuz bir şekilde etkilenmeye başlamıştır. Böylelikle fiyatlar genel düzeyinin meydana getirdiği olumsuzluklar neticesinde para politikası da fiyat istikrarı konusunu önemli bir araç haline getirmiştir (Eroğlu 2004: 148). Fiyat istikrarı konusunda yapılacak müdahaleler de ülkenin kendi ekonomik yapısına uygun oranlar gözetilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde %5-%10 arası fiyat aralıkları kabul edilebilirken, gelişmiş ülkelerde bu oran %5'in altında kabul görmektedir. Her iki ülke açısından da sıfır oranlı fiyat artışları olumlu karşılanmaz çünkü piyasa çarkının dönmesi için maliyet unsurunun tetikleyicisi olan para miktarının az bir oranda yüksek olması gerekmektedir aksi takdirde ekonomide durgunluk yaşanacaktır.

Finansal İstikrar: 21. Yüzyıl'da Merkez Bankalarının ilk görevi fiyat istikrarı olması, Merkez Bankalarının fiyat istikrarını yoğunlaştırarak diğer değişkenleri göz ardı etmeye başlamalarına neden olmuştur. Ekonomistler tarafından da ilk amacın fiyat istikrarı olması konusunda hemfikir olunması fiyat istikrarı sağlanması durumunda finansal istikrarın da otomatikman kendiliğinden sağlanacağı yanılgısını da beraberinde getirmiştir ta ki 2008 krizine kadar. ABD'de birçok ülkenin milli gelirini geride bırakacak derecede bilançooya sahip olan bankaların sebep olduğu kriz, finansal istikrarın göz ardı edilmesi gerektiğini göstermiştir. Aynı zamanda kredi kanalı

yoluyla finansal piyasaların daha çok bağlantılı olduğu durumlar ise bir diğer neden olmuştur. Fiyat istikrarını sağlamak tek başına finansal istikrarı sağlamadığı kabul görmüş fakat Merkez Bankaları finansal istikrar konusunda net bir politika halen geliştirememiştir (Altay 2015: 25).

Ekonomik Gelişme: Günümüz dünyasında azgelişmişlik, birçok ülkenin en önemli sorunudur. Bu ülkelerde azgelişmişliğin nedeni, verimliliğin az olma sebepleri sürekli tartışma konusu olmuştur. Ekonomik büyüme; bir ülkedeki parasal olarak genişlemeyi ifade ederken ekonomik gelişme (kalkınma), parasal olgu ile birlikte bireylerin refahını artıracak tüm olgularında gelişmesini ifade eder. Bunun da tek yolu ilgili iktisat politikaları ile üretimin artırılması, verimliliğin sağlanması ve piyasa ekonomisinin daha etkin bir şekilde işler hale getirilmesidir.

Gelir Dağılımı Adaleti: Üretime konu olan mal ve hizmetlerin üretim süreci sonunda üretim faktörleri tarafından elde edilen gelirin ne şekilde bölüşüleceği iktisatçılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu olgu normatif bir nitelik taşıdığı için gelir dağılımında ortaya çıkacak farklılıklar en aza indirilerek geliri az olan grupların gelir düzeyleri iyileştirilerek gelir dağılımının adaletinden bahsedebiliriz. Buradaki amaç mutlak bir biçimde gelirin eşit dağılımı değildir (Öztürk 2014: 23). Çünkü ekonomik havuza her kesimin katkısı aynı değildir, her kesimin aynı paya sahip olması düşünülemez. Buradaki gelir adaletinden kasıt, sosyal refahın en iyi duruma getirilmesidir. Gelir dağılımını adaletli bir şekilde yapılması sosyal devlet ilkesinin bir gereğidir ve devlet bu ilke gereği düzenleyici ve denetleyici politikalar geliştirerek uygulamalıdır.

Döviz Kurunda İstikrar: Merkez Bankalarının öncelikli hedefi iç piyasada TL'yi kontrol ederek fiyat istikrarını sağlamak olsa da TL'nin diğer ülkeler nezdinde ki değerini de göz ardı etmemesi gerekir. Yerli paranın diğer ülke para birimlerinin karşısında zayıf duruma düşmesi ihracat ve ithalat üzerinde ve ülke ekonomisi üzerinde etki eder. Aynı zamanda fiyat istikrarının kaybolması neticesinde ortaya çıkacak enflasyon ve deflasyon olgusu döviz kurları üzerinden ülkenin satın alma gücünü etkileyeceğinden, ödemeler bilançosunda sorunlara neden olacaktır. Genel çerçeveye baktığımız zaman, kısa vadede iktisadi büyüme amacıyla fiyat istikrarı bu

konuda çalışıyor olması Merkez Bankalarının yerli para biriminin değerine önem vermelerine neden olmaktadır (Altay 2015: 26).

Ödemeler Dengesi Açığının Kapatılması: Ödemeler dengesi, bir ülkenin dış ülkelerle yaptığı ticari alışverişini gösteren ekonomik tablodur. Küreselleşen dünyamızda ekonomik alışveriş kaçınılmaz bir hal almıştır. Döviz kur hareketleri ödemeler dengesi noktasında önem arz etmektedir. Çünkü ithal ettiğimiz mal ihraç ettiğimiz maldan fazla ise yurt dışına para çıkışı para girişinden fazla olacağı için ödemeler bilançosunda açık meydana gelecektir. Diğer bir ifade ile yabancı para çıkışı para girişine oranla fazla olacağı için dış ödeme borçlu hale gelecektir.

Ödemeleri açık vermesi durumunda hükümetler harekete geçerek bu açığı kapatmaya çalışırlar. İlk olarak; esnek kur sistemine müdahale ederek milli paranın yabancı para cinsinden değerini düşürürler (devalüasyon). Yabancı para daha da değerlendirilerek yurtiçi alım gücü daha da artar. Ödeme mal hesap kalemiyle bir biraz daha daraltılır. Diğer bir yol ise, borçlanmaktır. Dış açılı olan devletler borçlanma yoluna giderek açıklarını finanse etmeye çalışırlar. Uzun vadede ise dış açığı engellemeye yönelik politikalar uygularlar. Bunlardan en önemlisi 'İthal İkameye Dönük Sanayileşme Politikası'dır. Bu politika ile birlikte yurt dışında üretilen aramalar yurtiçinde üretilerek dışarıya para çıkması engellenmiş olur.

3.2. Para Politikası Araçları

Açıkladığımız bu amaçların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için piyasaya çeşitli müdahale araçlarından faydalanılır. Açıklayacağımız bu araçlar Merkez Bankasının tekelinde olup uygulamasının dayanak noktası yasalardır.

Açık Piyasa İşlemleri (APİ): Ekonomiler yüksek enflasyonlu olabildiği gibi durgunluk içinde de olabilir. Bu tür durumlarda devlet tahvili hazine bonusu gibi araçlarda alım ve satım da bulunabilir. Bugün bu işlemlerle repo ve ters repo terminolojisi ile de bilinmektedir. Durgun bir ekonomiyi canlandırmak isteyen devletler tahvil satarlar, canlı ekonomiyi dizginlemek içinse tahvil satın alırlar. (Atılğan 1997: 33).

Nisan 2001'den beri Merkez Bankası'na vadesi 91 güne açmayan likidite senetleri alım satım yetkisi verilmiştir. Peki buna neden gerek duyulmuştur? Tahvil ve bonoları devlet çıkarabildiği gibi özel kesimlerde çıkarabilir. Piyasada dolaşımda

bulunan paranın aşırı artması neticesinde (yüksek enflasyon) istikrar bozulacağı için piyasadan paraların belli bir oranda çekilmesi gerekir. Bunun için Merkez bankaları devreye girerek piyasaya tahvil satarlar. Merkez Bankası dışındakiler tahvil aldıklarında ellerindeki paraları Merkez Bankası'na öderler ve ödedikleri kısım kadarıyla piyasada para hacmi azalmış olur. Tersine de doğrudur. Piyasanın durgun olduğu dönemlerde piyasaya para sürmek gerekir çünkü para ekonomi hayatı için kan gibidir. Bunun alarak para öderler ve ödedikleri para kadar piyasaya para sürülmüş olur.

Reeskont Oranı: Reeskont, iskonto demektir. Reeskont oranı; bankaların ellerindeki senetlerin Merkez Bankası tarafından iskonto edilmesidir. Bankalar rezerv sıkıntısı çektikleri zaman Merkez Bankasından aldıkları senetleri vadesi gelmeden bozdurmak durumunda kalabilirler, yani bir nevi Merkez Bankası'ndan borç almak isteyebilirler. Bu durumda Merkez Bankası vadesi gelmemiş senetleri iskonto uygulayarak aldığı faiz oranına 'reeskont' denilmektedir. Bunun avantajları bankalar topluca senetlerini bozduramazlar ve bozma konusunda son kararı Merkez Bankası verir. Tabii bunun yanında maliyet etkisi olarak dezavantajları da vardır (Yalta 2011: 91).

Piyasalarda emisyon hacmi çok olduğu zaman Merkez Bankası piyasada mevcut parayı belirli bir oranda çekmek ister. Bunun için reeskont oranından da yardım alırlar. Bu dönemde bankalar vadesinden önce paralarını Merkez Bankası'ndan almak isterlerse Merkez Bankası piyasa durumuna bakar zaten piyasada para çok olduğu için toplaması gerekirken bir de bankaya/bankalara para verecektir. Bu piyasadaki parayı daha da artıracaktır. Merkez Bankası bunu en aza indirmek için vereceği paradan alacağı iskonto oranını (faiz) artırarak daha az para verme eğilimine gider.

Kanuni Karşılık Oranı: Yasal zorunluluk oranı olarak da bilinir. Merkez Bankası'nın en önemli üç politika aracından bir tanesidir. Bankalar yasal olarak mevduat ve diğer portföylerinden oluşan varlıklarının bir kısmını Merkez Bankası bünyesinde tutmak zorundadırlar. Para emisyonunun çok olduğu dönemlerde Merkez Bankası piyasadaki parayı azaltmak için yasal karşılık oranını artırır. Böylelikle bankalar bireylere kullandırmak için bünyelerinde halihazırda tuttıkları paraların belirlenen oranda ki kısmını ayırarak Merkez Bankası'na yatırmak zorunda kalırlar. Böylelikle bireylere

daha az para kullanılarak emisyon hacmi düşürülmüş olur. Terside doğrudur. Bu araç açık piyasa işlemleri kadar etkilidir.

Vadeli Mevduat Faiz Oranı ve Kredi Faiz Oranının Belirlenmesi: İnsanlar sınırsız ihtiyaç düzeyine sahiptir. Çoğu insan marjinal fayda gözetmeksizin eline geçen parayı kontrolsüzce harcama eğilimindedir. Bu durum piyasada aşırı para arzının artmasına neden olarak enflasyon olgusuna sebebiyet vermektedir. Merkez Bankası, bankalar tarafından vatandaşlara verilen paranın faiz oranını kendisi belirleme yoluna gidebilir. Faiz oranlarını yüksek tuttuğu zaman, yüksek faiz geliri elde etmek isteyen bireyler ellerindeki tüm parayı bankalar yatırırlar, böylelikle yatırılan oran kadar piyasadaki para çekilmiş olur. Bireyler daha çok para yatırıp daha çok kazanmak için harcamalarından da kısarak tasarruf yoluna giderler. Tasarruflar bir ekonominin büyümesi için en önemli ekonomik unsurlardan birisidir. Terside doğrudur.

Kredi Tavanı Uygulaması: Merkez Bankaları ticari bankaların işlevlerini denetleyebilme yetkisine sahiptir. Bu yetki kredi tavanı uygulamasında da kullandığını görürüz. Piyasada para bolluğu zaman, para azaltılarak gerçekleşen enflasyon olgusunun düşürülmesi gerekir, bunu da vatandaşın elindeki parayı toplamakla ya da eline az para geçmesini sağlayarak yapabilir. Merkez Bankası kredi tavanı uygulamasında bireylerin eline daha az para geçmesini sağlar. Bankaların verecekleri tüketici kredilerine bir üst sınır getirerek piyasadaki para miktarını düşürmeye amaçlar. Terside doğrudur.

Sellektif Kredi Uygulaması: Bir ekonomiyi ayakta tutan en önemli unsur üretimdir. Otonom ekonomiye sahip bir ülke dış tehditlerden büyük oranda korunmuş olur. Üretimi geliştirmek ve devamını sağlamak için üretim yapan sektörlerin desteklenmesi gerekir. Merkez Bankası bu durumda da adım atarak üretince sektöre uzun vadeli ve düşük faizli krediler sağlayarak sektörün ayakta kalmasını sağlamaya çalışır.

Gecelik Likidite Desteği: Merkez Bankası gün sonu işlemleri için bankaların Merkez Bankası bünyesine yatırdıkları paralara düşük faiz uygularlar. Bunun nedeni, gün içi mevduatlarını Merkez Bankası'na yatırmalarını sağlamaktır. Aynı zamanda gece likidite ihtiyacı olan bankalara verilen kredi faizinin oranı ticari bankalara göre yüksektir. Bunun nedeni, son kredi verme mercii olarak Merkez Bankası'na

gelinmesinin teminatı olmasıdır. Merkez Bankası gecelik destek oranlarını piyasa şartlarına göre belirleyerek para politikasına yön verir.

3.3. 1996-2017 Döneminde Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları

Para politikaları, devletlerin ekonomiye müdahale için kullandıkları en etkili yöntemdir. Para politikalarının uygulanması her ekonomik şartta yeterli olmamakla beraber bazı durumlarda istenilen sonucu vermemektedir. Bu yüzden alternatif olarak maliye politikası kullanılabilir. Para politikaları daha çok ekonomideki mevcut parasal olgularla alakalı iken maliye politikası kamu araçları ile parayı yönlendirmesi ile alakalıdır. Konumuz para politikası olduğu için bu bölümde para politikasını ele alacağız.

Para politikasının sadece bir alanla sınırlı olmayıp para arz ve talebi ile de ilgilenmenin yanında ekonomide mevcut şartlar içerisinde; enflasyon, faiz oranları, döviz kuru, milli hasıla ve ödemeler bilançosuyla da ilgilidir. Bu saydığımız ekonomik olguların hepsi para politikasının müdahale alanına girmektedir. Ülkemizde özellikle savaş yıllarından sonra başlayan kalkınma hareketi neticesinde, bu ekonomik olgular gelişmeye başlamış fakat ekonomik sistemin tam oturtulamaması ve dünyada yaşanan ekonomik olaylar neticesinde ülkemizdeki ekonomik yapıyı daha kırılgan hale getirmiştir. Enflasyon, faiz, döviz kuru ve ödemeler dengesi noktasında belirlenmiş bir politikanın olmaması gerektiği durumlarda piyasaya müdahaleyi zorlaştırıyordu. Bu durum 1960'lı yıllara kadar devam etti. 1960'lı yıllarda Türk ekonomisi için dönüm noktası olan Planlı Ekonomiye Geçiş hamleleri başladı ve bu tarihten itibaren Beşer yıllık Kalkınma Planları dahilinde para politikaları uygulanmaya başladı.

3.3.1. 1996-2000 Dönemi (21.Yy’e Girerken Gegp Hazırlık Dönemi)

1997-1998 yılları 7. kalkınma planı üçüncü yılına denk gelmektedir. 1997 yılı bitirip 1998 yılına girerken Mesut Yılmaz Başbakanlığında azınlık hükümeti iktidarda bulunmaktaydı. 1998 yılı başında Gümrük Birliği Anlaşması'nın ikinci yılı geride bırakılmıştı. Yapılan Gümrük Birliği Anlaşması'nda yüksek enflasyon planı çerçevesinde 1996 yılında %7,1 olan büyüme hızı 1997 yılı sonuna gelindiğinde %1'e yakın artarak %8 olmuştur. Fakat enflasyonun önlenmesi istenildiği gibi olmamış 1996 yılında %84,9 olan enflasyon oranı %91 seviyelerine kadar çıkmıştır. 1997 yılı

içerisinde ortaya çıkan Asya krizi ve 1998'de Rusya'da etkisinin görülmesi üzerine dünya üretim ve ticaretinde daralma olmuştur. 1998'de yaşanan bu iç talep daralması, dünyadaki talep daralmaları ile birleşince Türkiye'de yıl sonu büyüme hızı %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Daralmanın etkisiyle enflasyon %54,3 seviyelerine gerilemiştir (Bknz Tablo 14) (Tökgöz 2009: 269;271).

Tablo 14. 1996-2000 Yılları Arası Ekonomik Veriler (Milyon TL)

YILLAR	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	Dış Açık (Milyon TL)	Cari Açık (Milyon TL)	Dış Borç (Milyon TL)
1996	7,1	84,9	-20,4	-2,4	80,0
1997	8,0	91,0	-22,3	-2,6	85,0
1998	3,8	54,3	-19,0	+1,9	97,0
1999	-6,4	62,9	-14,0	-1,4	103,0
2000	6,1	39,7	-26,6	-10,5	120,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (E.T: 19.05.2019).

Güneydoğu Asya'da yaşanan kriz Türkiye'yi çok fazla etkilememesine rağmen, bir yıl sonra Rusya'da etkisi sonucu çıkan kriz Türkiye'yi etkilemiştir. Yabancı yatırımcılar Rusya ile beraber Türkiye'den de çekilmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde 6 hafta gibi kısa bir süre içerisinde 6 Milyar dolar piyasadan çekilmiştir. Merkez Bankası zamanında müdahale ederek yani döviz satarak ve liraya likidite vererek krizin derinden etkilemesine izin vermemiştir. Yine de Türkiye ekonomisi 1998'in ikinci yarısından başlayarak küçülme sürecine girmiştir. Kriz sonucu gecelik faiz %100'ü geçerken, yabancı yatırımcıların çekilmesi ile birlikte döviz rezervi 15 milyar dolara kadar gerilemiştir. 1998 başı İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) endeksi 3,451 puan düşüş yaşamıştır. Rusya'da kriz iyice derinleşince hükümet 11 Aralık 1998 tarihinde üçüncü defa ekonomik önlem almaya mecbur kalmıştır (Karluk 2004: 472).

Merkez Bankası'nın krize müdahalede en önemli para politikası aracı açık piyasa işlemleridir. 1998'in ilk yarısında yaşanan döviz artışında 1,9 katrilyon TL

starilizasyon gerçekleştirilmiştir. İkinci yarısına gelince döviz talebi iyice artmış bunun neticesinde 2,9 katrilyon TL fonlama yapılmıştır. Bununla birlikte 1998 yılı içerisinde mevcut emisyon hacmi %71'e, para hacmi ise %78 artmıştır. Genel görünüm içerisinde Merkez Bankası geniş bir manevra yapabildiğini göstermiştir. Çünkü açık piyasa işlemleri hacmi emisyon hacminin 4 katından fazla olmuştur (Sarı 2007: 11).

1998 yılının ilk yarısında enflasyon ile mücadele etmek ve parasal büyüklüklerden meydana gelebilecek değişiklikleri kontrol altında tutabilmek için para programının öncelikleri ve uygulama hedeflerinde değişikliğe gidilmiştir. 1999'un ilk üç ayında rezerv para değişimi %17,3 olarak gerçekleşerek önceki yıl hedeflenen %20'lik dilimin altında kalmıştır. Sonraki ikinci 3 aylık dilim için %14-%16 aralığı öngörülse de gerçekleşen %13,1 büyüme ile hedefin altında kalmıştır. 26 Haziran tarihine gelindiğinde ise Uluslararası Para Fonu (IMF) ile 'Yakın İzleme Anlaşması' imzalanmıştır. Yeni bir denge kurmak ve enflasyonu kalıcı olarak düşürebilmek için 3 yıllık program uygulamaya konulmuştur. İlk yıl hedefi %50 enflasyon oranı, ikinci yıl %20 ve 2000 yılı için tek haneli enflasyon hedeflenmiştir (Doğançay 2013: 77-78).

20. Yüzyıl tamamlanırken Ağustos ayında Yalova'da meydana gelen deprem ve gecesinde 18 binden fazla vatandaşımız hayatını kaybetmiştir. Yaşanan büyük yıkım sadece imar alanında olmamış aynı zamanda hükümete 10 milyar dolarlık bir ekonomik maliyeti olmuştur. Bu maliyete birlikte büyüme rakamı 1999 yılı için 6,4 oranında küçülmüştür. Enflasyon oranı ise önceki yıla göre %8 oranında artarak %62 olarak gerçekleşmiştir (Bknz Tablo:14). 21. Yüzyıla girerken yaşanan bu ekonomik koşullar, 2000'li yılların başında Türkiye'yi nasıl bir sorunların beklediğinin habercisiydi.

3.3.2. 21.Yy Başlarında Türkiye Ekonomisi (2000 ve 2001 Krizi Dönemi)

Bu dönem IMF ile 17. Stand-By Anlaşması Dönemi olarak ele alınır. 21. Yüzyıla girerken Türkiye ekonomisinde önemli yapısal değişimler yaşanmıştır. 18 Nisan 1999'da Erken seçim neticesinde Demokrat Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit'in önderliğinde MHP ve ANAP koalisyonu kuruldu. Kurulan bu 52. hükümet uzlaşma içinde görevini sürdürmekteydi. Bir yandan ise IMF ile 16 Nisan 1998 tarihinde

imzalanan ‘Yakın İzleme Anlaşması’ şartları yerine getirilmeye çalışılıyor ve ekonomik politika kararları bu çerçevede ele alınıyordu. Koalisyon tarafından yakın izleme anlaşması, Stand-By anlaşmasına taşıma kararı aldıktan sonra IMF ile yapılan görüşmelerde 2000 ve 2002 yıllarını kapsayacak şekilde IMF’nin gözetiminde 3 yıllık ‘Enflasyonu Düşürme Programı’ uygulamaya konulmuştur.

2000 yılı başında uygulamaya konulan bu programla birlikte aynı süreç içerisinde Türkiye'nin Avrupa Birliğine aday üye ülke statüsü kazanması ve kurulan üçlü koalisyon hükümetinin uyum içinde çalışıyor olmasının verdiği olumlu etki ile siyasal istikrar sürmekteydi. Hükümetin bu programı her kesim tarafından desteklenmesi piyasalarda olumlu etki yapmıştı. Bu olumlu gelişmeler piyasalara da yansımış para ve sermaye piyasasında Ocak ve Şubat aylarında faiz oranları %37 son 15 yılın en düşük seviyelerine gerilemişti. Ardından hükümetin hazine bonosu satışına gitmesi neticesinde artan bono arzı ile beraber repo faiz oranları da %26 seviyelerine geriledi. Buna paralel olarak İMKB endeksi 17.512 değerine yükselerek rekor kırdı. Borsanın yükselmesi ile birlikte hazine tarafından 2.3 Katrilyon lira tahvil satıldı (Tökgöz 2009: 237). Yaşanan bu gelişmeler ekonomik verilerin çok üzerinde olmuş bu yüzden ‘Türk Mucizesi’ olarak adlandırılmıştır.

Enflasyonu düşürme programı döviz çıpasına dayalı bir istikrar programıydı. Bu program neticesinde kur sepeti 1 dolar + 0,77 Euro olacak şekilde ayarlanmıştı. Döviz çıpasında TL; döviz piyasasında değerlendirildiği zaman enflasyona karşı ‘çıpa’ vazifesi görmesi amaçlanmıştır. Bu programın amaçları şu şekildeydi (Ay 2007: 396);

- Para, maliye ve gelir politikası eşgüdümlü uygulanarak enflasyon oranı; 2000 yılı sonu itibarıyla %25’e, 2001 yılı sonu itibarıyla %12’ye, 2002 yılında ise %7’ye indirmek
- Reel faiz oranlarında yaşanan artışın önüne geçilerek optimum düzeye inmesini sağlamak
- Ekonomik kaynakların bölüşümünde daha adil olmak ve kaynakları daha etkin kullanmak
- Siyasi irade desteği ile daha sağlam para ve kur politikası izlemek (buna paralel olarak sıkı bir maliye politikası izlenmiştir)

3.3.2.1. Kasım 2000 Mali Krizi

2000 yılının sonbaharına girerken bankaların açık pozisyon hesabı ve devalüasyon bekleme ve artan harcamalar döviz talebini artırdı. Buna paralel olarak TL talebi de arttı. Ancak Merkez Bankası, IMF politikası gereği kasaya döviz girmeden piyasaya TL süremiyordu. Piyasada yaşanan bu TL sıkışıklığı sonucunda faizler tırmanışa geçti. Faizin artması ile yabancı alacaklılar vadesi gelmediği halde kredilerinin dolar cinsinden çekmeye çalıştılar. Zaten Merkez Bankası döviz bulamadığı için piyasaya süremiyordu ve bu durum neticesinde işler iyice sarpa sararak gecelik faiz oranları uçuşa geçti. Öyle ki; %200'lerle başlayan gecelik repo faiz oranı %500'e %760'a ve %1700'lere kadar çıktı. Borsa 17512'den %26 düşüş yaşayarak 8000'lere kadar geriledi. Bunlara ilaveten en büyük bankalardan olan Demirbank, Egebank gibi sekiz bankanın içinin boş olması akabinde TMSF devredilmesi ile birlikte güven ortamını sarsılması ve ardından üç bankanın daha TMSF devredilmesi ile TMSF bünyesinde bulunan banka sayısının 11'e çıkması neticesinde 22 Kasım 2000 de patlak veren kriz 'Kara Çarşamba' olarak anıldı. Bu kriz neticesinde Merkez Bankası kasasından 15 günde 7 milyar dolara yakın döviz çıkışı oldu. Akabinde batan banka sayısı 13'e yükseldi. Bu batan bankaların BDDK tarafından tasfiye edilmesi gerekirken TMSF'ye devredilmesi ile birlikte kamu iç borçlarıyla birlikte faiz oranları tekrar fırlayarak, hazine bono satışında faiz oranı %100'e yaklaştı (Kazgan 2009: 413-414-415).

Bu durumda IMF devreye girerek Türkiye'ye 7,5 milyar dolarlık ek rezerv sağlama yönünde anlaşma sundu. Bu durum krizin etkilerinin hafifleyeceği anlamına geliyordu. Bununla birlikte Merkez Bankası likidite arzını durdurdu. Büyük bankalarında TMSF bünyesine alınmasıyla likidite talebinde düşüş yaşanırken gecelik faizler de Kasım itibariyle ortalama %73 Aralık ayında ise %223 seviyesine gelmiştir. Faizin bu şekilde sert dalgalanmaları talepteki canlılığın durağan hale gelmesine, reel kesimde satış darlığı oluşturarak karaborsa uygulaması gibi stokların hızla yükselmesine neden oldu (AKDİŞ 2011:482). Krizin nedeni olarak; enflasyona bağlı istikrar programının enflasyon ve faizi düşürme amacına bazı kesimlerin aşırı tepkide bulunması gösterilebilir. Enflasyon ise kriz döneminde aşağı yönlü bir hareket izleyerek 1995-2000 arasındaki 5 yıllık dönem içerisinde ilk kez % 40'ın altına düşmüştür (Bknz Tablo:14).

Bu dönemde TL yabancı paralar karşısında aşırı değer kaybı yaşamıştır. 1 ABD doları =615.290 TL olurken 1 Sterlin=923.120 TL, Euro ise 571.810 TL olmuştur. ‘İnsan Dünyası’ndaki araştırmada TL dünyanın en değersiz para birimi olarak gösterilmiş ve 2001 yılında Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiştir (Karluk 2004: 632).

3.3.2.2. Şubat 2001 Mali Krizi

Kasımda yaşanan bu krizden sonra iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Birincisi; kriz ortamında aniden yükselen faiz oranları bir diğeri; mevcut döviz kurunun piyasa işleyişine imkan vermemesi. Yükselen faizler vadeleri kısalttığı için bankaların ön ödeme süreçleriyle birlikte bilançolarında bozulmalar yaşanmış, ilerleyen aylarda ödemeler sistemi kilitlenmiştir (Sarı 2007: 14). Çıkan Kasım krizinin yoğun baskı altına alınması krizin hızını kesmiş, fakat tam anlamıyla krizin etkilerini kaldıramamıştır. Döviz çıpasının ülke için kurtuluş yolu olarak görenler, yaşanan bu kriz sonrası çıpa sisteminin kaldırılmasını istemişlerdir.

IMF'nin sağladığı ek rezerv kolaylığı ile birlikte Merkez Bankası'nın uyguladığı sıkı para politikası piyasaları rahatlatırsa da geleceğin belirsiz olması piyasaları tedirgin ediyordu. Bu şartlar içerisinde Şubat 2001'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında dönemin Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında yaşanan sert tartışmalar, ekonominin yanında siyasi istikrarın da bozulduğu şeklinde algılanmıştır. Bunun neticesinde panik haline düşen döviz alıcıları Merkez Bankası'ndan dövizlerini talep etmeye başlamışlardır. Öyle ki 19 Şubat'ın ertesi gününde, ertesi gün valörü ile 7,6 milyar dolar satılmıştır. Merkez Bankası Başkanı uygulanan para politikaları ile 6 milyar doların geri alındığını, satılan gerçek rakamın 1,5 milyar dolar olduğunu açıklarsa da kriz günü Merkez Bankası'nın 28,1 milyar dolar olan brüt rezervinin 22 milyar dolara düşmüş olması Merkez Bankası kasasından 6 milyar dolara yakın paranın çıktığını göstermektedir (Ay 2007: 397).

Likitide oranlarında yaşanan aşırı kasılma aynı şekilde faiz oranlarının aşırı derecede artmasına neden olmuştur. Faiz oranlarının aşırı yükselmesi para politikası programının uygulanabilirliği ve bununla birlikte döviz kuru politikasının da uygulanabilirliğinin olmadığını ispatlamıştır. Bunun üzerine Merkez Bankası 21 Şubat gecesi dalgalı kur rejimine geçileceğini duyurmuştur. Zaten piyasalarda devalüasyon bekleniyordu ancak dalgalı kur rejimine geçilmesi ile birlikte dolar kuru %40'a yakın

yükselerek fiilen devalüasyon yaşanmıştı (Günel 2012: 374). 19 Şubat günü döviz kuru 686,500 TL iken 23 Şubat günü yaşanan bu fiili devalüasyon ile birlikte 920.000 TL'ye kadar çıktı ve hatta bir ara 1.270,000 TL'ye kadar çıktığı da olmuştur. Tüm yatırımcı (tasarruf sahipleri) ile birlikte bankalarda aşırı bir döviz talebi oluşturmaya başlamış yaşanan bu panik havası neticesinde bankalar arası gecelik faiz borçlanması önce %3000 düzeyine ardından %7500'lere kadar çıkmıştır. 2001 Aralık ayında hazine borçlanma faizi %65 iken krizle birlikte %145 düzeyine kadar çıkmıştır (Tokgöz 2009: 287).

2001 yılında yaşanan bu kriz, hiç şüphesiz ki Cumhuriyet tarihinin en önemli ve en derin krizi olmuştur. Bu krize birlikte Türkiye ekonomisi II. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı daralmadan sonraki en büyük daralmayı yaşamıştır. Öyle ki bu krizde birlikte Gayri safi milli hasıladan (GSMH) 50 milyar dolar kayıp yaşanmıştır. Bu krizin etkisi olarak 2002 yılına ağır bir borç yükü ve yoksulluk ile girilecektir. Bunlara ek olarak kriz dönemi yaşanan diğer gelişmeler şu şekilde olmuştur (Karluk 2004: 479-480);

- Ekonomi %8-%9 oranında küçülmüştür
- GSMH 50 milyar dolar azalma yaşanmıştır
- %30 civarında seyreden enflasyon %70'lere kadar çıkmıştır
- Hazinenin ödediği faiz oranı %100 artmıştır
- 1,5 milyondan fazla insan işsiz kalmıştır
- 2000 krizi ile birlikte toplam batan banka sayısı 18 olmuştur

Ekonomik göstergelerdeki bu kötüleşme IMF'nin kendiliğinden ekonomiye desteğini artırmasını sağladı. İçinde bulunulan zor koşullar nedeniyle hükümet IMF'nin getirdiği anlaşmayı tartışmaya gerek görmeden imzaladı. IMF ile imzalanan bu 18. Stand-By Anlaşması ile birlikte Türkiye yeni tavizler ile birlikte 9 milyar dolarlık bir yardım daha aldı (Kazgan 2009: 418). IMF programlarına göre yaşanan bu kriz neticesinde, krizin başladığı seviyelere (2000 yılı verilerine) dönebilmek ancak 2004 yılı itibariyle mümkün olabilecekti. IMF'nin önerisiyle çıpa kur rejimi terkedilmiş ve serbest kur rejimine geçilmiştir. Buna göre; döviz kuru, arz ve talebine göre belirlenerek, yaşanabilecek ataklardan kendini korumuş olacaktır. Kurda hızlı yükselişler olsa bile bu sayede krize sebebiyet vermeden reel değerine gelecektir.

Diğer bir husus ise; bu sayede görünmez el vasıtası ile arz ve talebe göre döviz kuru değeri belirlenecek 2001 krizinde yaşananların bir daha yaşanması engellenecektir. Bu sayede Merkez Bankası müdahale ederken rezervlerinde yaşanacak kayıpların önüne geçilmiş olunacaktır (Soral 2011: 32).

3.3.2.3. 14 Mart 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

57. koalisyon hükümetine kamuoyu güveni iyice sarsılmıştı. Yaşanan bu olumsuz ekonomik şartları düzeltmek için hükümetin önünde üç temel seçenek vardı (Tokgöz 2009: 288);

1. Borçlarını ödeyebilmek için karşılıksız para basmak
2. Moratoryum ilan etmek (borçların ödenemeyeceğini bildirmek)
3. Güçlü bir ekonomik programa dayalı reformlar hazırlayarak dış kaynak bulmak

57. Hükümet, bu seçeneklerden sonuncusunu seçti ve ekonomik yol haritası için bir program hazırlamak üzere o dönem Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olan Kemal Derviş'i ekonomi bakanı olarak göreve getirdi. Kemal Derviş işe ilk olarak 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' hazırlamakla başladı.

15 Mart 2001'de açıklanan güçlü ekonomiye geçiş programı ile birlikte Türkiye ekonomisinde yaşanan sorunlar açık bir şekilde belirlenerek 2000 yılı başında büyüyen bir Türkiye ekonomisinin temelleri atılmıştır. Bu programa göre krizlerin başlıca nedeni olarak; iç borç oranlarının çok artması kamu bankaları başta olmak üzere bankacılık sektöründeki sağlıksız yapılaşmanın kalıcı bir biçimde sonuca kavuşturulamamış olması gösterilmiştir. Aynı zamanda bu programı ek olarak yaşanan GSMH oranının gerilemesi ve faizlerin düşüp vadesini uzaması gibi konularda gündeme gelmiştir (Aren 1963: 115). Bu programın temel hedefleri arasında; dalgalı kur paralelinde enflasyona sıkı mücadele, kamu bütçe dengesini bozulmayacak şekilde güçlendirilmesi, TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması ile enflasyon hedefi ile çelişmeyen gelir politikasını uygulanması gösterilebilir (Bağcı 2016: 49 -50).

15 Mayıs 2001'de IMF'nin ekonomi paketini onaylaması ile birlikte IMF ve Dünya Bankası 19 milyar dolar bir kredi taahhüt etti. Ancak koalisyon hükümetinde ki bazı bakanların IMF isteklerine karşı çıkmaları mali piyasalarda siyasi güven

şüphesinin artmasına yol açarak döviz kurlarının yükselmesini sağladı. Nitekim dolar kuru 1.600,000 TL seviyelerine kadar çıktı. Bakanlardan birinin istifa etmesi neticesinde dolar 1.370,000 seviyelerine indi. Haziran ayı ortalarında 9,3 katrilyonluk mali tarihin en büyük takası gerçekleştirilerek hazine 1.9 Katrilyonluk faiz borcundan kurtuldu. Yine Haziran ayı içerisinde düşme eğilimine giren enflasyon Temmuz ayında da düşmesine devam edince piyasalar rahatladı. Piyasalarda yaşamaya başlayan bu olumlu hava ile birlikte ilk 6 ayda ihracat %13 artarken, ithalatta %16 lık bir artış yaşanmıştır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ilk döneminde meydana gelen krizde hedeflerde sapmalar yaşandığı görülmektedir (Tökgöz 2009: 295;301).

Tablo 15. 2000-2001 Yılı Ekonomik Veriler

	<u>2000</u>	<u>2001</u>
Büyüme Hızı (GSMH %)	6,1	-9,5
Cari Açık (Milyar Dolar)	-10,5	+3,4
Dış Açık (Milyar Dolar)	-26,6	-10
Döviz Kuru (Bin TL)	648	1444
Enflasyon (Tüfe)	39,7	68,5
İstihdam (Milyon)	20,6	20,4

Kaynak: yazan tarafından derlenmiştir.

3.3.3. 2002-2006 Dönemi Para Politikası (Güçlü Ekonomiye Geçiş ve YTL)

3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tek başına iktidara geldi. Yeni bir anlayış ve tek parti iktidarı piyasalarda siyasi güven ortamı oluşturdu. Yapılan seçimlerle birlikte lirada değer artışı olurken hazine borçlanması 7 puan eksikle yapıldı. Kriz döneminde %40'dan fazla değer kaybeden borsa, %10 artarak 1.7 Katrilyon lira işlem hacmi ile rekor kırdı. 2002 yılı içerisinde Avrupa ülkelerinin tek para birimi 'Euro'ya geçmesiyle birlikte dolar, 1.448,000 liradan işlem görürken Euro 1.311,000 liradan işlem gördü. Yeni hükümetin ekonomik istikrar programını sürdürmeye kararlı olduğunu açıklaması ile birlikte uygulanan sıkı para politikası reel faiz oranlarında ve enflasyonda düşüş beklentilerini artırdı (Tokgöz

2009: 36;308). 2003 yılı için enflasyon beklentisi %17,5 olarak belirlendi. Faiz oranlarındaki düşüş beklentisi neticesinde faiz oranları düşerek hazine 3 yıl aradan sonra %40'ın altında borçlanma gerçekleştirdi.

2002 yılında 'parasal taban' temel parasal büyüklük olarak hedeflenmiştir. Parasal tabanla birlikte iç büyümede istenilen sonuçlar alınmaya başlanınca Merkez Bankası'nın 2002 yılında fiyat istikrarını temel amaç edilmesi neticesine uygun olarak etkin bir para politikası aracı olan faiz oranlarını enflasyon hedefine ulaşmak için daha etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2002 yılında izlenmeye başlanan örtük enflasyon hedeflemesi bu bağlamda 2003 ve 2004 yılında da devam ettirilmiştir (Eren 2011: 282). Parasal Taban; ülkenin büyüme hızı kadar milli gelir büyümesini öngörür. Bu dönemde para politikaları bu amaca yönelik olarak 'gelecek dönem enflasyon oranı' odaklı olarak oluşturulmaya başlanmıştır. Bu durum aynı zamanda 'örtük enflasyon hedeflemesi' demektir. Güçlü ekonomiye geçişin ilk uygulandığı yıl olan 2002'den 2005 yılına kadar hep enflasyon hedefleri üzerinde para politikaları gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Örtük enflasyon uygulamasında hedeflenen enflasyon oranı kamuoyuna duyurulmaz. 2006 yılı için yapılacak para politikalarında açık (zımni) enflasyon hedefine geçileceği duyurulmuştur.

2002 ve 2005 yılı hedeflerine bakacak olursak; 2001 yılında %68,5 olarak gerçekleşen enflasyon oranı uygulanan sıkı para politikaları ile beraber 2002, 2003, 2004 ve 2005 yılında sırasıyla; %29,7, %18,4, %9,3 ve %7,7 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılında enflasyon hedefi %17,4 2004 yılında %12,0 ve 2005 yılında %8 olduğunu göz önüne alırsak enflasyonu düşürme politikası 2003 yılında %1 oranında sapma gösterdiği geri kalan 2004 ve 2005 yılında ise başarılı olduğu söylenebilir (Bknz Tablo:16). Bu dönemde doların değerinin düşmesi enflasyonun aşağı doğru çekilmesinde önemli rol oynamıştır. 2002 yılında 1,634,500 lira olan dolar kuru, liranın değerlenmesiyle birlikte 1.395,800 lira olmuştur. 2003'den başlayarak enflasyon oranı ilk defa %20'lerin altına inmiştir.

2002 ve 2005 yılları arasında dış ticarete başarılı bir dönem geçirilmiştir. Düşen doların etkisi olarak yabancı mallar TL bazında ucuzlamıştır. Bu sayede ithalat oranında da artışlar yaşanmıştır. Özellikle 2003 ve 2004 yıllarında hedeflenen rakamlar sırasıyla 39,500 milyon dolar (39 milyar 500 milyon) ve 75,0 milyon dolar

(75 milyar dolar) iken gerçekleşen ithalat oranları 2003 ve 2004 de sırasıyla; 69.500 milyon dolar ve 99,01 milyon dolar olmuştur. İhracatta 2002 yılı içerisinde 36,1 milyon dolarlık bir gelir elde edilirken 2003 yılında 40 milyon dolar ihracat rakamı hedeflenmiş gerçekleşen değer 47,5 milyon dolar olmuştur. 2004'te ise 51,5 milyon dolar olarak hedeflerinin ihracat 63,0 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise ihracat 73,5 milyon dolar olurken ithalat ise 100,0 milyon dolar geçerek 116,5 milyon dolar olmuştur. Bu sayede 2003 yılında dış ticaret hacmi (ihracat+ ithalat) ilk defa 100 milyar doları geçmiştir. 2001 yılında -10,1 milyon dolar olan dış ticaret dengesi 2005 yılına kadar sürekli artarak -54,5 milyon dolar (55 milyar 5 milyon dolar) olmuştur.

Bu dönemde artış yaşanan kamu borç stoku ile beraber Merkez Bankası rezervlerinde de önemli artışlar yaşanmıştır. Örneğin; 2000 yılında 11 milyar TL olan rezervler 2003 yılına gelindiğinde 25 milyar liraya ulaşmıştır. 2005 yılında 30 milyar lira olan rezervlerde 2008'de iki katına çıkarak 60 milyar lirayı aşmıştır. 2000 yılında 143 milyar lira ve 2012 yılında 190 milyar lira olan Merkez Bankası rezervleri 2013 yılında 271 milyar liraya 2014 yılında ise 305 milyar liraya yükselmiştir (Sungur 2015: 262).

Tablo 16. 2001-2006 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler

	İhracat *	İthalat *	Dış Ticaret Dengesi (-)*	Cari İşlemler Dengesi *	Enflasyon (%)	Dış Borç	Büyümeye Hızı %	Kişi Başı Milli Gelir ^	İşsizlik Oranı (%)
2001	31.3	41.4	-10.1	+3.4	68.5	113.6	-9.5	2100	8.4
2002	36.1	51.6	-15.5	-626''	29.7	130	6.2	2600	10.3
2003	47.5	69.5	-22.0	-7.5	18.4	144	5.3	3400	10.5
2004	63.0	97.5	-34.0	-14.4	9.3	161	9.4	4200	10.8
2005	73.5	116.5	-43.0	-22.0	7.7	170	8.4	5000	9.5
2006	85.5	140.0	-54.5	-32.0	9.6	270.5	6.9	7613	9.0

Kaynak: Yazan tarafından derlenerek oluşturulmuştur.

*milyar TL

“milyon TL

^bin dolar

Merkez Bankası temel politika araçlarından olan vadeli faiz oranları, 2003 yılında gelecek yıl etki edecek unsurlar saptanarak belirlenmeye devam edilmiştir. 2003'ün ortalarında gecelik borçlanma faizinde de düşüş yaşanmıştır. %44 olan gecelik borçlanma faizi Merkez Bankası tarafından uygulanan politikayla birlikte 2003 yılının sonlarına doğru %26 seviyesine kadar inmiştir (Akdiş 2011:491). 2003-2005 dönemini kapsayan yıllarda IMF Stand-By anlaşmaları istikrarlı bir şekilde sürdürülürken Mayıs 2005'te 2005 ve 2007 yıllarını kapsayacak şekilde üç yıllığına 19.Stand-By anlaşması imzalanır. Bu anlaşma gereği IMF, Türkiye'ye 10 milyar dolarlık kredi kullanılmayı vadetmiştir. Türkiye bu yılda, IMF'nin kredilerinin verilmiş kriterlerini karşılayamamasına rağmen IMF'nin istisnai kredi imkanını kullanmıştır (Boratav 2013: 196). Kullan bu kredilerle birlikte faiz oranlarında da artış olmuş öyle ki; 2001 yılında bütçenin %5'i faiz giderlerine ayrılırken bu oran GSMH'ın %23'üne denk gelmektedir. IMF'ye ödenen kredilerle birlikte faiz giderleri azalmış 2004 ve 2005 yılında faiz giderlerinin GSMH ye oranı sırasıyla; %31'e %9'a düşmüştür.

Koalisyon hükümeti tarafından hazırlanan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre; ekonominin her yıl ortalama %7 oranında büyüyeceği ve 2002 yılından itibaren enflasyon oranının %5 olarak gerçekleşeceği öngörülmüştür. Ancak 2002 ve 2005 yıllarına baktığımız zaman büyüme hızı ortalama %4,4 olurken enflasyon ortalaması %26,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu planın son aşamasında bazı ekonomik hedefler de sapmalar görülmüştür. Özellikle dış ticaret açığı ve cari açıkta meydana gelen artışlar döviz çıkışına neden olmuştur. Hükümet dış açıkları kapatmak için 'sıcak para' girişine önem vermiş 'ucuz kur yüksek faiz' anlayışıyla sıcak para girişini sağlamaya çalışmıştır (Tokgöz 2009: 325-326). Daha sonra resmi enflasyon hedeflemesine geçildiğinde yine sıcak para girişine önem verilmiş ve sloganı; 'ucuz döviz pahalı Türk Lirası olmuştur.'

2005 yılının tamamlarken döviz kurlarındaki istikrarsızlık neticesinde dış ticaret dengesi daha çok bozularak 2006 yılında 55 milyar dolara yaklaşmıştır. Aynı dönem içerisinde dış borç 270 milyar dolar olmuştur. Bu nedenle dış borç ne kadar çok arttıysa o yönde paralel olarak ülkeye sıcak para girişi sağlanarak dış borca alternatif kaynak üretilmeye başlanmıştır. Hazır para girişi herhangi bir üretim

sürecine dayalı olmadığı için çıkışı da bir o kadar kolay olacaktır. Sıcak para giriş ve çıkışları ülkede spekülasyon hareketleri için oldukça elverişli bir yöntemdir.

3.3.3.1. Yeni Türk Lirası'na Geçiş (YTL)

31 Ocak 2004 tarihli 5083 Nolu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin para birimi hakkındaki kanun gereği Türkiye Cumhuriyeti'nin para birimi 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren değiştirilerek Yeni Türk Lirası (YTL) olurken, madeni parası Yeni Kuruş (YKR) olmuştur. Türk parasındaki dönüşüm $1.000.000 = 1$ YTL esas alınarak yapılmıştır (Ay 2007: 403). 2000 yılı verilerine göre değerlendirilen para, en değersiz para birimi olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girmişti. Zira o dönemde sıfır atılmadan önce toplam ulusal gelir Kentrilyon değerinde ifade ediliyordu. Kentrilyon ise 18 tane sıfır içeriyordu.

Dünyanın geri kalan ülkelerindeki ekonomik verilere bakınca Kentrilyon çok büyük bir rakam olarak görülmektedir, bu da Türk parasının neden değersiz olduğunu göstermektedir. Yüksek rakamlarla GSMH'nin dolar bazında ele alınması çok trajik bir durum olacaktır. IMF nin 3 yıllık niyet mektubunda verilen değerler üzerinden dönüştürülecek olursa; ekonomi 2002 yılında tahmini %3 büyüme gerçekleştirerek 283 Katrilyona yani 165.500 Milyon dolara (165 milyar 500 milyon dolar), 2003'te ise %5 büyüyerek 371 Katrilyona yani 183.0 Milyon dolara, 2004 yılında ise 441 Katrilyon yani 201,0 Milyon dolara yükseleceği öngörülmüştür (Karluk 2004: 633). Yani para birimleri ile birlikte değer artışı da gözlemlenmiş işlemlerin yapılışı hızlanmış ve hesap kolaylığı ortaya çıkmıştır.

3.3.5. 2006 Yılı Geçiş Dönemi Para Politikası

2005 yılı sonu aynı zamanda 8. Kalkınma Planı'nın son yılıydı. Bu nedenle bir ilke olarak, 2006-2010 yılını kapsayacak 9. Kalkınma Planı hazırlanması gerekiyordu. Ancak aynı süreç içerisinde denk gelen Avrupa Birliği mali programa uyum sağlamak için 9. Kalkınma Programı 2007'den başlamak üzere 2010'a kadarki dönemi kapsayacak şekilde hazırlanması kararlaştırılmıştır. 2006 yılı bu bakımdan bu plana geçiş yılı olarak baz alınmıştır. Yine bu süreç içerisinde 2006 ve 2008 yıllarını kapsayacak şekilde Orta vadeli bir program daha hazırlanmıştır. Bu programlar 'istikrarlı bir ortamda sürdürülebilir büyüme ortamının devam ettirilmesi'nin bir

gereği olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan programda şu politikalar temel alınmıştır (Tokgöz 2009: 327-328);

- Ekonomik büyüme ve istihdam konusunda özel sektörü daha çok ön plana çıkarmak
- Dış kaynaklı ekonomik şoklara karşı ekonomiyi daha dirençli hale getirmek, dış açığa yönelik büyümenin devam ettirilmesi
- Önceliğin fiyat istikrarı olması ve bu bağlamda açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi
- Bu dönem için büyüme hızının %5 hedefi ile beraber işsizlikte %9,7 enflasyon oranında %5, dış ticaret açığı 45 milyar dolar ve cari açığında 22 milyar dolar olarak hedeflenmesi ile beraber aynı program dahilinde 2007 ve 2008 yılları için sırasıyla %4 ve %4 enflasyon hedefi belirlenmesi temel politika hedefi olarak kararlaştırılmıştır. Ucuz döviz pahalı YTL anlayışı gereği faiz oranları %13,5 ‘ten %17,5’e çıkarılmıştır.

2005 yılı sonu itibariyle örtük enflasyon hedefinden vazgeçilip 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçilmesiyle birlikte hedeflenen enflasyon daha anlaşılabilir olmak için ‘Nokta Hedef’ olarak belirlenmeye başlanmıştır. Tüfe üzerinden belirlenecek olan enflasyon hedefi 2006 yılı için 55 olsa da açık hedefleme gereği ± 2 ’lik bant aralığı belirlenmiştir. Yani %5 olan 2006 yılı enflasyon hedefi gerçekleşen enflasyon oranının %3 ile %7 aralığında olması durumunda hedeflenmiş enflasyon tutturulmuş olacaktır (Sarı, 2007:18). Diğer yıllar belirlenen enflasyon hedeflemesinde de belirlenen bant aralıkları dikkate alınmıştır.

Merkez Bankasının açık enflasyon hedeflemesine geçtiği 2006 yılında da kısa vadeli faiz oranları para politikası aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Merkez Bankası'nın faiz uygulaması dış dengesizlik de artışa yol açmış, dış şoklara karşı ekonomik yapıyı daha hassas hale getirmiş, faizin cazip gelmesi ile beraber sıcak para girişi arttığı için enflasyon ile mücadeleyi de zorlaşmıştır (Saraç 2009: 68). Bu dönemde enflasyon oranı %9,6 ile hedeflenenin çok üzerinde kalmıştır. %5 hedeflenen büyüme hızı ise %6,9 gerçekleşerek hedef tutturulmuştur. Dış ticaret dengesinde meydana gelen 54,5 milyar dolarlık açık, hedef olan 45 milyarın üzerinde

kalmıştır. 22 milyar dolar olarak hedeflenen cari açık ise 32 milyar dolar olarak hedefin dışında kalmıştır. Kişi başı gelir bir önceki yıla göre 2.600 dolar artarak 7613 dolar seviyesine gelmiştir (Bknz Tablo:16).

3.3.6. 2007-2013 Dönemi Para Politikası

2007 yılında yapılan erken genel seçimler sonucunda, sandıktan yönetim değişikliği çıkmayınca piyasaya siyasi güven aşılanmış oldu ve bununla beraber ekonomik baskı ablukası bir nevi rahatladı. Bu durumun döviz kurlarını olumlu yansıması neticesinde TL, dolar karşısında değerlenmiştir. Netice itibariyle ithalat önceki yıla oranla 30 milyar dolar artmıştır. İhracat ise ilk kez 100 milyar dolardan fazla değere ulaşmıştır.

2007'de ekonominin büyüme hedefi %5 olsa da yıl içinde yaşanan kuraklıkla beraber tarım sektöründe yaşanan %6,5'lik düşüşün ardından büyüme hızı %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme rakamı istihdama katkı yapmazken, işsizlik %9,6 olarak aynı değerine yakın bir değerde kalmıştır. İhracat rakamının 107.3 Milyar TL, ithalat rakamını 170,1 Milyar TL olduğu bu durumda dış ticaret değerindeki açığı 62 milyar dolar düzeylerine çıkarmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin tetikleme ile beraber %4 olarak hedeflenen enflasyon oranı iki katından fazla değerle %9,3 olarak gerçekleşmiştir. 2006'da 270 milyar dolar olan dış borç 249 milyar dolara kadar gerilemiştir (Bknz Tablo:17) (Tokgöz 2009: 343-344). Büyüme hedefi ve enflasyon düzeyinin belirlenen hedef aralıklarında gerçekleşmemesinin nedeni olarak dünya genelinde yaşanan ekonomik gerileme ile beraber gıda fiyatlarındaki artışı gösterebiliriz.

Merkez Bankası fiyat istikrarı korumak amacıyla faiz ve para arzı üzerinde düzenlemelere gitmiştir. Piyasadan 9.906 milyar dolarlık alım yaparak dolar karşısında TL'nin konumunu güçlendirmiştir. Bu hamle ile birlikte 1 Dolar= 1,3 TL'den işlem görürken emisyon hacmini de içine alan dar anlamda para arzı olan M1 %7,6 artışla 72,674 Milyar dolar olmuştur. Sıkı duruşunu sürdürmek isteyen Merkez Bankası borçlanma faizini değiştirmeyerek %17,5'te sabit tutmuştur (Tcmb 2007 Yılı Yıllık Rapor). Aynı dönem içerisinde dış borç önceki yıla göre %20,3'lük artışla 247,200 Milyar dolara yükselmiştir (Bknz Tablo:17).

3.3.6.1. 2008 Krizi

2008 yılında ortaya çıkan kriz, küresel ekonomik dönemlerin tetiklediği ve geliştirdiği, iç kesimlerinde destek vermesi ile dünyayı sarsan mali yapı bir krizdir. ABD'de ipotekli konut kredisi (Mortgage) sektöründeki sorunlar neticesinde çıkan mali kriz, ABD'de düşük faiz uygulaması neticesinde artan kredi kullanımı büyük rol oynamıştır. 2006- 2007 yıllarını kapsayan dönemde ABD'de faizlerin artması neticesinde konut piyasası durgunluk sürecine girmiş, sonradan artırılan faiz oranları neticesinde konut kredisi kullananların borçlarını ödeyememesi sonucu 'Mortgage Krizi' patlak vermiştir (Karluk 2015: 211). Krizle beraber başta ABD ve Avrupa olmak üzere tüm ülke mali piyasaları durgunluk sürecine girmiştir.

9. Kalkınma Planı dönemini kapsayan 2007- 2012 yılları arasında ekonomik gelişme öncesi hedefler belirlenmiş ve bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için para ve maliye politikaları etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Açık enflasyon hedeflemesine geçildiği 2006 yılından günümüze kadar kısa vadeli faizler para politikasını vazgeçilmez bir unsur olmuştur. 2008 ve 2012 yılları arası hedeflenen ve gerçekleşen ekonomik veriler ve para politikası yönetimi şu şekilde olmuştur;

Enflasyon; 2008 krizi ile beraber başta Avrupa ülkelerinin mali piyasada olmak üzere dünya piyasaları durgunluk içine girmiştir. Bu durgunlukla beraber para arıza stoklarının değişime uğrayacağına düşürülmesi üzerine enflasyon tahminlerinde değişikliğe gidilerek 2008 ve 2012 dönemini kapsayan enflasyon hedeflemesi her yıl için %4 iken, değişikliğe gidilmesi sonucu, 2008 hedefi için %4'lük oran sabit tutulmuş, 2009, 2010, 2011 ve 2012 için sırasıyla; %7,5, %6,5, %5,5 ve %5 olarak güncellenmiştir (Altay 2015; 202-206). 2008 yılı için gerçekleşen değer hedeflerinin çok uzağında kalarak %10,6 olmuştur. 2009'da alınan sıkı para tedbirleri sayesinde %3,53 düşüşle %6,4 olmuş, 2010 yılında ise hedef değerine çok yakın bir değere %6,4 olarak gerçekleşmiştir. 2011'de ise hedef değerinin neredeyse iki katı değerde gerçekleşerek %10,4 olmuştur. 2012 yılı için hedef değerinin 1 baz puan üzerinde %6,1 olarak gerçekleşmiş ve sapma aralığının içinde kalmıştır (Bknz Tablo:17).

2008'deki enflasyonun sebebi olarak; krizin oluşturduğu darlık neticesinde gıda ve enerji fiyatlarındaki artışla beraber piyasalarda güven kaybının oluşması neticesinde hedef değerinin 2 katı üzerinde gerçekleşmiştir. Sıkı para politikası

uygulanmasına rağmen dışsal kaynaklar baskın çıkarak para politikasını etkisizleştirmiştir. 2009 yılına girildiğinde, gıda ve petrol fiyatlarındaki azalışa bağlı olarak para bolluğu giderilmiş ve hedef değerinin altında gerçekleşmiştir. 2010 yılı içinde ise, 2009 yılı sonlarında düşmeye devam eden gıda ve petrol fiyatları 2010 enflasyonu için olumlu etki yaparak hedef değere yakın gerçekleşmesini sağlamıştır. 2011'de küresel iştahsızlığın çözülememesi ve TL değerindeki kayıp, enflasyonun tetiklemiş bu durum 2012 yılı için tersine dönerek emtia fiyatlarındaki düşüş ve kurların dalgalanmasında ki kısıtla beraber, ekonomik büyümenin yavaşlaması enflasyonist baskıyı kaldırarak 2012 yılında son 44 yılın en düşük enflasyon oranının yakalanmasını sağlamıştır.

Tablo 17. 2007-2013 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler

	İhraca t *	İthalat t *	Dış Ticaret Denge si (-)*	Cari İşlemler Denge si *	Enflasyon (%)	Dış Borç	Büyüm e Hızı %	Kişi Başı Milli Gelir ^	İşsizli k Oranı (%)
2007	107,3	170,0	-62,7	-38,3	8,3	249,0	4,5	9,333	9,3
2008	132,0	201,0	-69,0	-41,6	10,6	280,0	1,1	10,821	10
2009	102,0	141,0	-39,0	-14,0	6,4	268,0	-4,8	9,036	13
2010	114,0	185,5	-71,5	-48,6	6,4	292,0	9,2	10,672	11
2011	135,0	240,8	-105,8	-74,4	10,4	305,0	8,8	11,341	9
2012	152,5	236,5	-84,0	-48,0	6,1	342,0	2,1	11,720	9,2

Kaynak: Yazan tarafından derlenerek oluşturulmuştur.

*Milyar TL

^Bin Dolar

Enflasyonun tetikleyicisi olan para arzına baktığımız zaman; piyasada dolaşan para miktarını içerisine alan M1 para arzı, 2008 yılı için 83,380 milyon TL (83 milyar 380 milyon TL) iken 2009 yılı için %28,4 artarak 107,351 Milyon TL olmuştur. 2010 yılında ise, %25 seviyelerinde artan para arzı 133,885 milyon TL olmuştur. 2011 yılında önceki yıla göre yarı oranda artırılan para arzı 148,455 milyon TL olurken, 2012 yılında %12,8 artarak 167,405 milyon TL olmuştur. Bu rakamlarla birlikte para arzı artışları reel olarak; 2008'de %2,5 azalırken 2009'da %20,5 2010'da %17, 2011 ve 2012'de sırasıyla %4 ve %6,2 artmıştır (Tobb 2008-2012 Yıllık Rapor). Enflasyon

ve para arzı ilişkisini incelediğimizde, 2008 ve 2009 yıllarında olduğu gibi ters ilişki görebildiğimiz gibi, ikisinin beraber arttığı doğru ilişki durumunu da görebiliriz. Ancak aynı anda artış ve azalış oranları arasında çelişkili bir durum vardır. Bunun nedeni olarak enflasyon ve para arzını etkileyen birçok unsurun bulunmasıdır.

Büyüme oranları, kriz sonrası dönemlerde daha dalgalı olmuştur. 2008 krizinin etkisiyle %1,1 büyüme gerçekleştirilen bur da en önemli etken talepteki daralmayla birlikte yatırım ve tüketim harcamalarındaki %6,5'lik düşüş etkili olmuştur. 2009 yılında, krizin Avrupa'ya yayılmasıyla iyice daralan dış talep ekonomiyi %4,8 oranında küçültmüştür. 2010 yılında büyük bir sıçrama yaparak %9,2 ile Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olurken bunda iç talebin canlanması, tüketim harcamalarının artması olmuştur. 2011 ve 2012 için sırasıyla; %8,8 ve %2,1 büyüme gerçekleşmiştir (Bknz Tablo:17). 2011 yılında başlayan Arap Baharı eylemleri piyasaları tedirgin etmiş, Japonya'da 8,8 büyüklüğündeki depremle de Asya ekonomisinin olumsuz etkilenmesiyle beraber petrol fiyatları düşmüş, ithalatın büyük kısmını enerji sektöründen yapan Türkiye ekonomisi bu gelişmelerle birlikte %8,8 büyümüştür. 2012 yılına gelindiğinde Avrupa'da mali krizden çıkış reformlarının uygulanamaması, jeopolitik sorunlarla beraber tekrar tırmanışa geçen petrol fiyatları sayesinde ekonomi, %2,1 oranında büyüebilmiştir.

Büyüme oranları neticesinde, ihracat ve ithalat rakamlarını inceleyecek olursak; 2008 yılı sonuna doğru çıkan kriz o yılı tam etkilemediği için aynı zamanda krizin Avrupa'da daha çok hissedilmesi ile beraber Euro'nun değerindeki yükselme ihracatı %23 oranında artırarak 131,966 milyon dolara (131 milyar 966 milyon) yükseltmiştir. Aynı dönem içerisinde doların %3 değer kaybetmesiyle, ithal malları oranda daha ucuz hale gelmiş, bu durum ithalat baskısını arttırmış ve ithalat ilk kez 200 milyar doların üzerine çıkmıştır. İthalatın ihracattan fazla olması dış ticaret dengesinin 69 milyar dolar açık vermesine neden olmuştur. 2009 yılındaki krizin tüm Avrupa'da iyice hissedilmesi, Avrupa'nın alım gücünü ciddi anlamda düşürmüş ve ihracatımızın üzerinde olumsuz etki oluşturarak 2008'e göre %22,6 küçülerek 102 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Talepteki daralmanın iyice artması enerji fiyatlarındaki hızlı düşüş karşısında ithalat da en çok payı enerjiye ayıran Türkiye'nin ithalat ile daraltarak 141 milyar dolara geriletmiştir. İthalattaki gerileme neticesinde dış açık 30 milyar dolar gerileyerek 39 milyar dolar olmuştur (Bknz Tablo:17).

2010 yılında en büyük ticari ortağımız olan Avrupa'nın tam toparlanamaması, borç kriziyle karşı karşıya kalmaları ve petrol fiyatlarındaki ani yükselme sebebiyle kriz öncesi fiyatlarına geri gelmesi, ihracatı önceki yıla göre sadece 8 milyar dolar artırarak 114 milyar dolar seviyelerine getirmiştir. İthalat ise 185,5 milyar dolar olmuş ve dış ticaret dengesinde 71,5 milyar dolarlık bir açık oluşmuştur. 2011 yılında ise Japonya'da meydana gelen büyük depremle beraber Asya ülkelerinin ekonomilerinin durgunluğa girmesi ve bu yılda patlak veren Arap Baharı olayları ile birlikte petrol fiyatları tekrar tırmanışa geçmiştir. İhracat 125 milyar dolar seviyesinde olurken, ithalat oranı ikinci kez 200 milyar doları geçerek 240,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla dış ticaret dengesi ilk kez 100 milyar doları geçerek 105 milyar dolar olmuştur (Bknz Tablo:18). 2012 yılında Euro bölgesinde krizden çıkış için alınan tedbirler risk iştahını kabartmış ve sermaye akışı gelişmekte olan ülkelere doğru kayması neticesinde kur artmış buna paralel olarak ihracat önceki yıla göre %13,1 oranında artarak 152,5 milyar dolar olurken ithalat önceki yıla yakın bir değerde gerçekleşerek 236,5 milyar dolar olmuştur. İhracatın önceki yıla göre artması dış ticaret dengesini 84 milyar dolarlık getirmiştir.

2008-2012 dönemlerinde, kısa vadeli faiz oranları en etkili para politikası aracı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. 2008'de mali krizin etkisini iyice hissettirmesiyle dünya piyasalarında ek sıkıştırma gereği duyulmuş, Merkez Bankası sıkıştırma işlemi gereği gecelik borç verme faiz oranını 1,25 baz puan indirerek %15 düzeyine çekmiştir. 2009'da iç ve dış talebin enflasyon üzerindeki baskısının hafiflemesi, petrol fiyatlarının düşeceği beklentisi yatırımların beklenen seviyeden uzakta kalması neticesinde Para Politikası Kurulu (PPK), faiz oranlarını önceki yıla göre 8,5 baz puan indirerek %6,5 yapmıştır (Tobb 2008 ve 2009 Yıllık Rapor).

2010 yılında Avrupa kaynaklı belirsizliğin devam etmesi neticesinde, oradan sermaye girişlerinin başlaması ekonomiyi kırılgan hale getirebileceği düşüncesi ile 'çıkış stratejisi' belirlenmiş, bununla birlikte sermaye girişini yavaşlatmak için faiz koridoru genişletilmiştir. Gecelik faiz oranı %1,50'ye düşürülürken politika faiz oranı ilk önce %7 olarak belirlenmiş daha sonra 0,75 baz puan düşürülerek %6,25'e çekilmiştir (İçellioğlu 2017: 23). 2011'de de belirsizliğin ortadan kalkmaması neticesinde, para politikasındaki esnekliğin korunmasına yönelik olarak enflasyon hedeflerinin yakalanabilmesi için politika faiz oranı %5,75'e düşürülürken, borçlanma

faizi de %5 seviyelerine çekilmiştir. 2012 yılında da Avrupa ekonomilerinin toparlanamamasının devam etmesi üzerine, sermaye akışları gelişmekte olan ülkelere doğru akmaya devam etmiş, Merkez Bankası finansal istikrarın bozulmasını engellemek amacıyla bu paraların girmesini engellemek amacıyla önceki yıl %5,75'e düşürdüğü politika faiz oranını 0,25 baz puan daha indirerek %5,50 düzeyine çekmiştir.

2008- 2012 arasında cari açık sadece 2011 yılında 50 milyar dolar sınırını geçmiş, Onun dışında bu dönem içerisinde ortalama seviyesini sürdürmüştür. Cari açığıdaki en önemli etken olarak kriz sonrası dalgalanmaların etkisi ile mal ve hizmet piyasasındaki durgunluğu gösterebiliriz. Kriz sonrasında artmaya başlayan kurlar, yabancı girdi miktarı çok olan mal ve hizmet piyasasının açığını yükseltmesi de bir diğer neden olarak gösterilebilir. İşsizlik oranları da büyümeye paralel gitmeyerek 5 yıllık ortalama da %10 dalgalanma seviyesinde stabilitesini korumuştur.

Tablo 17'de görüldüğü üzere büyüme oranlarındaki artış, Kişi Başı Yurtiçi Hasıla ile aynı doğrultuda olmamıştır. 9. Kalkınma Planı dahilinde ki 5 yıllık ortalama Kişi Başı Yurtiçi Hasıla 10,700 dolar olmuştur. 2008'de 10 bin dolardan başlayan Kişi Başı Yurtiçi Hasıla 2012 sonu 11,700 dolar olarak dönem içerisinde ortalamanın etrafında dalgalanma göstermiştir.

Dolar cinsinden döviz kuru 2008'de 1,29 TL iken, 2009'da %19 değer kazanarak 1,54 TL olmuştur. 2010 yılında %3,1 değer kaybeden dolar 1,49 TL seviyesine gerilerken 2011 ve 2012 yıllarında sırasıyla; 1,67 TL ve 1,79 TL olmuştur (Tobb 2008-2012 Yılları Arası Yıllık Rapor). Bu kur artışına bağlı olarak dış borç stoku artış göstermiştir. 2008'de 280 Milyar dolar olan dış borç 2012'ye gelindiğinde 342 milyar dolar olmuştur. 5 yıllık süreç içerisinde ortalama yıllık 13 milyar dolar artış göstermiştir (Bknz Tablo:20). Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH), değerleri 2002-2007 arası dönem ile 2009-2015 arasındaki dönemde büyüklük açısından çok fark vardır. Aynı fark bunun tetikleyicisi olan büyüme oranlarında da görülebilir. Türkiye ekonomisi 2001-2008 arası dönemde daha çok büyüme performansı sergilerken, krizden sonraki dönemlerde büyüme oranlarında azalışlar görülmektedir. 2008 krizi küresel çapta bir talep daralmasına neden olmasına rağmen

Türkiye'nin krizden sonraki yıllarda ihracat performansı ciddi anlamda gerilemedi (Koyuncu, Mihçı & Yeldan 2018: 42).

3.3.7. 2013-2017 Dönemi Para Politikası

Bu dönem içerisinde, Türkiye ekonomisini 2008-2012 arası döneme göre 2 kata kadar artan döviz kurları beklemektedir. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin büyüme hızı 2017 dışında çok düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Bunda döviz kurlarına bağlı ithalat artışının etkisi büyük olduğu gibi artan petrol fiyatları ile beraber tetiklenen enflasyon oranının da etkisi büyük olmuştur. Kur artışına bağlı olarak artan bir diğer kalem ise dış borç stoklarıdır. 2008'de 280 milyar dolar seviyesinde olan dış borç stoku 2017 sonlarına doğru 453 milyar doları geçecektir. Büyüme hızının düşüklüğü işsizlik oranlarında da istenilen seviyelere ulaşmayı engelleyecek ve işsizlik 2014'ten itibaren 4 yıllık süreç içerisinde tek haneli rakamlara düşmeyecektir. Büyüme kişi başı milli geliri ve etkileyerek ortalaması 10,000 doların üzerine çıkmayacaktır. Bu dönemde ihracat oranları da kur talep sıkıntısından dolayı istenilen atılımı yapmayarak ortalama 155 milyar dolar düzeyinde kalacaktır.

2013'ten 2017'ye kadar olan süreç küresel dalgalanmaların çok olduğu bir dönem olmuştur. Merkez Bankası görevi gereği bu risklerden ekonomiyi korumak için para politikası araçlarını bu dönemde de etkin bir şekilde kullanmıştır. Kısa vadeli faiz oranları ile döviz alım ve satımı Merkez Bankası'nın bu dönemde en çok kullandığı para politikası araçları olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen ekonomik verileri para politikası çerçevesinde inceleyelim;

Büyüme; Orta vadeli program gereği 2013'te %3,6 hedef büyüme gerçekleşmesi beklenirken 0,4 puan hedef değeri üzerinde bir büyüme oranı yakalanmıştır. Yine aynı hedef 2014 yılı içinde belirlense de, büyüme oranı hedefin 1,1 puan altında kalarak %2,9 olmuştur. 2015 yılı içinde %4 hedeflenen büyüme oranı tam tutturularak gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında hedef, 0,5 baz puan yükseltilerek %4,5 olarak belirlenmişse de %2,9'luk düşük bir büyüme olmuştur. Bu veriler 2017 yılı için hedefin %5,5 olmasını sağlamış ve bu yılda ekonomi %7,4 büyüyerek son 6 yılın en yüksek büyüme değerine ulaşmıştır (Bknz Tablo 18) (Tobb 2013-2017 Yılları Arası Ekonomik Rapor).

Tablo 18. 2013-2017 Yılları Arası Gerçekleşen Ekonomik Veriler

	İhraca t *	İthalat t *	Dış Ticaret Denge si (-)*	Cari İşlemler Denge si *	Enflasyon (%)	Dış Borç	Büyüm e Hızı %	Kişi Başı Milli Gelir ^	İşsizli k Oranı (%)
2013	152,0	251,5	-99,5	-63,6	7,4	392	4,2	10,78 2	9
2014	157,5	242,0	-85	-43,6	8,1	405	2,9	10,40 4	9,9
2015	143,8	207,2	-63,4	-32	8,8	399,5	4	11,01 4	10,3
2016	142,5	198,5	-56	-33	8,5	408	2,9	10,80 7	10,9
2017	157,0	234,0	-77	47,3	12	453	7,4	10,59 7	10,9

Kaynak: Yazan tarafından derlenerek oluşturulmuştur.

*Milyar TL

^Bin Dolar

2013'teki 0,4 baz puan baz puan artışla gerçekleşen büyümenin nedeni; küresel ekonomik durgunluk devam etmesine rağmen iç talepteki toparlanma ve kamu harcamalarındaki artıştır. Euro Bölgesi'ndeki canlılığın yeterli oranda sağlanamaması, Irak, Suriye Rusya gibi Türkiye için kritik öneme sahip olan ülkelerde yaşanan jeopolitik sorunlar, 2014'te büyümeyi %2,9'da kısıtlanmıştır. 2015'te iki seçim olması, yurtdışı dalgalanmaların iyice yükselmesine rağmen hedefin tutulmasındaki en büyük pay iç tüketim harcamalarının artışı olmuştur. Aynı zamanda mevsim koşullarının olumlu gitmesiyle tarım sektörünün %7,6 oranında büyümesi %4'lük büyüme hedefinin tutulmasında etkin rol oynamıştır. 2016'da Brexit Kararı ABD başkanlık seçimleri, ABD Merkez Bankası'nın faiz artırması ihtimalinin güçlenmesi, ihracat azalırken harcamalarındaki artışın devam etmesi %2,9'luk büyüme üzerinde etkili olmuştur. 2017'de faaliyetleri canlandırmak ve büyüme hızına yeniden ivme vermek amacıyla bir dizi önlemler alınarak uygulanmaya konulmuştur. Vergi indirimleri, istihdam ve üretime yönelik teşvikler ekonominin bu yıl içerisinde %7,4 büyümesinde önemli rol oynamıştır (Tobb 2013-2017 Yılları Arası Ekonomik Rapor).

Enflasyon; orta vadeli program gereği %5 belirlenen 2013 enflasyon hedefi 1,2 baz puan sapma ile %7,4 gerçekleşmiştir. Aynı program dahilinde ki %5 olarak hedeflenen 2014 enflasyon hedefi % enflasyon hedefi 3,17 baz puan sapma ile %8,17

olarak gerçekleşmiştir. 2015, 2016 ve 2017 içinde ortak %5 olarak belirlenen enflasyon hedefi 2015 için 3,8 baz puan üzerinde %8,8, 2016 için hedefin 3,5 baz puan üzerinde %8,5 2017 içinse hedef puanı 8 baz puan üzerinde %12 olarak gerçekleşmiştir (Bknz Tablo:18).

2013 yılı hedefinin tutturulamamasındaki en önemli faktör büyümenin de tetikleyicisi olan iç talepteki artış ve kamunun genişletici maliye politikası uygulanması gereği harcamalarını artırmasıdır. 2014 yılında %15 değer kazanan doların etkisi ile birlikte aynı dönem içerisinde yaşanan gıda fiyatlarındaki artış ile vergi düzenlemeleri enflasyonun yukarı yönlü olmasında etkili olmuştur. Gıda fiyat artışlarındaki durumun devam edeceği beklentisi ile beraber lokanta ve otel fiyatlarındaki artış 2015 enflasyonunun tetikleyicisi olmuştur. 2016 yılında asgari ücretin 1600 TL'ye çıkarılması piyasadaki para miktarını artırmış, aynı yıl içerisinde alkol, akaryakıt ürünlerini yapılan yüksek oranlı zamlar ve ÖTV ayarlaması enflasyonu önceki yıla göre aynı seviyelerde tutmuştur. Bu zamlara; ulaştırma, haberleşme, ev eşyası, ayakkabı, sağlık, eğlence ve eğitime yapılan zamlar da eklenince 2017 yılı için %12'lik enflasyon oranı kaçınılmaz olmuştur.

Enflasyonun tetikleyicisi para arzına baktığımız zaman; 2013'te M1'in alt kalemi olan dolaşımdaki para miktarı 2012'ye göre %24,2'lik artışla 62,756 milyon TL'ye yükselmiştir. Dar anlamda para arzı M1, %24'lük artışla 225,331 milyon TL olarak reel anlamda %15,4 büyümüştür. Dolaşımdaki para 2014'te %14,3 artışla 77,420 milyon TL'ye çıkarken M1 para arzı reel olarak %3,3 büyüyerek %11,8 artışla 251,992 milyon TL olmuştur. 2015 yılında ise, M1 %27,9 artarak 312,309 milyon TL'ye yükselmiş, 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla; %22,4 artışla 382,351 milyon TL ve %12,6 artışla 449,632 milyon TL olmuştur (Tobb 2013-2017 Yıllık Ekonomik Rapor). Yukarıda verilen enflasyon örnekleri ile para arzı artışı miktarını karşılaştırdığımız zaman, para arzı artışları kimi yıllar enflasyon değerinin 3 katı kadar daha fazla artırıldığını görmekteyiz. Önceki yıllara baktığımız zaman önceki yıllarda artan para arzının sonraki yılda enflasyonu tetiklediğini söyleyebiliriz.

2013-2017 yılları arasında büyüme oranlarına etki eden ihracat ve ithalat dengesine bakacak olursak; 2013'ün ihracat değeri önceki yıla göre değişmeyerek 152 milyar dolarda kalmıştır. İthalat 252 milyar dolar ile rekor kırmıştır. İthalat ve ihracat

arasındaki bu fark dış ticaret dengesi ikinci defa 100 milyar dolar açığa yaklaştırılmıştır. 2014 ihracatı 157.5 milyar dolar, ithalat 242 milyar dolar olarak dış ticaret dengesi önceki yıla göre 10 Milyar dolar azalmıştır. 2015'te ihracatın bir miktar düşerek 143 milyar dolar olması ve ithalatın ihracattan daha fazla düşerek 207,2 2 milyar TL'ye gelmesi dış ticaret açığını 63,4 milyar dolara düşürmüştür. 2016 yılında ihracat 1,3 milyar dolar daha düşerek 142,5 milyar dolar olurken, ithalat da düşerek 198,5 milyar dolara gelmiştir. Bu sayede dış ticaret açığı 2006 yılındaki seviyesine yakın bir düzeye gelmiştir. 2017'de ihracatın tekrar 2014'teki değerini ulaşıp ithalatın yeniden 200 milyar doları geçerek 234,7 milyar dolar olması, dış ticaret açığını 77 milyar dolar yapmıştır (Bknz Tablo:18).

2013 yılındaki ihracat oranındaki 0,4 baz puan düşüşte altın fiyatlarındaki düşüş etkili olmuştur. 2014'te de devam eden yurtiçi talep düşmesinin cansızlığı, döviz kurlarındaki beklenmeyen dalgalanmalar, ihracatın artmasına sebep olurken iç talepteki daralma ithalatın artışına neden olmuştur. 2015'te döviz kurlarının yükselmesi ithalatı baskılamış aynı dönem içerisinde enerji sektöründeki fiyat indirimleri ithalat giderlerini azaltmıştır. 2016 yılında Avrupa ülkeleri durgunluk sürecinden çıkma yolunda büyük adımlar atmışsalar da yaşanan Brexit kararı Avrupa ülkelerinin ekonomik hareket özgürlüğünü kısıtlamıştır. Dolayısıyla ihracatımız artış gösterirken ithalatımızda daha çok oranda artış göstermiştir. Küresel durgunluk sürecinden çıkış yılı olan 2017'de dünya ticaret hacmi genişlemiş ve bu genişlemeyle birlikte Türkiye ekonomisi de yukarı yönlü büyüme sonucu (%7,4) ile birlikte ihracatta ve ithalatta iki yıldır yaşanan düşüş oranları yerini çift haneli artış rakamlarına bırakmıştır (Tobb 2013-2017 Yıllık Ekonomik Rapor).

İhracatın ve enflasyonun tetikleyicisi olan döviz kurlarını dolar bazından incelersek; 2013'te ABD Merkez Bankası parasal genişlemeyi düşürme açıklaması yapması ile birlikte birçok dünya ülkesinin para birimi değer kaybetmiştir. ABD doları % 6,1 değer kazanarak 1,90 TL olmuştur. Bu değer kaybı, fiyat oluşturmasından çekinen Merkez Bankası müdahale için 17,610 Milyon dolarlık (17 milyar 610 milyon) döviz satım ihalesi ne giderek %6'lık değer kaybını bertaraf etmeye çalışmıştır. 2014'te %15 daha değer kazanan dolar ilk kez 2 TL'nin üzerine çıkarak 2,15 TL olmuştur. Merkez Bankası devreye girerek bu açığı kapatmak için 13,03 milyon TL döviz satım ihalesi gerçekleştirmiştir. Doların daha da değerlendirilerek % 24,3 artışla

2,718 TL olduğu 2015 yılında en büyük etken siyasi gelişmelerin etkisi ile beraber yaşanan güven sıkıntısı olmuştur. ABD Merkez Bankası'nın 2016 yılı için içerisinde 4 kez faiz artırım kararının beklenmesi, kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'ye için yatırım yapılabilir notunu değiştirmesi TL'ye %11 değer kaybettirmiş ve 1 dolar = 3,01 olarak ilk kez üç sınırını geçmiştir. Döviz çıkışından kaynaklanan değer kaybını önlemek isteyen Merkez Bankası piyasaya toplamda 8,484 Milyon dolarlık döviz satım ihalesi yapmıştır. 2017'de de doların değer kazanması sürmüş yaklaşık %20 değerlenen dolar 3,644 TL olmuştur. Merkez Bankası müdahale için geçen seneki piyasaya sürdüğü değeri değiştirmemiş 8 milyar dolara yakın döviz satımı yapmıştır. Oluşan dalgalanmaların önüne geçmek için 4,6 milyar dolarlık döviz satım ihalesi gerçekleştirmiştir (Tcmb 2013-2018 Yıllık Ekonomik Rapor).

Kurun bu denli artması, dolar cinsinden dış borç stokunu artırmıştır (Bknz Tablo:18). Faiz oranları ise 2013-2017 dönemi içerisinde Merkez Bankasının en etkin para politikası aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Kur dalgalanmalarından finansal istikrarı korumak isteyen Merkez Bankası döviz alım satımı yaptığı gibi faiz oranları üzerinden sıkılaştırma ve gevşetme politikasına yönelmiştir. 2013-2017 yılları arasında Merkez Bankası'nın faiz politika uygulamaları şu şekilde olmuştur;

2013 yılında sermaye girişlerinin hızlanmasıyla beraber para bolluğu olmuş ve TL değer kaybına uğramıştır. Bundan piyasayı korumak isteyen Merkez Bankası faiz koridorunda kısıtlı indirimle giderek gecelik borçlanma faizini %3,5, borç verme faizini %7,5, politika faiz oranını %4,5 olarak belirlemiştir. Yurtiçindeki ve yurt dışındaki belirsizlikler 2014 yılında da TL'ye değer kaybettirmeye başlayınca Merkez Bankası likidite tercihini sıkılaştırmak için piyasa faizini %7,75'e sabitlemiştir. 2014'ün sonlarına doğru faiz oranı, dalgalanmaların önüne geçemeyip TL'nin değer kaybını önlemede yetersiz kalınca politika faiz oranları %4,5'den %10'a, gecelik borç verme faiz oranı da %7,75'den %12'ye, gecelik borçlanma faizi ise %3,50'den %8'e çıkmıştır. TL'nin %24,3 değer kaybıyla 2015'te de sürdürdüğü düşüş sonucunda Merkez Bankası borçlanma faizini %7,25'e, gecelik borçlanma faizini ise %10,75'e çıkarmıştır. 2016'da kur artışının hızlanmasıyla beraber yaşanan belirsizliğinde artması politika faizinin %7,50'den %8'e çıkmasını sağlamıştır. 2017 yılında da %20 oranında değer kaybeden TL'nin, enflasyonu yukarı yönlü daha da baskılamasının önüne geçmek isteyen Para Politikası Kurulu (PPK), parasal sıkılaşmanın artırılması

için daha önce %8,5'e düşürdüğü borç verme faiz oranını %8,5'ten %9,25'e, geç likidite borç verme faiz oranını ise %10'dan %11'e yükseltmiştir (Tcmb 2013-2017 Yıllık Rapor).

Döviz kurlarının 2014'ten bu yana sürekli artması 2013-2017 yılları arasında dış borç artışlarında da etkili olmuştur. Dış borçların ağırlığı dolar cinsinden olunca doların değerlenmesi karşısında dış borç stoku reel olarak artış göstermiştir. İşsizlik oranında yaşanan düşük büyüme ile beraber istenilen düzeylere inmemiş hatta 2009'dan 2018'e kadar tek haneli rakamlara düşmemiştir (Bknz Tablo:18). Dolar kurunun artması istenilen harcama düzeyini sağlayamadığı için harcama yönünden büyüme oranı istenilen düzeye ulaşmamıştır. Büyüme düzeyinin istenilen şekilde olmaması, GSYH'yi yeteri kadar artıramamış, GSYH'nin istenilen düzeyde artırılmaması Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasılanın (KBGSMH) her bir yıl için sürekli artmasını engellemiştir (Bknz Tablo:18). Bu bakımdan döviz kurları, para politikasının etkin araçlarından olmuştur.

SONUÇ

İnsanların gereksinimleri doğrultusunda toplumsal hayata geçmesiyle birlikte artan toplumsal ilişkiler beraberinde; yurt edinme, ortak barınma, ortak güvenlik ve ortak beslenme gibi olguların gelişmesini hızlandırmıştır. Bir topluluk olarak yaşamak neticesinde artan ihtiyaçlar ilk önceleri tarımsal yöntemlerle giderilmeye çalışılmış, toprağın ekip biçilmesinde yeni yöntemlerin keşfedilmesiyle birlikte de toplumun diğer kesimleri içerisinde de üretim yapılmaya başlanmıştır. Üretimin toplumların geneline kayması ile birlikte ticaret kavramının temelleri atılmış, böylelikle mal ve üretim faktörlerinin değişimi mümkün hale gelmiştir. Zaman içerisinde bu yöntemlerde uzmanlaşan insanoğlu, üretim kapasitesini artırarak mal miktarını ve çeşidini çoğaltma yoluna gitmiş ve diğer mallara olan taleplerini karşılayacak olan değişim yöntemlerine çareler aramaya başlamıştır.

Lidyalılar dönemine kadar malın malla değişimi söz konusu iken yeni yöntemlere ihtiyaç duyulmasından dolayı ortak bir değişim aracı olan “para” bulunmuştur. Bu çalışmamızın birinci bölümünde bahsettiğimiz üzere; para, sonraki ekonomik olguların en önemli aktörü olmuştur. Zira para ile birlikte; faiz, tasarruf, senet, enflasyon..vb ekonomik terimler hayatımıza girmeye başlamıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde paranın daha iyi anlaşılabilmesi için para kavramının açıklamasıyla birlikte paranın özellikleri, paranın çeşitleri, paranın işlevleri gibi olgular üzerinde durulmuştur. Para kavramının ekonomik yönetim içerisindeki etkinliğini en iyi açıklayan para arz ve para talebi kavramları da ele alınarak ülkemizdeki para arz ve talep çeşitlerinin içeriği belirtilerek örneklerle açıklanmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu içerik sayısal olarak detaylıca incelense de ilk bölümümüzde para arzının M0, M1, M2, M3 ve ML olarak türleri incelenerek ülkemiz ekonomisindeki yeri tespit edilmiştir. Kağıt ve ufaklık olarak ikiye ayrılan para arz yönünden birlikte değerlendirilerek 2018 yılı sonu itibariyle piyasadaki toplam para arzı miktarı 132,261 milyon TL ye ulaşmıştır. Yine 2018 yılı sonu itibariyle bozukluk para dediğimiz tüm paraların adedi 7.657.200.562 olmuştur. Ekonomide bu denli etkili yeri olan paranın ekonomik veriler ışığında kullanılması ülkelerin ekonomileri açısından önemlidir. Bu bağlamda TCMB yıl sonu beklenen enflasyon oranları neticesinde para arz ve talebini belirlemeye yönelik adımlar atarak

ekonomünün gelecek yıl şekillendirilmesinde önemli rol oynar. Paranın tüm etkenleri bu bölümde tek tek açıklanarak diğer bölüm çalışmasının daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda bu parasal kavramların etkili kullanılması sonucunda ekonomik düzenin sağlanacağı öngörülmüştür. Para üzerinde etkili olan Merkez Bankasının bu bağlamda atacağı adımların ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik olduğu dikkate alınırsa bu adımları atarken Merkez Bankası'nın bağımsızlığının önündeki her türlü engeller kaldırılmalı, atacağı adımların dayanağı yasalar olacağından yapacağı işlemler yasalarla güvence altına alınmalıdır. Bu bölümde anlaşılacağı üzere paranın özelliklerine uygun olarak kullanılmasının ekonomik istikrar için ne denli önemli olduğu görülmekte olup, paranın her türlü şekilde ekonomik sistemin içerisinde bulunup her türlü ticari işlemlere konu olabilecek bir bulgu olduğu anlaşılmıştır.

Paranın; gelişmekte olan dünya ticaretinin dönemin şartlarının getirdiği zorunlulukla birlikte şekil değiştirmesi, bahsi geçen paraların bu dönemde kullanılan maden sistemlerine göre adlandırılmasına neden olmuştur. Gümüş madeninin ilerleyen dönemlerde paranın özelliklerini karşılayabilecek düzeyde olmasından dolayı para üretiminde kullanılmaya başlanması paranın bu dönem boyunca gümüş sistemi içerisinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Daha sonra altın madeninin revaçta olması nedeniyle yerini altına bırakan gümüş, ikinci planda kalarak madeni para görevini altına devretmiştir. İlerleyen dönemlerde maden arzının ve rezervlerinin getirdiği sıkıntıyla birlikte yerini kağıt senetlere bırakan altın paralar, daha sonraki dönemlerde yine gümüş para ile birlikte yoluna çift metal sistemi adı altında devam etmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünün ikinci başlığında bu konuyla ilgili olarak; para sistemlerinin ne gibi şartlarda ortaya çıktığı ne tür aşamalardan geçtiği ve işleyiş yöntemi hakkında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Altın ve gümüş paraların özellikleri de incelenirken bu paraların içerdiği maden oranlarının ekonomik unsur içerisindeki etkisi de karşılaştırmalı olarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Genel itibariyle madeni para içerikleri ekonomik unsur gözetilmeden değiştirildiği için bu sistemde aksaklıklar meydana gelmiştir. Bu aksaklıklar neticesinde ortaya çıkan boşluğu doldurmak isteyen arbitrajlar durumun daha da kötüye gitmesine neden olmuşlar ve paranın piyasadaki işleyiş sistemini iyice bozmuşlardır. Bozulan sistem neticesinde iyi

paralar sistemden çekilerek günlük işler için değeri daha düşük olan paralar kullanılmaya başlanılmıştır. Bu paralara kötü para denilmiştir. Kötü paranın iyi parayı kovması ilkesine dayanan Gresham Kanunu bu dönemde çıkmış ve nominal değeri aynı olan paralardan külçe değeri yüksek olanın piyasadan çekilip tasarruf amaçlı elde tutulmasını savunmuştur. Nitekim bu durumda altın ve gümüş paralar değerini iyice yitirince onların yerini altın kambiyo sistemi almıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde belirtmiş olduğumuz bu sistemler para içeriğindeki madenlerin etkin bir politikayla yürütülemediğini ortaya koymaktadır. Bu dönemde yapılan en önemli hatalardan bir tanesi de çift metal sisteminin birlikte kullanılmasıydı. Zira her madenin değeri, mevcut rezervlerine bağlı olarak değişeceğinden bu dönemlerde bu hususun dikkate alınmadan adım atılması madeni para sisteminin çöküşünü hızlandırmıştır.

Benzer şekilde Bretton Woods sistemiyle bu durumdan kurtulup 1 ons altın= 35 dolara (rezerv paraya) bağlanmaya çalışılsa da bu süreç uzun sürmemiştir. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Bretton Woods sisteminin işleyişi ve getirdiği parasal düzenlemeler ve yapılan anlaşmalar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Buradan hareketle görülmektedir ki bu sistem ülkelerin paraya müdahalesini sınırlandırarak her ülkenin parasını rezerv para yönünden tek bir ülkeye bağlanmıştır. Bu ülkenin altın rezervleri dünya altın rezervlerinin yalnızca yüzde 40'ını karşılayabildiğinden diğer devletlerin paralarına bağlı altın taleplerine cevap verememiştir. Böylelikle bu sistem uzun vadeli olmayarak çökmüştür.

Çalışmamızın birinci bölümünde altın kambiyo sistemi sonrası gelişmeye başlayan e-para üzerinden gelişmeleri detaylı olarak ele aldık ve e-paranın getirdiği argümanlarla birlikte Türkiye piyasasındaki durumuna değindik. E-paranın getirdiği kolaylıklar neticesinde bu paranın kullanım oranı artarak (kredi kartı ve banka kartı) 2018 yılı sonu itibariyle 151.000 milyondan fazla kullanıcı sayısına ulaşmıştır. Bu kullanıcıların 2018 yılı sonu itibariyle yaptıkları toplam işlem hacmi ise; 735 milyar Liraya yaklaşmıştır. 2018 yılı itibariyle cari fiyatlarla GSMH'nin 784 milyar dolar olduğunu düşünürsek e-parada yaşanan bu gelişme Türkiye'de bu sistemin daha çok benimsendiğini göstermektedir. Zira Türkiye 650 ton civarı altın rezervleriyle satın alma gücünü desteklerken aynı zamanda e para sistemiyle de harcamasını artırmaktadır. Buna bağlı olarak artan harcamalar 2017 yılı sonu ve 2018 yılı ilk çeyreği itibariyle enflasyonu yukarı yönlü olarak harekete geçirmiştir (Bu konu 3.

Bölümde sayısal olarak detaylandırılmıştır). Bu olumsuz durumların önüne geçebilmek için kredi kartı ve banka kartı gibi e para argümanları devlet tarafından kontrol altına alınmalı, yapılacak işlem miktarına veya yapılan işlemin taksitlendirilmesinde ekonomik veriler ışığında sınırlamalar getirilmelidir. Aksi takdirde yapılan işlem hacminin artmasına paralel olarak enflasyon oranında da artış yaşanacaktır.

Parasal hareketliliğin ekonomik düzene uygun olarak yapılandırılması gerektiğinden, bu sistemi düzenleyici ve denetleyici kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumlar ülkelere göre değişiklik göstermekle birlikte bunların başlıcaları; Merkez Bankası ve ticari bankalardır. Ülkemizde bunlara ilaveten düzenleyici ve denetleyici rolünde; TMSF, BDDK, SPK gibi kurumlar kurulmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de faaliyet gösteren kurumların tarihçeleriyle birlikte, çalışma şekilleri, görevleri ve faaliyet alanları ile ilgili detaylı olarak inceleme yapılmıştır. İnceleme de bankaların ve kurumların her biri kendi amaçları doğrultusunda incelenerek aynı faaliyet türüne ait olan kurum ve bankalar karşılaştırılmıştır.

Tarihte, bankacılık sisteminin M.Ö 2000 yılında başladığını göz önüne alırsak; gelişen ekonomik olgularla birlikte bankacılık sektörü de günümüze kadar iyice çeşitlenerek gelişme göstermiştir. İlkel yasalara dayalı ilk bankacılık yıllarıyla beraber bankacılık sektöründe; faiz tasarruf, yatırım, kalkınma, katılım ve benzeri kavramlara göre şekillenen bankacılık türleri ortaya çıkmıştır. Her çeşidiyle birçok ekonomik faaliyete katkısı bulunan bankalar, en önemli ekonomik gösterge olan para arz ve talebinin kontrolünde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bankaların, devletin yürüttüğü politikaların uygulama alanları olarak devlete önemli katkıları olmaktadır. Bankalar günümüzde ekonominin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Öyle ki; 21.YY da ülke ekonomilerini etkileyecek güce kavuşan bankalar dahi olmuştur. Örnek vermek gerekirse; 2008’de tüm dünyayı etkisi altına alan Mortgage Krizi bankacılık sektöründe ortaya çıkarak birçok ülkeyi parasal anlamda sarsmıştır. Bu nedenle etki düzeyleri bu denli yüksek olan bankaların sıkı bir denetim altına alınma ihtiyacından dolayı da düzenleyici ve denetleyici kurumlar ortaya çıkmıştır. Ülkemizde bu tür kurumların 2008’den önce kurulup faaliyet alanlarının düzenlenmesi 2008’de tüm dünyayı etkisi altına alan krizin olay atlatılmasını sağlayarak önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

Ülkemizdeki bankalar ve diğer finans kurumları bünyesinde bulundurdıkları personellerle istihdama katkı sağlamaktadırlar. 2018 yılı sonu itibariyle 50 Banka çeşidinin toplam 11.491 şubesinde görev alan 206. 771 personel yüzde 0,05 oranında (1/20) istihdama katkı yapmıştır. Eylül 2018 itibariyle aktif büyüklüğünü %37,9 artıran Türk bankaları 4.210 Milyon dolar aktif büyüklüğünü artırmışlardır. Bu rakamlarla birlikte bankaların yıllık aktif bilançosu toplam para arzının %3,1 ine denk gelmektedir. Bu rakamlarda bankacılığın ülkemiz ekonomisi üzerinde ne derece önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle günümüzde bankaların temel prensipleri finansal kurumlar tarafından disiplinle kontrol altında tutulmalı, Merkez Bankası'nın bankalar üzerindeki rolü esnetilmeden bankalar için uygulayacağı politikalar kararlılıkla sürdürülmelidir.

Ekonomik istikrarı yakalamak isteyen tüm devletler sadece bankalara yönelik değil, ekonominin tüm olgularını ilgilendirecek politikalara önem vermelidir. Zira bunun önemini II. Dünya Savaşı'ndan sonra sıkı bir ekonomik politika uygulamayla kalkınma hamleleri yapan devletlerde görebiliriz. II. Dünya Savaşı'ndan 21.YY başlarına kadar olan dönemdeki toparlanma sürecinde ekonomik yönden disiplinli politikalar uygulayan ülkeler 21.YY'a girerken dünya piyasasında söz sahibi olmuştur. Bunun aksine ülkemiz, bu süreç içerisinde yeterince etkin olamayarak geri planda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950-1960 dönemi hükümeti itibariyle dengeli büyüme modeli rafa kaldırılmış, bunun yerine harcama yönlü büyüme modeline geçilmesiyle birlikte 1960'lı yılların sonunda 7 kata varan harcama düzeyinin gerçekleşmesi GSMH üzerinde %15'lik bir büyüme gerçekleştirirken harcamanın artmasına bağlı olarak 1950'ler de 46 milyon Lira açık veren ekonomi 10 kata kadar varan açık artışıyla 426 milyon Lira açık vermiştir.

Dengeli büyüme modelinin rafa kaldırıldığı bu yıllardan itibaren günümüze gelinceye kadar denk bütçe anlayışı bir daha rayına oturtulamamış ve bunun sonucunda 1960'lı yıllardan itibaren kalkınma planları yapılmaya başlanmıştır. Çalışmamızın bu son bölümünde; ülkemizde uygulanan para politikaları detaylıca ele alınmıştır. Bu konu sayısal olarak detaylandırılmadan önce para politikasının araçları ve amaçları maddeler halinde incelenmiştir. Para politikasına konu olan; faiz, enflasyon olgusu, istihdam, emisyon hacmi (para arzı), cari açık, dış borç stoku, ithalat ve ihracat verileri üzerinde Türkiye ekonomisinin durumu incelenmiştir.

Harcama yönlü büyüme modeli 21.YY başlarına kadar devam ederken bu süreç içerisinde cari açığa sürekli artış meydana gelmiştir. Aynı zamanda ithal ikameye yönelik sanayileşme politikasına geçilememesi neticesinde dış açık iyice tetiklenerek 2000 yılı başı itibariyle krizin ayak sesleri duyulmuş ve Kasım 2000 ve Şubat 2001 olmak üzere dört ay içerisinde iki kriz meydana gelmiştir. Bu durumun meydana gelmesinde iyice artan cari açığın tek başına etkisinden söz edemeyiz ayrıca bu süreçte gelinceye kadar planlı ekonomi programının olmaması bu duruma sebebiyet veren etkenler arasında gösterilebilir. Bu yıllarda dönemin hükümetleri tarafından IMF'ye yapılan borçlanmalar orta vadeli planların sapmasına neden olacak ve uygulanacak politikalarda bağımsızlığı zedeleyici etken olacaktır. Bir yandan koalisyon hükümetinin yaşattığı siyasal boşluk diğer yandan IMF'ye olan borçlanmalar neticesinde ekonomi; 2001 yılı itibariyle %8-9 oranında küçülse de 14 Mart 2001 de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) sayesinde bu olumsuz süreç yavaşlamıştır. 3 Kasım 2002'de tek parti iktidarı dönemi ile beraber oluşan siyasi güven ortamı neticesinde toparlanma sürecine giren ekonomi, bu dönemde sıkı para politikası uygulama kararı alınmasıyla birlikte 2005 yılı sonu itibariyle enflasyon hedefini %7,7'lik dilime kadar düşürmeyi başarmıştır. Bu dönemde artmaya başlayan Merkez Bankası rezervleri üç yılın sonunda 30 Milyar dolara ulaşmıştır. Harcamaların artması kamu borç stokunu artırsa da sanayileşme hamlelerinin üretimi artırması enflasyonu ciddi anlamda tetiklememiştir. Bu yıllarda döviz kurundaki istikrarsızlıklar dış borç stokunu 55 milyar dolara yaklaştırsa da 2005'de YTL ye geçişle birlikte istikrarsızlık bir süre daha kontrol altına alınmıştır. Bu dönemde örtük enflasyon yerine açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi para politikasının daha başarılı uygulanmasına neden olmuştur. 2007 ve 2012 yılları arasında döviz istikrarını korumak amacıyla Merkez Bankası dış alım ve satım hamlelerini kullanarak para politikasına başarılı bir yön vermiş ve bu sayede döviz kurlarındaki ani artışların önüne geçebilmiştir.

2008'de ABD kaynaklı krizin tüm dünya ya yayılmasıyla beraber gıda ve petrol fiyatlarındaki artış enflasyonu tetiklemiş ve yükselen enflasyon neticesinde paranın değerini korumak için Merkez Bankası döviz kuru istikrarını sağlamaya yönelik piyasaya sürdüğü para miktarını bu durumlarda azaltma yoluna gitmiştir. Piyasaya sürülen paranın azalması enflasyonist baskıyı kırarak 2012 yılında son dört yılın en düşük enflasyon oranının yakalanmasını sağlamıştır. Özellikle 2012 yılından 2017

yılına kadar Avrupa ülkelerinin krizin etkisinden tam olarak çıkamaması Türkiye ekonomisi için fren rolü üstlenmiştir. Zira bu durum neticesinde ihracat oranımız o ülkelerin alım gücünün düşmesine bağlı olarak azalırken ithalatımız 2010 yılından beri artışını sürdürerek 2013 yılında cari işlemler dengesi bazında cari açık 100 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu dönemlerde döviz kurlarındaki istikrarsızlığın artması neticesinde Merkez Bankası para politikasının faiz aracını kullanarak yabancı paraları ülkeye çekmeye çalıştığını görmekteyiz. Bu durum daha sonraları iyice artan faiz oranlarıyla birlikte ödenen borç paralarında artmasına neden olarak dış açıkta rekor düzeylere ulaşılmasını sağlamıştır. Yükselen faiz oranları bu dönemde yatırım harcamalarının düşmesine neden olarak üretim üzerinde olumsuz etki oluştururken, değerlenen kur ile birlikte enflasyonist baskıyı artırmış ve 2018 yılı itibariyle enflasyon yüzde 30 düzeyini aşmıştır. Bu dönemde Merkez Bankasının stoklarını istediği oranda artıramamış olması, piyasaya bu yüzden yeterince para sürülmesinde tereddüt etmesi ve faiz oranlarının istenilen düzeye indirilememesi enflasyonun artmasında önemli rol oynamıştır. Bu durum her yıl düşen ekonomik büyümeye sebebiyet vermiştir.

Buradan hareketle; Türkiye’de sürekli artan enflasyon oranına ekonomik daralmanın ve sürekli artan cari açığın üzerine bir de bütçe açığının ekleneceği ekonomik bunalım kaçınılmaz görünmektedir. Her ne kadar son yılda dolar bazında artış beklendiği kadar olmasa da Avrupa ülkelerinde ki sosyal sıkıntılar ve Brexit Süreci ülkemiz ekonomisini durgunluğa sürüklemiştir. Böyle bir durumda Avrupa’da ki yatırımların olumsuzluk beklentisi bizim ülkemizde de devam ettiği için bize gelmemesi, durgunluğun devam etmesine neden olmuştur. Döviz kurunun ülkemiz üzerindeki etkisi çok fazla iken Türkiye’nin enerji ihtiyacını dışarıdan karşılamının bedelini yabancı para üzerinden yapması bu durumu etkilemektedir.

Ekonomimizin enerji sektöründe dışa bağımlılığı alternatif kaynaklarla kapatılmaya çalışılmalıdır. Merkez Bankasının daha aktif politika izlemesi için üzerinde siyasi otoritelerin baskısı olmadan karar alabilecek bağımsız mekanizmaya kavuşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde son zamanlarda siyasi baskılar sonucu Merkez Bankası’nın faiz artırımına gitmesi sonucu yaşanan olumsuzluklar tekrar edecektir. Döviz kuru artışıyla beraber ithal mallara yönelik harcamalar dış ticaret dengemizi aleyhimize çevirdiğinden ithal ikame sanayileşme politikasına en kısa süre

içerisinde ağırlık verilmelidir. Türkiye ekonomisinin en büyük sorunlarından birisi getirisi çok olan sanayi mallarının üretilmemesi olmuştur. İzlenecek politikalar arasında bu konuya öncelik verilmelidir. Zira üretmeden bir tüketim toplumu olmak oluşturulması gereken tasarrufların önüne geçerek, zaman içerisinde oluşabilecek ekonomik sıkıntılara karşı bizleri savunmasız bırakacaktır. Bu yüzden devletimiz vatandaşlara tasarruf yapma yetisini öğretmesi gerekmektedir. Üretmeden harcamaya alışmış bir toplum sürekli ekonomik sıkıntı yaşamaya mecburdur. Dolayısıyla, ekonominin her alanlarında üretim yaparak dışa bağımlılığı olabildiğince azaltması gerekmektedir.

Aynı zamanda bu çalışma yapılırken ekonomik verilere ulaşmada gerek sanal ortam gerekse devletin ilgili kurumları üzerinden net verilerle ilgili bilgi farklılığı görülmüştür. 2010 yılı sonrası para politikası çalışmasının tez düzeyinde yapılmadığı dikkate alınarak bu çalışma hazırlanmaya karar verilmiş ancak; çalışmanın içeriğinin geniş kapsamlı olması ve tezin içerik olarak amacının dikkate alınmasıyla konu para politikası kavramı açısından 'faiz, enflasyon, dış açık, cari açık, para arzı kavramları, istihdam düzeyi gibi dar kapsamda tutulmuştur. Bu ve benzeri çalışmanın yapılması hususunda diğer para politikası kavramlarının da eklenerek geniş kapsamlı çalışmalar yapılması uygun görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbulak Yavuz ve Kavaklı Emre ve Tokmak Ayça (2004). *Kayıp Yıllar: Türkiye'de 1980'li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Akdiş, Muhammet (2011). *Para Teorisi ve Politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksoy, Taner (1998). *Çağdaş Bankacılıkta Son Eğilimler ve Türkiye'de Uluslararası Bankacılık "Sistemik ve Analitik Bir Yaklaşım"* (Güncellenmiş 2. Baskı). Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Aktan, Coşkun Can (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Ekonomi Bilimler Dergisi, Cilt 2 (No:1)*, 177.
- Alkan, Gönül (2015). *Finansal Piyasalar ve Kurumlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altay, Oğuzhan (2015). *Para İktisadi Teori ve Politika*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ardıç Oğuzhan ve Yılmaz Pınar (2002). *Para Banka Uluslararası İktisat ve Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aren, Sadun (1963). *İstihdam Para ve İktisadi Politika*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisadi Siyaset Kürsüsü.
- Atılğan, Ahmet (1997). *İktisat Politikalarının Evrimi* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Ay, Ahmet (2007). *"Türkiye Ekonomisi" Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (1. Baskı). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bağcı, S. Aydoğdu (2016). Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8 (Sayı:3)*, 49-50.
- Başoğlu Ufuk ve Ceylan Ali ve Parasız İlker (2009). *Finans Teori Kurum ve Araçlar* (Yenilenmiş 2. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Boratav, Korkut (2013). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* (18. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

- Boyacıoğlu M. Acar ve Takan Mehmet (2015). *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yönetim* (7. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Canbaş Serpil ve Doğukanlı Hatice (2007). *Finansal Pazarlar "Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri"* (Genişletilmiş 4. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Cantekinler, Meltem (2007). *Bankacılık Sektöründe Performans Yönetimi ve Özel Bir Bankada Performans Yönetimine İlişkin Bir Uygulama*. Konya: Yüksek Lisans Tezi.
- Delice Güven ve Ege İlhan (2016). *Para Banka Kredi ve Finansal Sistem*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Doğançay, Yaşar (2013). *Para Politikası Araçları ve Türkiye Uygulaması (1980-2012)*. Edirne: Trakya Üniveristesi Ssoyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Ekinci, Aykut (2013). 2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisindeki Büyümenin Sırrı: Daha Liberal Bir Ekonomi (!). *Liberal Düşünce* (Sayı:72), 115.
- Eldem, Ethem (2000). *Osmanlı Bankası Tarihi* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Erdem, Ekrem (2006). Osmanlı Para Sistemi ve Tağışış Politikası: Dönemsel Bir Analiz. *Bankacılar Dergisi* (Sayı:56), 19.
- Erdem, Ekrem (2008). *Para Banka ve Finansal Sistem* (2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erdoğan Burhan ve Demirci Rasih ve Arıkan Rauf (2001). *Genel Ekonomi "Makro-Mikro"* (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Eren, Aslan (2011). *Türkiye Ekonomisi* (4. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eren Ercan ve Donduran Murat (2001). *Mikro İktisat* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Gazi Kitabevi.
- Ergin, Feridun (1972). *Para Sisyaseti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- Ergin, Ferdidun (1975). *Para Politikası* (1. Baskı). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Eroğlu Nadir ve Aydın Halil İbrahim ve Kesbiç Cüneyt Yanal (2016). *Para Banka ve Finans*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Eroğlu, Ömer (2004). *Para Teorisi ve Para Politikası Ders Notları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Ersoy Mehmet ve Süner Aybüke (2018). Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Katılım Bankacılığında Kamu Girişimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:40 (Sayı:2)*, 177.
- Ertuğrul, Ahmet (1992). *Para Teorisi*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Ekzen, Nazif (2009). *"Türkiye'nin Kısa İktisat Tarihi 1946'dan 2008'e "* İliştirilmiş Ekonomi IMF-Dünya Bankası Düzeninde 62 Yıl, ÖDTÜ Yayıncılık (1. Baskı), Ankara.
- Eski, Hasan (2007). *Ekonominin Temel İlkeleri "Makro ve Mikro Ekonomik Analiz"*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gümüş, Sefer (2014). *Bankacılıkta Pazarlama* (1. Baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Günel, Mehmet (2012). *Para Banka ve Finansal Sistem* (1. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hiç, Mükerrerem (1992). *Para Teorisi ve Politikası* (8. Baskı). İstanbul: Menteş Kitabevi.
- İçellioğlu, C. Şarkaya (2017). Finansal İstikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Stratejisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:9 (Sayı:20)*, 42.
- Karluk, Rıdvan (2004). *Türkiye Ekonomisi* (Tıpkı 8. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Karluk, S. Rıdvan (2015). *Türkiye Ekonomisi* (3. Baskı). Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları Yayın No:1852.

Kanca, O. Cenk (2012), "1950- 1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo- Ekonomik Politikalar" Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9 Sayı:19, Hatay

Kazgan, Gülten (2009). *"Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi" Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye* (Genişletilmiş 4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kocaman, Berna (2004). *Finansal Piyasalar "Kurumlar, Teknikler ve Araçlar"*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Koyuncu Murat ve Mihçı Hakan ve Yeldan Erinç (2018). *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurt, İsmail (03-03-1984: 27-05-1984). Para Faiz ve İslam "Tartışmalı İlmi Toplantı". (s. 41). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.

Kurumlu, D. Erdoğan (Tarihsiz). *Para Banka Kredi*. Ankara: Pegem Yayınları.

Kuyucak, Hazım Atıf (1942). *Para ve Banka* (Cilt 2). Ankara: Maarif Matbaası.

Küçükkalay A. Mesud ve Dağdemir Özcan (1999), Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:3 (S. 125,126) Kütahya.

Oğuz, Orhan (1992). İktisada Giriş "Temel Kavramlar ve Prensipler". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* (Yayın No:390), 172.

Özbilen, Şevki (2016). *Para'nın Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Öztürk, Mustafa (2002). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. *Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1511.

Öztürk, Nazım (2011). *Para Banka Kredi* (1. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Öztürk, Nazım (2014). *Para Banka Kredi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Öztürk, Nazım (2016). *Para Banka Kredi* (Güncellenmiş 3. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztürk, Nazım (2017). *Para Banka Kredi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Özulucan Abitter ve Özdemir F. Serkan (2010). " *Katılım Bankacılığı " Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetim*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Pamuk, Şevket (2005). *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları 1110 Araştırma ve İnceleme Dizisi 189.
- Pamuk, Şevket (2007). *Seçme Eserleri 1 "Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları"* (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İlker (1999). *Para Ekonomisi* (2. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (2000). *Para Banka ve Finansal Piyasalar* (7. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (2003). *Para Politikası Türkiye Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İlker (2011). *Türkiye'd ve Dünyada Bankacılı* (1. Baskı). İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. Merih (1998). *Para Teorisi ve Politikası* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paya, M. Merih (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası* (Güncellenmiş 6. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Saraç, T. Bahadır (2009). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)*. Konya: Selçuk Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Sarı, Yaşar (2007). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4(Sayı:7), 11,14,18.*

- Soral, Bartu (2011). *Türkiye Ekonomisinde Değişim* (1. Baskı). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi:82.
- Sungur, Onur (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi* (Sayı:9), 262.
- Sümer Gökhan ve Onan Fatih (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu Türkiye'deki Katılım Bankacılığın Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:17* (Sayı:2), 298.
- Şıklar İlyas ve Alkin Erdoğan ve Yıldırım Kemal ve Özer Mustafa (2007). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları Yayın No:785.
- Tabakoğlu, Ahmet (2012). *Türkiye İktisat Tarihi* (Gözden Geçirilmiş 11. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu Ahmet ve Bilgin Arif (2013). *Osmanlı İktisat Tarihi* (1. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tcmb. (2019). *2010-2018 Arası Yıllık Rapor*. Ankara: TCMB.
- Tobb. (2019). *2010-2018 Yılları Arası Ekonomik Rapor*. Ankara: TOBB.
- Tokgöz, Erdinç (2009). *"Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi" (1914-2009)* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Uslu N. Çağlarırnak ve Özdemir Bilge Kaan (2018). *Para ve Banka* (1. Baskı) Cilt:3779. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uslu N. Çağlarırnak ve Özatay Fatih ve Akbostancı Elif ve Özdemir Bilge Kaan (2013). *Para ve Banka*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ünsal, M. Erdal (2013). *Makro İktisat* (Genişletilmiş 10. Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Yalta, A. Yasemin (2011). Para Teorisi ve Poitikası Ders Notları. *Türkiye Bilimler Akademisi Açık Ders Malzemeleri Projesi*, 4,65,91. <http://www.acikders.org.tr>

- Yanardağ, M. Özgür (2015). 19.YY Osmanlı Devleti Para Düzeni: Kâğıt Para Kullanımına Geçiş Aşamalarının İktisadi Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8 (Sayı:36), 922;924. www.sosyalarastirmalar.com
- Yazıcı, Mehmet (2017). *Bankacılığa Giriş* (4. Baskından Tıpkı 5. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Yıldırım ,Oğuz (2017). *Türk Bankacılık Sistemi* (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı). Eskişehir: Seçkin İşletme Finans Kitabevi.
- Yükçü Süleyman ve Atağan Gülşah (2011). Orta Doğu'da Zaman Tünelinde Ticaret. *Muftav Dergisi*, 94-97;106.

İnternet Kaynakları

- <http://www.mahfiyegilmez.com/2018/07/para-arz-nedir-ve-nasl-olculur.html> (23.01.2019)
- <http://www.nkfu.com/altin-standardi-ne-demek/> (06.05.2019).
- <http://www.spk.gov.tr/Sayfa/Index/0/0> (19.04.2019).
- <http://www.tkbb.org.tr/sss-yeni>. (28.03.2019).
- <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/01/ sektorel-bakis-2019-bankacilik.pdf> (29.03.2019).
- <https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/donemsel-bilgiler/> (26.05.2019).
- <https://ekonomiatlasi.com/dolasimdaki-para-miktari> (2019, 03 30).
- <https://ipa.news/tr/2018/05/17/merkez-bankasi-16-ayda-13-milyar-tl-karsiliksiz-para-basti/> (12.02.2019).
- <https://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-1980-sonrasi-bankacilik-sektoru.html> (15.05.2019).
- <https://www.investaz.com.tr/blog/para-arzi-nedir-neden-onemlidir/> (18.04.2019).
- <https://www.lexpera.com.tr/mevzuat/kanunlar/sermaye-piyasasi-kanunu-2499> (19.03.2019).
- <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/G enel+Bakis> (25.06.2019).
- <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Info/tarihce.tr> (02.04.2019).

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d3243d4d-339d-49e9-bcc4-d304477651b5/Tedav%C3%BCl_T%C3%BCrk%C3%A7e.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d3243d4d-339d-49e9-bcc4-d304477651b5-mweH-4 (09.04.2019).

<http://www.darphane.gov.tr/upload/files/verilerimiz/Madeni-Ufaklik-Para/Madeni-Ufaklik-Para-2018-11.pdf> (05.05.2019).

<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi16.doc> (06.02.2019).

<https://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14> (16.03.2019).

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (19.05.2019).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ahmet Turan ŞAHİN
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Yeri : SİVAS
E- Posta : edepyahu_ats@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lise	Sivas Gazi Lisesi	2011
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2016

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dil Bilgisi : İngilizce